

**T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI**

**VAHİY SÜRECİNDE HAK KÖKÜNÜN
SEMANTİK AÇIDAN İNCELENMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

MUSTAFA KUMRU

**ANKARA
2007**

**T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI**

**VAHİY SÜRECİNDE HAK KÖKÜNÜN
SEMANTİK AÇIDAN İNCELENMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

MUSTAFA KUMRU

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. SALİH AKDEMİR**

**ANKARA
2007**

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

**VAHİY SÜRECİNDE HAK KÖKÜNÜN
SEMANTİK AÇIDAN İNCELENMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

MUSTAFA KUMRU

Tez Danışmanı: Prof. Dr. SALİH AKDEMİR

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. SALİH AKDEMİR

Prof. Dr. MEHMET PAÇACI

Prof. Dr. İBRAHİM SARIÇAM

Tez Sınavı Tarihi: 23.01.2007

İÇİNDEKİLER

<i>İÇİNDEKİLER</i>	<i>I</i>
<i>KISALTMALAR</i>	<i>III</i>
<i>ÖNSÖZ</i>	<i>IV</i>
<i>GİRİŞ</i>	<i>1</i>
<i>A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ</i>	<i>1</i>
<i>B. ARAŞTIRMANIN AMACI</i>	<i>3</i>
<i>C. ARAŞTIRMANIN METODU</i>	<i>4</i>
<i>D. ARAŞTIRMANIN PLANI</i>	<i>13</i>

BİRİNCİ BÖLÜM

ESKİ AHİT’TE “HAK” KÖKÜ

<i>A. ESKİ AHİT’TE HAK KÖKÜ</i>	<i>16</i>
<i>1.Hak kökünün Eski Ahit’te “kural, yasa” anlamındaki kullanımları</i>	<i>16</i>
<i>2.Hak kökünün Eski Ahit’te “sınır” anlamına gelen kullanımları</i>	<i>27</i>
<i>3.Hak kökünün Eski Ahit’te “pay” anlamına gelen kullanımları</i>	<i>29</i>
<i>4.Hak kökünün Eski Ahit’te “gelenek” anlamındaki kullanımları</i>	<i>33</i>
<i>5.Hak kökünün Eski Ahit’te “süre” anlamındaki kullanımları</i>	<i>35</i>
<i>6.Hak kökünün Eski Ahit’te “kanun koyucu, yönetici” anlamındaki kullanımlar</i> ..	<i>36</i>
<i>7.Hak kökünün Eski Ahit’te “karar” anlamındaki kullanımları</i>	<i>40</i>
<i>8.Hak kökünün Eski Ahit’te “görevli” anlamındaki kullanımları</i>	<i>41</i>
<i>9.Hak kökünün Eski Ahit’te “antlaşma” anlamındaki kullanımları</i>	<i>42</i>
<i>10. Hak kökünün Eski Ahit’te “miktar” anlamındaki kullanımları</i>	<i>44</i>
<i>11. Hak kökünün Eski Ahit’te “yazmak, oymak” anlamındaki kullanımları</i>	<i>45</i>
<i>B. MODERN İBRANİCE SÖZLÜKLERDE HAK KÖKÜ</i>	<i>47</i>

İKİNCİ BÖLÜM
YENİ AHİT'TE (İNCİLLERDE) HAK KÖKÜ

A. YENİ AHİTTE HAK KÖKÜ.....	51
1.Hak kökünün Yeni Ahitte “yasa” anlamına gelen kullanımları.....	51
B. ARAMİCE (SÜRYANİCE) SÖZLÜKLERDE HAK KÖKÜ.....	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KUR'AN-I KERİM'DE “HAK” KÖKÜ

A. HAK KÖKÜNÜN ETİMOLOJİK YAPISI	64
B. HAK KÖKÜNÜN ANLAM TAHLİLİ	65
1. İlk dönem Arapça Sözlüklerde Hak kökü	65
2. Son Dönem Arapça Sözlüklerde Hak kökü.....	71
3. Arapça-Türkçe Sözlüklerde Hak kökü.....	73
4. Türkçe Sözlüklerde Hak kökü.....	74
C. KUR'AN-I KERİM'DE HAK KÖKÜ.....	77
1. Kur'an'da Hak kökünün “Gerçek, gerçekleşmek, doğru” anlamındaki kullanımı.....	77
2. Kur'an'da Hak kökünün “layıkıyla ,gereği gibi” anlamındaki kullanımı.....	80
3. Kur'an'da Hak kökünün “borç, alacak” anlamındaki kullanımı.....	82
4. Kur'an'da Hak kökünün “kesinleşmek,kesin” anlamındaki kullanımı.....	86
5.Kur'an'da Hak kökünün “ pay” anlamındaki kullanımı.....	91
6.Kur'an'da Hak kökünün “adalet” anlamındaki kullanımı.....	93
SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA.....	100
ÖZET.....	104
ABSTRACT.....	106

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
Ank.	:Ankara
b.	: Baskı
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt.
Çev.	: Çeviren
Fak.	: Fakülte
h.	: Hicrî
İst.	: İstanbul.
m.	: Miladî
Mat.	: Matbaası
Ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
T.D.K.	: Türk Dil Kurumu
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Ter.	: Tercüme
Ü.	: Üniversite
Yay.	: Yayınları
yy.	: Yüzyıl
Zikr.	: Zikreden

ÖNSÖZ

Hayatın kısa olması değil diri olması herkesi cezb ederken, tabiatla olan egemenlik savaşında bozan, yıkan taraf insan olmuştur. Hürriyet, sarhoşluğa dönüştüğü gün serkeşlik ve küstahlık peşini bırakmamış bu garip varlığın. Bütün fikir ve eylemelerinin iyi-kötü sonuçlarıyla baş başa kalan insan, ayakta kaldığı zamanlarda ayakta tuttuklarıyla hayatına süre eklemek istemiştir. Gerilere ve çokça ileriye gittiğinde insanın var olması ve son bulması arasındaki hayatında; iyiyi, daha iyiyi, en güzeli ararken; Tanrıdan gelen çağrıya kulak kesildiği zamanlarda olmuştur. İştirmek, görmek, dokunmakla içine aldığı dünyayı, vücudunun en yüksek yerindeki akli ve merkezindeki kalbinde işleyerek, dilinden dışarı bırakıveriyor insan... Böylelikle kurduğu küçük dünyasında, başka dünyalara kapı aralıyor, araladığı bu kapıdan dışarı bakıyor, kendisini gördüğü yere yerleştiriyor ve orada sabit kalmayı deniyor.

Varlık sancısı yokluk korkusunu bastırır. Sevince ve sanata dönüştüğünde yaşamak, ölümü de içine alan anlamlı bir bütünün, tam ortasından bölünmüş bir yarıdır. Konuştukça genişleyen, düşündükçe derinleşen, isabet ettikçe büyüyen insan, evrende yalnız olmadığını anlıyor. Yalnız kalmamak hasbi hal ile olacağından; Allah'ı, kendisini, eşyayı ve hem cinslerini anlamak, anlamlandırmak öncelikle onların dillerini bilmekle oluyor.

Yapacağımız bu araştırmada hayatın hazzına varmak istedik. Merkezindeki bir kelimenin kökünü alıp şöyle bir sallamak, düşen anlam meyvelerini toplamak istedik. Bizden olan ama çoğu zaman ertelediğimiz, örselediğimiz, ihmal edip bazen yok saymak istediğimiz bir kelime... Yokluğunda yok olduğumuz, varlığında hayat bulduğumuz kelimelerden bir tanesi olan “Hak” kısı seçtik. Nerde doğmuş, nerede yaşamış, kiminle evlenmiş, kaç çocuğu olmuş nerelere göç etmiş, halen sağ mı? Kısaca art süremler semantik bir çalışma yapmak istedik. İnsanlığın Tanrısıyla buluştuğu noktayı; vahyi ise araştırma sahası seçtik. Son vahiyde sözün bittiği en son yerde, son Resul Hz. Muhammed(s.a.v)' den başlayarak; öncesine gidelim, kutlu elçilerle tanışalım, diz çöküp önlerine, dizlerine dizlerimizi dayayarak öğüt alalım, hasbi hal edelim, arınmayı deneyelim istedik.

Hayatımın bu anlamlı parçasında bana ilmin bir aşk olduğunu hissettiren değerli hocam Prof. Dr. Salih AKDEMİR beyefendiye, her zaman yaşama sevincim ve desteğim olan validem Fatma Gülnaz KUMRU, eşim Ayşe KUMRU, kızım Fatma Gülnaz KUMRU hanım efendilere, çoğu zaman şahsında kendimi ve şahsımda kendisini görüp, kendime geldiğim değerli dostum Muhammet KARAOSMAN beyefendiye, çalışmalarından istifade ettiğim Alie APTOURACHMAN, Nermin AKÇA hanım efendilere ve değerli büyüğüm, ağabeyim, ilçe müftüm Muharrem GENÇ beyefendiye ve emeği geçenlere sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Gayret kuldan, başarı Allah'tandır.

ANKARA - 2006

Mustafa KUMRU

GİRİŞ

0.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Hak kökünün vahiy sürecinde semantik açıdan incelenmesi, tarihî seyir içerisinde bu kökün anlamlarının tespit edilmesi, tezimizin konusunu oluşturmaktadır.

Kur'an-ı Kerîm'i anlamak için yapılan çalışmalarda son dönemlerde semantik araştırmalar yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Bu çalışmalarda fitne, itaat, şehadet, secde, âlem gibi bazı kavramlar inceleme konusu olmuştur.

Şu ana kadar Kur'an sözcükleri ile ilgili yapılmış olan bütün bu semantik çalışmaların ortak özelliği ise inceledikleri sözcükleri vahiy geleneği içerisinde art süremlî (diachronic) bir incelemeye tabi tutmamış olmalarıdır. Bu da inceleme konusu olan sözcüklerin asıl anlamlarını ve Kur'an döneminde kazandıkları anlamları tespit etmede yeterli olmamaktadır. İşte tezimizin önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Biz ise inceleme konumuz olan *Hak* kökünü art süremlî bir incelemeye tabi tuttuk ve onu vahiy sürecinde ele aldık.

Tezimiz *Hak* kökünün bu tarzda incelendiği çalışmaların ilki olma özelliğini taşımaktadır. Ancak hemen belirtmeliyiz ki Prof. Dr. Salih AKDEMİR bu alandaki çalışmalarını son birkaç yıldır sürdürmekle beraber, doktora ve yüksek lisans öğrencilerine gerekli alt yapıyı hazırlayarak onları yönlendirmede öncü olmuştur. Kendisinin bu alanda yapmış olduğu çalışmaların ortaya çıkardığı ilginç ve heyecan verici sonuçları ise tezimizin önemini daha da artırmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalar, Kur'an sözcükleri ile ilgili yapılacak bir araştırmada Kur'an'dan önceki vahiy sürecinin dikkate alınmasının önemini göstermektedir. Bu nedenle biz de konumuz olan *Hak* kökünü vahiy sürecinde bir bütün olarak inceledik.

Tezimizin bir önemi de araştırmada asıl kaynaklara inmemizin yanında bu kaynakların farklı dillerde yapılmış olan çevirilerine de başvurmamızdır. Bu çeviriler ise Yunanca Septuagint (M.Ö. 271) çevirisi ve Latince Vulgate (M.S. 405) çevirileridir. Bu çevirilerin önemi tarihin çok eski dönemlerinde yapılmış olmalarında yatmaktadır. Buna göre Septuagint çevirisi (M.Ö III – M.S. IV) yüzyılları arası Yunan kültürünün Filistin’e hâkim olduğu ve bazı bölgelerde Yunancanın, İbranicenin yerini aldığı dönemde Eski Ahit’in Yunanca konuşan İskenderiye cemaatine kazandırılması için yazılmıřtır¹ ve Eski Ahit’in bilinen nüshalarının en eskisidir. Hatta massorah (geleneksel) denilen İbranice nüshadan bile oldukça eskidir. Bağımsız bir metne sahiptir ve herhangi bir nüshadan tercüme edilmiş deđildir². Eski Ahit’in bu tercümesi ismini ise, yetmiş iki kişi tarafından tercüme edildiği için “yetmiş” anlamına gelen Yunanca “septuagint” kelimesinden almıřtır³.

Araştırmamızda kullandığımız çevirilerden Vulgate çevirisi ise M.S. 405 yılında St. Jerome tarafından, İbranice metinler esas alınarak Latince olarak hazırlanmıştır. Bu nüshaya daha sonraları VII. yüzyılda dünyanın her tarafına yayılması nedeniyle “vulgate” denilmiştir. Bu tercümeyi Trente konsili (1545–1563) 1546’da Katolik kilisesinin resmî tercümesi yapmıřtır⁴.

Bu çalışmamız ile Kur’an-ı Kerim’in kök kelimelerinden biri olan *Hak* kelimesinin vahiy süreci boyunca ve günümüze kadar olan dönemde ifade ettiği anlamları ortaya çıkaracağız. Bunu yaparken yukarıdaki çevirileri ve ana kaynakları kullanıp, ayrıntılarını araştırmanın metodu bölümünde bulacağınız art süremlili bir metod izleyeceğiz. Bu yöntemle *Hak* kökünün vahiy süreci boyunca sahip olduğu anlamları gözler önüne sermiş olacağız.

¹ Roy A. Rosenberg, *Judaism: History, Practice*, Fatih, USA 1991, 45, zikr: Adam, Baki, *Yahudi Kaynaklara Göre Tevrat*, Pınar Yay., 1.b., İstanbul, Haziran 2001, s.19-20.

² Adam, Baki, *a.g.e.*, s. 20.

³ *A.g.e.*, s. 20.

⁴ www.Ulumulhikmekoeln.de/Tevrat.htm.2006.

0.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Dil; insanoğlunun mana ve madde arasındaki köprüsü ola gelmiştir. Bir mana ve madde varlığı olan insanın kendisinin eşyayı ve bütün alemi tanımlama çabasının sınırlı bir imkanı olmuştur. İnsanın bu çabasına bir katkı olsa gerek yeryüzündeki bütün dinler ve felsefeler kendilerinin insana yine aynı yolla; dille anlatmışlardır. Bu kurtarıcı iddiasını sürenlerin en büyük temsilcilerinden olan İslam ve baş kaynağı Kur'an; insana imar etme-medeniyet kurma ve hilafet-iktidar olma görevini verirken kendisini indiği zamanın pilot bölgesi Arap yarımadasının dili olan Arapça ile anlatmıştır.

İnsanlığa kurtarıcı olma iddiasın da olan İslam'ın; iddiasının ispatını dillendirdiği Arapçayı ve genel olarak bir dilin evrensel ilkelerini tespit ve tahkik bütün muhataplarının araştırma alanıdır.

Bir dildeki bir kelimenin doğumu, yaşamı ve ölümü olan kısaca; kelimenin hayat serüveni olan semantik(anlam bilim),İslam'ı ve en önemli ana kaynağı olan Kur'anı değerlendirmede önemli bir yöntem olacaktır. Kelime ve kavramlar direkt insanla muhatap olduğu için, zamanla anlam daralmasına, anlam genişlemesine ve anlam kaymasına uğrayabilmektedir.

Biz bu çalışmamızda; Kur'an in anahtar kelime köklerinden HAK kökünün vahiy dillerindeki (İbranice, Süryanice ve Arapça da) hayat serüvenini Türkçeye yapılan Kur'an-ı Kerim, Eski ve Yeni Ahit tercümeleleri de dahil olmak üzere incelemeye çalışacağız. Böylelikle Kur'an-ı Kerimde Allah(c.c) muradını doğru anlama çabasına ortak olmak istedik.Bu istek çalışmamızın amacını oluşturmaktadır.

Art süremlili semantik bir metod kullanarak Kur'an sözcüklerinden biri olan *Hak* kökünün genelde vahiy sürecinde, özelde ise Kur'an'da ifade ettiği anlamları tespit etmek, bu kökün vahiy boyunca ve Kur'an'ın indirilişinden günümüze kadar olan dönemde uğradığı anlam değişmelerini ortaya koymaktır.

Kur'an'ı doğru anlama yolunda Kur'an sözcüklerinin anlamları üzerinde yapılması gereken art süremlili semantik çalışmaların önemini ortaya koymak da bir diğer amacımızdır.

0.3. ARAŞTIRMANIN METODU

Çalışmamızda art süremlili semantik metod takip edilecektir. Anlam bilim ya da semantik, sözcüklerin anlamını inceler⁵. Kelimelerin kazandıkları anlam dereceleridir⁶. Grekçe “semantike-semantikos” dan gelme bir kelime olup, “Anlam veren, anlamlıyan, anlamını belirten demektir. Arapçada buna “İlmü’ul-ma’na =Anlam İlimi” terimi karşılıktır⁷. Semantik genel olarak dil bilimcilerinin nezninde anlam bilim, anlam çalışmaları ve araştırmaları olarak tanımlanır. Semantik, Türkçede “mana ilmi, sözlerin manası ilmi ve anlam bilimi⁸” olarak tanımlanır. Semantik (anlambilim): “göstergelerle ya da sözcükler ve önermelerle, onların dile getirdiği anlam arasındaki bağlantıyı inceleyen bilim dalına denir⁹. Toshihiko İzutsu’nun tanımıyla semantik “bir dilin anahtar terimleri üzerinde tahlilî çalışmadır, mana incelemesidir¹⁰.”

Çok eskilere uzanan dil bilim çalışmalarının içinde çok çeşitli konulara el atılmış olmakla birlikte, doğrudan doğruya anlam konusuna eğilen çalışmalar ve anlam bilim adında bir anlam belirmesi oldukça yeni olup 19.yüz yılın ilk yarısına rastlar¹¹. Daha gerilere götürülerek semantik, eski Hint ve Yunan’a kadar dayandırılmaktadır.

Anlambilimin en çok uğraştığı problemler ise anlam değişimleridir¹². Anlam değişmesi bir sözcüğün başlangıçta ifade ettiği bir nesneyi, zamanla tam olarak ifade edememesi veya herhangi bir sözcüğün zamanla o kavramdan az çok uzaklaşması ya da yeni bir kavramı yansıtması durumudur¹³.

⁵ Guiraud, Pierre, Anlam Bilim, Çev: Berke Vardar, İstanbul, 1999, s. 15.

⁶ İzutsu, Toshihiko, Kur’anda Allah ve İnsan, Çev: Süleyman Ateş, İstanbul, s. 15.

⁷ Yakıt, İsmail, Doğru bir Kur’an tercümesinde semantik metodun Önemi, I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri.

⁸ T.D.K., *Türkçe Sözlük*, T.D.K. Yay., Ankara, 1983.

⁹ Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 1979, s. 21.

¹⁰ İzutsu, Toshihiko, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, çev: Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, s.17.

¹¹ Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Anlambilim*, T.D.K., Ankara, 2003, s.139.

¹² Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Anlambilim*, T.D.K., Ankara, 1990, s.213.

¹³ A.g.e.

Sözcüklerde meydana gelen anlam değişmelerine yol açan nedenleri ise şöyle sıralayabiliriz:

“a) Tarihsel nedenler ya da bilimlerde, tekniklerde, kurumlarda, törelerde görülen değişimler.

b) Dilsel nedenler, ya da seslere, biçimlere, söz dizimine ilişkin nedenlerden doğan değişimler.

c) Toplumsal nedenler.

d) Ruhsal nedenler¹⁴.”

Pierre Guiraud isimli dilbilimci anlam değişmelerini yukarıda sıraladığımız şekilde açıklamıştır. Salih AKDEMİR ise din adamlarının Kutsal Metinleri kendi görüşleri doğrultusunda yorumlamalarını da sözcüklerin anlam değişimine uğramasında önemli bir etken olarak görmektedir ve bu konuda şunları söylemektedir:

“Yine anlam değişmelerinin temelinde, özellikle Kutsal Dinî metinler söz konusu olduğunda, din adamlarının dinî metinleri kendi dünya görüşlerini doğrulayacak şekilde yorumlamaları yatmaktadır. Anlambilimle ilgili araştırmaların hiçbirinde, bu önemli ve hayatî konu üzerinde her nedense hiçbir şekilde durulmaz. Hayatî diyoruz; çünkü Kutsal metinlerin yanlış yorumlanması, çoğu zaman insanların yaşama sevinçlerini yitirmesine neden olmuştur. Hıristiyanlıktaki aslî günah öğretisi buna en açık delildir. Batı’da din adamları, çok yakın bir geçmişe kadar, yaptıkları yanlış yorumların doğru olduklarını, insanlara zorla kabul ettirmekten ve hatta karşı çıkanları öldürtmekten bile çekinmemişlerdir. Yanlış yorumlar diyoruz; çünkü dini metinlerin, çok defa söz konusu yorumlarla hiçbir şekilde bağı yoktur. Buna rağmen, Batıda Kilise, biz de ise Mezhepler, yaptıkları yorumların, dinî metinlerin en doğru yorumu olduklarını ve dolayısıyla, onlar olmadan dinî metinleri anlamının mümkün olamayacağını kesin bir biçimde vurgulamışlardır.

¹⁴ Bkz: Guiraud, Pierre, *Anlambilim*, çev: Berke Vardar, Multilingual, İst., 1999, s.82.

Aynı durum Eski Ahit için de geçerlidir. Gerçekten de Soferim adı verilen Kutsal Kitap yazıcıları, Allah-insan ilişkisinde, Allah'a saygısızlık olacağı gerekçesiyle, Tevrat'taki bazı ayetleri değiştirmekten bile geri kalmamışlardır. Her ne kadar Soferim'in hareket noktası, Tanrı'yı yüceltmek gibi görünse de aslında söz konusu olan Allah'ın Kitabını tahrif etmekten başka bir şey değildir. Sonuçta insanlar, genelde farkında olmadan ve Tanrı'yı yücelttiklerini sanarak bir şekilde Allah'ın sözlerine taşımadıkları anlamlar yüklemişlerdir. Böylece, onlar, Kutsal metinlerde, bize göre, en önemli anlam değişmelerini meydana getirmişlerdir. Bu durum, Kur'an da dahil olmak üzere bütün Kutsal kitaplar için geçerlidir. Özellikle Eski ve Yeni Ahit söz konusu olduğunda, bu anlam değişmelerini doğrudan izleyebilme şansımız vardır; çünkü elimizde Eski Ahid'in M.Ö. 271 yıllarında yapılmış olan Yetmişler Çevirisi (Septuagint) ile M.S. 405 yılında Saint Jérôme tarafından yapılmış olan Latince (Vulgate) çevirisi bulunmaktadır. Bu çeviriler, bize, anlam değişikliklerinin ortaya konmasında çok önemli katkılar sağlamaktadırlar¹⁵.”

Yukarıda da açıklandığı gibi dinî metinleri yorumlamada yorum sahipleri kendi yorumlarının yegâne yorum olduğu yanlışına zaman zaman düşerek, anlam kaymalarının en önemli nedenleri teşkil etmişlerdir.

Nedeni her ne olursa olsun sözcüklerin anlam açısından tarih boyunca gösterdikleri gelişmeleri çeşitli dillerin anlam bilgisi çerçevesinde inceleyen çalışmalar ise “tarihsel anlambilim”¹⁶ veya “art süremlî semantik” adını almaktadır. Yani art süremlî semantik, yalnız gösterenle ilgili evrim olgularını incelemekle kalmaz, ayrıca zaman içerisinde gösterilende görülen çeşitli değişimleri de belirleyip açıklamaya çalışır¹⁷.

Konumuz dinî metinlerde bir kökün incelemesi olunca art süremlî semantik metodu takip etmemiz kaçınılmazdır. Çünkü incelediğimiz metin (Kur'an-ı Kerîm) belli bir dönemde konuşulan belli bir dil ile ilgilidir. Kur'an'ı doğru bir şekilde

¹⁵Akdemir, Salih, *Kur'an Çevirilerinde Yöntem Sorunu*, Basılmamış Kitap.

¹⁶ Aksan, Doğan, *a.g.e.*, s.213.

¹⁷ Vardar, Berke, *Dilbilim, Multilingual*, İst., 1998, s.123.

anlamak için O'nun kullandığı dili bilmenin yanında, bu dilin Kur'an'ın nazil olduğu dönemdeki şeklini de bilmemiz gerekmektedir.

Söz konusu dil (Arapça)in sözcüklerinden olan *hak* kelimesinin Kur'an dönemindeki kullanımlarını ve hangi anlamları ifade ettiğini, o dönemden önce ve sonra bu sözcüğün ne gibi evrelerden geçtiğini, çağrıştırdığı anlamlarda ne gibi farklılıklar kazandığını tespit etmenin, Kur'an'ın günümüzde de, Hz Peygamberin ve sahabenin anladığı şekilde anlaşılması hususunda bir katkısı olacağını düşündük. Bu nedenle inceleme konumuz olan kelimeyi art süremlili bir semantik incelemeye tabi tuttuk. Ancak hemen belirtmeliyiz ki art süremlili bir Kur'an araştırmasında en eski Arapça sözlükler dahi Kur'an dönemi Arapçasını yansıtmakta yetersiz kalmaktadır. Çünkü bu sözlükler kronolojik değişime duyarlı değildir. Dücane CÜNDİOĞLU kronolojik değişime duyarlı olmayan sözlüklerin bir dildeki herhangi bir tarihi metni anlamada tek başlarına yetersiz olduklarını şu şekilde belirtmektedir: "...kronolojik değişime duyarlı olmayan genel lugatler (sözlükler), o dilde ortaya çıkmış bir metni anlamada, tek başlarına okura bir yarar sağlayamazlar. Bunun mümkün olabilmesi için, lugatların, ihtiva ettikleri sözcüklerin anlamlarını sıralarken sözcüklerin anlamlarını etkileyen, değiştiren, hatta belirleyen tarihsel koşulları dikkate almaları ve sözcüklerin farklı dönemlerde farklı anlamlar taşıdıkları hakikatine binaen de bu farklılıklara özenle işaret etmeleri gerekmektedir...¹⁸."

Bu sorunun varlığına ilk defa dikkati çeken ise Emin el-Hûlî olmuştur. Emin, el-Hûlî, Kur'an araştırmalarında önemli birer kaynak olarak görülen "Lisanu'l-Arab" ve "el-Kâmûsu'l-Muhî"i eleştirirken şunları söylemektedir: "bu sahada sahip olduğumuz en büyük lügatlardan, İbn Manzûr el-Misrî'nin "Lisânu'l- Arab" 'ı bile, çağdaş lügatçuların dediği gibi, zaman itibariyle birbirine uygunluk arz etmeyen bilgilerin bir araya getirilmesiyle yazılmış olan bir eserdir. Bu sebeple, eserde, birbirlerinden birkaç asır farklı devirlerde yaşamış olan kimselerin metinleri yan yana zikredilmiştir.

¹⁸ Cündioğlu, Dücane, *Kur'an Çevirileri Dünyası*, İst., 1999, s.58.

Mesela, dördüncü hicri asrın başlarında yaşamış olan İbn Dureyd (ö.h.321) ile hicrî yedinci asrın başlarında yaşamış olan İbnu'l-Esîr (ö.h. 606) yan yana zikredilerek, birincinin dil ile ilgili sözleri ile, ikincinin dinî sözleri mezc edilmeye çalışılmıştır. Yine mesela, “el-Kâmûsu'l-Muhît” bildiğimiz gibi, birbiriyle uyumlu olmayan, ayrı ayrı ve bir birine zıt kültürlerle ait bilgilerin bir özeti... Görüldüğü gibi, lafızların zaman içinde gösterdikleri değişiklikler konusunda, sabit olan bu gerçeğin tahkik edilmesi için, lügatlarımız, hiç bir surette yardımcı olacak bir hâlde değildirler... Bu durumda, bir Kur'an müfessirinin önünde, Kur'an kelimelerinin birisinin ilk manasını öğrenmek istediği zaman, bunun için, bizzat kendisinin bir araştırma yapmasından başka bir çare yoktur¹⁹.

Yine el-Hûlî, Râgıb el-İsfehânî'nin Kur'an kelimelerinin manaları için hazırladığı en eski Arapça Lügatini de Kur'an kelimelerinin, Kur'an dönemindeki anlamlarını tespit etmede yetersiz bulmaktadır ve el-İsfehânî ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “o, lugavî takibi tam yapmamış, Kur'an'la ilgili araştırmanın hakkını tam vermemiştir. Bütün bunlarla birlikte o, çeşitli diller ve bu diller arasındaki karşılıklı ilişkiler hakkında onun zamanından bugüne kadar yapılmış olan araştırmalardan da tabiatıyla mahrumdur²⁰.”

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi yalnızca sözlüklerden hareketle yapılacak olan bir inceleme Kur'an sözcüklerinin Kur'an dönemindeki anlamlarını ortaya koymada ve uğradıkları değişiklikleri tespit etmede yetersiz olacaktır. Çünkü bir kökün anlamı tam olarak belirlenmeden uğradığı değişiklikler belirlenemez. Biz ise sözlüklerdeki bu eksikliği Kur'an dışında vahiy geleneği boyunca günümüze kadar ulaşan diğer dinî metinleri de kullanarak gidermeye çalıştık. Bu dini metinler ise Yahudiliğin kutsal kitabı olan Eski Ahit ve Hıristiyanların kutsal kitapları olan dört İncil'dir. Söz konusu metinlerin önemi ise Arapçanın da dâhil olduğu Sami dil gurubuna ait dillerle yazılmış olmaları, Kur'an'dan daha önceki dönemlere dayanmaları, Bu dillerin Arapça ile son derece

¹⁹ Emin el-Hûlî, *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod*, Çev: Mevlüd Güngör, Ankara, 2001, 2.b.,s. 93-95.

²⁰ A.g.e., s. 97.

benzerlik göstermeleri ve en önemlisi de bu dillerin Arapçadan türemiş²¹ diller olmalarındadır. Arapça Sami dil gurubunun en eski üyesi olduğu hâlde Arapça ile ilgili olarak birkaç anıtta yer alan birkaç kitabe dışında, elimizde bulunan en eski yazılı metin 632 yılında inmesi tamamlanmış olan Kur'an-ı Kerim'dir. Buna karşılık Sami dil gurubuna ait olan diğer dillerle ilgili yazılı belgeler M.Ö. 3000 yılına kadar dayanmaktadır²². Bu nedenle Kur'an sözcükleriyle ilgili herhangi bir araştırmada Arapça dışındaki Sami dillerinden faydalanmak zorunludur.

Salih Akdemir'in Sami dilleri üzerinde yapmış olduğu çalışmalar Arapçanın bu diller arasında prototipe en uygun dil olduğunu ortaya çıkarmıştır. Daha önce Eberhard Schrader, C. Brockelmann, G. Contenau, Winckler, Tiele, Jacques de Morgan, L. Caetani gibi araştırmacılar da Arapçanın prototip Sami dili olduğunu savunmuşlardır²³. Bununla birlikte son dönemlerde bu görüş çürütülmeye çalışılmaktadır²⁴. Birazdan Prof. Dr. Salih Akdemirin çalışmasından aktaracağımız bazı tablolar Sami dillerinin prototip ile olan uygunluğunu karşılaştırmalı olarak incelememize olanak sağlayacaktır. Örneğin aşağıdaki tablo Arapça ve diğer Sami dillerinin fonotik açıdan prototip ile olan uygunluğunu göstermektedir:

Proto-Semitik	Akkadça	Uğaritçe	İbranice	Süryanice	Arapça	Güney-Doğu Arapçası	Habeşçe
p	p	p	P	p	F	f	f
b	b	b	B	b	B	b	b
m	m	m	M	m	M	m	m
â	š	â	Š	t	Ā	â	s
ō	z	d (ō?)	Z	d	Ō	ō	z
ô	ã	ô	Ā	ù	Ô	ô	ã
ê	ã	ã	Ā	è	Ê	ê	ê

²¹ Bkz. Akdemir, Salih, *a.g.e.*

²² *a.g.e.*

²³ Bkz *a.g.e.*

²⁴ Bu konuda bkz: Akdemir Salih, *a.g.e.*

t	t	t	T	t	T	t	t
d	d	d	D	d	D	d	d
ù	ù	ù	Û	ù	Û	ù	ù
n	n	n	N	n	N	n	n
l	l	l	L	l	L	l	l
r	r	r	R	r	R	r	r
s	s	s	S	s	S	s3	s
z	z	z	Z	z	Z	z	z
ã	ã	ã	Ã	ã	Ã	ã	ã
ś	ś	ś	Ś	s	Ś	s2	ś
š	š	š	Š	š	S	s1	s
k	k	k	K	k	K	k	k
g	g	g	G	g	Ĝ	g	g
q	q	q	Q	q	Q	q	q
ò	ò	ò	Ó	ó	Ò	ò	ò
à	é	à	È	è	À	à	è
ó	é	ó	Ó	ó	Ó	ó	ó
è	é	è	È	è	È	è	è
h	h	h	H	h	H	h	h

Yukarıdaki tablo fonetik açıdan Arapçanın prototip ile en çok uygunluk arz eden Sami dili olduğunu göstermektedir.

Aşağıdaki tablo ise Diğer Sami dillerinin Arapçaya oranla daha fazla harf kaybına uğradığını göstermektedir:

Proto-Semitik	Akkadça	Arapça	İbranice	Aramice-Süryanice
ا é	É	ا	א	ܐ
ب b	B	ب	ב	ܒ
ت t	T	ت	ת	ܕ
ث ð	-	ث	-	-
ج g	G	ج	ג	ܓ
ح ó	É	ح	ח	ܚ
خ ò	Ò	خ	-	-
د d	D	د	ד	ܕ
ذ ò	-	ذ	-	-
ر r	R	ر	ר	ܪ
ز z	Z	ز	ז	ܙ
س s	S	س	ס	ܣ
ś	-	-	-	-
ش š	Š	ش	ש	ܫ
ص ā	Ã	ص	צ	ܥ
ض ê	-	ض	-	-
ط ù	Û	ط	ט	ܦ
ظ ô	-	ظ	-	-
ع è	é ò	ع	ע	ܦ
غ à	É	غ	-	-
ف p	P	ف	פ	ܦ
ق q	Q	ق	ק	ܦ
ك k	K	ك	כ	ܦ
ل l	L	ل	ל	ܠ
م m	M	م	מ	ܡ
ن n	N	ن	נ	ܢ
ه h	H	ه	ה	ܢ

Yukarıdaki tablo incelendiğinde Akkadça, İbranîce ve Aramîcede önemli ölçüde harf kaybının meydana geldiği görülecektir. Arapçada ise yalnızca s ile ş harfleri arasındaki bir harfin ortadan kalktığı görülmektedir²⁵.

Arapça fiil sistemi açısından da prototipe en yakın dildir. Buna göre Arapçada 15, Akadçada 11, İbranîcede 5, Aramîcede ise 3 tane fiil kalıbı vardır²⁶. Salih Akdemir'e göre İbranîce ve Aramîcede fiil kalıplarının Arapçaya nispetle azalmış olmasının nedeni, diğer kalıplara günlük hayatta sık sık gereksinme duyulmaması ve her fiil kökünün, genel olarak, her kalıpta kullanılmamasıdır²⁷.

“Sami dillerin en önemli özelliği, genelde üç harften oluşan fiil köklerinden oluşmalarıdır. Bu kökler aynı zamanda oluşturdukları fillerin anlamlarını da belirlerler. Yine bu kök anlamları, köklere verilen seslerle ya da ilave edilen harflerle çok zengin anlam ağları oluştururlar. Örneğin, Arapçada “ق د س”, İbranice’de “ק ד ש” ve Aramice’de “ܩ ܕ ܣ” olarak var olan üçlü fiil kökleri “kutsallık” anlamı taşır. Bu anlam, bu kökten türemiş olan hemen bütün sözcüklerde bulunur. Örneğin Arapçada “mukaddes, takdîs, kuddûs, makdis vb” sözcükler hep “ق د س” kökünden türemiş olan sözcüklerdir. Burada sözcük girmiş olduğu kalıba göre yeni anlamlar kazanır. Ama şurasını hiçbir zaman unutmamak gerekir ki, bu kökten türemiş olan bütün sözcükler, bir şekilde kökün anlamını bünyelerinde barındırırlar.

Bu bakımdan fiillerin kök anlamlarının doğru olarak belirlenmesi hayati bir önem taşır; çünkü, birçok fiilin asli, gerçek kök anlamı, bugün, zaman içinde meydana gelmiş olan anlam değişimleri yüzünden, -ne yazık ki- kaybolmuştur. Bu anlam değişmelerinin en önemli nedeni, kök anlamdan çıkmış olan türev anlamların, zamanla kök anlamların yerlerini almalarıdır. İşte Karşılaştırmalı Sami dilleri araştırmaları, bu bağlamda fiillerin kaybolmuş olan gerçek kök anlamlarını yeniden bulmada bize çok önemli katkılar sağlayabilirler²⁸.”

²⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Akdemir, Salih, *a.g.e.*,

²⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Akdemir, Salih, *a.g.e.*,

²⁷ *a.g.e.*,

²⁸ *a.g.e.*,

Arapçanın Sami dilleri arasında prototipe en yakın dil olması ve diğer Sami dilleri ile yukarıda belirtilen ortak özelliklere sahip olması, Arapçadaki bazı köklerin ilk şekli bu yana hem gösteren hem gösterilen açısından geçirdikleri evreleri, kendisi daha eski bir dil olmasına rağmen kendinden daha önceki dönemlere dayanan diğer Sami dillerle yazılmış bazı metinler yardımıyla ortaya konulabileceğini göstermektedir. Ayrıca bu, bizim de Kur'an'da geçen *hak* kökünü Arapça sözlüklerle yetinmeyip diachronic (artsüremli) bir incelemeye tabi tutmamızın ve diğer Sami dilleriyle yazılmış olan Yahudiliğin ve Hristiyanlığın Kutsal Metinleri ile bir bütün içerisinde ele almamızın nedenini ve önemini ortaya koymaktadır.

0.4. ARAŞTIRMANIN PLANI

Araştırmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezimizin konusu, önemi, amacı ve metodu anlatılacaktır.

Birinci bölümde *hak* kökünün İbranicede ifade ettiği anlamlar İbranice sözlükler yardımıyla tespit edilecektir. Daha sonra *Hak* kökünün Eski Ahit'teki kullanımları bu metnin Klâsik Yunanca ve Latinceye yapılan ilk çevirileriyle birlikte değerlendirilecektir. Bu değerlendirmede ayrıca 1833 tarihinden itibaren yapılmış olan 9 farklı İngilizce çeviri de dikkate alınacaktır. Çeviriler yardımıyla *Hak* kökünün anlam değişmesi ile ilgili varsa sapmaların hangi dönemde gerçekleştiği de saptanacaktır.

İkinci bölümde Süryanice sözlüklerde *Hak* kökü tetkik edildikten sonra Yeni Ahit'teki kullanımlarına geçilecektir. Yeni Ahit'teki kullanımları yeri geldiğinde birinci bölümde elde edilen sonuçlarla karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Ayrıca bu kullanımlar yine Yunanca, Latince ve İngilizce çevirilerle birlikte değerlendirilecektir.

Son bölümde ise *Hak* kökünün Kur'an'daki kullanımları incelenecektir. Öncelikle *Hak* kökünün Arapça ve Türkçe sözlüklerdeki karşılıkları gösterilecektir. Daha sonra *Hak kökünün* Kur'an'daki kullanımları tespit edilecek ve bağlamla birlikte birinci ve ikinci bölümde elde edilen veriler ışığında Kur'an'ın farklı yerlerinde ifade ettiği farklı anlamlar ortaya konacaktır. Günümüz Türkçe meallerinin bir kısmı ve zaman zaman tefsirler de dikkate alınarak *hak* kökünün Kur'an döneminden günümüze kadar olan dönemde kazandığı yeni anlamlar veya kaybettiği anlamlar tespit edilmeye çalışılacaktır.

I. BÖLÜM

ESKİ AHİT'TE ‘HAK’ KÖKÜ

1.2.ESKİ AHİT’TE HAK KÖKÜ

Hak kökü Eski Ahitteki kullanımlarının çok büyük bir kısmında kök anlamıyla kullanılmıştır. Buna göre Eski Ahit’te toplam 127 kez geçen Hak kökü; 87 kez “kural”, 9 kez “kaide”, 7 kez “sınır”, 4 kez “pay”, 4 kez “yasa”, 3 kez “hisse”, 2 kez “sınır”, 2 kez “gelenek”, 1 kez “tayin etmek”, 1 kez “buyruk” ve 7 kez de diğer anlamlarda kullanılmıştır²⁹. Hak kökünün Eski Ahitte kullanıldığı anlamları aşağıda şöyle sıraladık:

1.2.1.Hak kökünün Eski Ahit’te “kural, yasa” anlamına gelen kullanımları

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Hak kökü Eski Ahitteki kullanımlarının çok büyük bir kısmında kök anlamıyla kullanılmıştır. Buna göre Eski Ahit’te toplam 127 kez geçen Hak kökü 87 kez “kural”, 9 kez “kaide”, 4 kez “yasa”, 1 kez de “buyruk” anlamında kullanılmıştır.

ÖRNEK 1:

Örneğimizin sırasıyla İbranice, Klâsik Yunanca ve Latince çevirileri ise aşağıdaki gibidir³⁰:

כָּבֹאֵם אֶל-אֱלֹהֵי מוֹעֵד, יִרְחֲצוּ-מֵימִים--וְלֹא יִמְתּוּ; אוּ בְגָשְׁתֶּם אֶל-הַמִּזְבֵּחַ לְשָׂרֵת, לְהִקְטִיר אֲשָׁה לַיהוָה.

כֹּא וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרָגְלֵיהֶם, וְלֹא יִמְתּוּ; וְהִיָּתָה לָהֶם קֶק-עוֹלָם לוֹ וְלִזְרָעוֹ, לְדֹר וָדֹר תָּם. {פ}

νιψονται τας χειρας και τουσ ποδας υδατι οταν εισπορευωνται εις την σκηνην τ ου μαρτυριου νιψονται υδατι ινα μη αποθανωσιν και εσται αυτοισ νομιμον αιων ιον αυτω και ταισ γενεαισ αυτου μετ... αυτων

²⁹ <http://bible.crosswalk.com/Lexicons/OldTestamentHebrew.2006>.

³⁰ Çalışmada ayetlerin Türkçe çevirileri verildikten sonra sırasıyla İbranice çevirisi, Yunanca Septuagint çevirisi ve Latince Vulgate çevirileri de verilmiştir.

³¹ Çalışmanın tümünde ayetlerin İbranice karşılıkları <http://www.mechon-mamre.org> adresinden alınmıştır. Septuagint ve Vulgate çevirileri için ise www.blueletterbible.com adresinden yararlanılmıştır.

“Quando ingressuri sunt tabernaculum testimonii et quando accessuri ad altare ut offerant in eo thymiama domino ne forte moriantur **legitimum** sempiternum erit ipsi et semini eius per successiones.”

“Buluşma Çadırı`na girmeden ya da RAB için yakılan sunuyu sunarak hizmet etmek üzere sunağa yaklaşımdan önce, ölmek için ellerini, ayaklarını yıkamalıdır. Harun`la soyunun bütün kuşakları boyunca sürekli bir **kural** [**קֶזֶז** (**Hak**), **νομιμον** (**Nomimon**), **legitimum**³²] olacak bu³³.”

Yukarıdaki örnekte Rab, Musa`ya tunçtan bir kazan yapmasını, içine su doldurarak bu kazanı mezbahane ile toplanma çadırının arasına koymasını emrediyor. Böylece toplanma çadırına giren veya Rabbe takdime yapmak isteyen, içi suyla dolu olan bu tunç kazanda ellerini ve ayaklarını yıkayarak ölümsüzlüğe erecekler. Yapılmakta olan bir ibadetin içine yerleştirilen elleri ve ayakları yıkama hadisesi de İslam dinindeki bir nevi abdest gibi yapılacak olan ibadetin yine bir ibadet olarak önemli parçasını teşkil ediyor. Böylece yeni bir ibadet formu kanunlaştırılarak sonraki nesillere de aynı şekliyle aktarılması için, hak kökünün âlem kelimesi ile birlikte “ebedi kural” anlamında kullanıldığını görmekteyiz.

ÖRNEK 2:

יא וּלְהוֹרֹת, אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל--אֶת, כָּל-הַתְּקִימִים, אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיהֶם, בְּיַד-מֹשֶׁה. {פ}

και συμβιβασεισ τους υιουσ ισραηλ παντα τα νομιμα α ελαλησεν κυριος προσ α υτους δια χειροσ μωσση

“Doceatisque filios Israhel omnia **legitima** mea quae locutus est dominus ad eos per manum mosi.”

³² “Hak” kökünün anlamı verildikten sonra parantez içerisinde İbranice, Yunanca ve Latince çevirileri sıralanmıştır.

³³ Exedos 30;20-21

“Rabbin Musa aracılığıyla İsrail halkına bildirdiği bütün **kuralları**[**הַחֻקִּים** (*Ha Hukim*), **νομιμα** (*Nomima*), **legitima**] onlara öğretmelisiniz³⁴.”

Yukarıdaki örneğimizde Rab, Harun’a ve oğullarına toplanma çadırına girdiklerinde ölmemeleri için şarap ve içki içmemelerini, ayrıca Musa aracılığıyla İsrail halkına bildirdiği bütün kuralları sonraki nesillere öğretmelerini emreder. Buna benzer bir dizi emirleri serdetmesi ve bunun ebedi bir kural olarak yaşatılmasını istemesi; tanzim edilmiş olan bir dinin icablarıdır ki bunlar ise ancak bir kurallar bütünüdür. Hak kökü bu örneğimizde kural anlamıyla eski ahitteki yerini almıştır.

ÖRNEK 3:

כֹּה וַיִּצְעַק אֶל-יְהוָה, וַיֹּרְהוּ יְהוָה עֵץ, וַיִּשְׁלַךְ אֶל-הַמַּיִם, וַיִּמְתְּקוּ הַמַּיִם; וְשָׁם שָׁם לֹא חָק וּמִשְׁפָּט, וְשָׁם נִסָּהוּ.

εβουησεν δε μωυσησ προσ κυριον και εδειξεν αυτω κυριος ξυλον και ενεβαλεν αυτο εις το υδωρ και εγλυκανθη το υδωρ εκει εθετο αυτω **δικαιωματα** και κρισεις και εκει επειρασεν αυτον

“At ille clamavit ad Dominum qui ostendit ei lignum quod cum misisset in aquas in dulcedinem versae sunt ibi constituit ei **praecepta** atque iudicia et ibi temptavit eum.”

“Musa Rabbe yakardı. Rab ona bir ağaç parçası gösterdi. Musa onu suya atınca sular tatlı oldu. Orada Rab onlar için bir **kural**[**חֻק** (*Hok*), **δικαιωματα** (*Dikaymata*), **praecepta**] ve ilke koydu, hepsini sınıdı³⁵.”

Kızıl denizde firavun ve ordularından, Rabbin yardımıyla kurtulan israiloğulları, Şur çölüne çıktıklarında üç gün yürürler. Çölde su bulamayınca Mara(acılık) dedikleri yere gelirler. Suların acı olduğunu anlarlar ve suyu içemezler. Musa Rabbe dua eder ve suya

³⁴ Levililer 10;11

³⁵ Çıkış 15; 25

Rabbin kendisine gösterdiği ağacı suya atar ve sular tatlı olur. Böylece susuzluktan ve yurtsuzluktan kurtulurlar.

Rabbin bir kural ve ilke koyup onları bu kurallara göre sınaması söz konusudur. Kural ve ilkelerine riayet edildiği takdirde, Mısırlılara isabet eden hastalıkların İsrailoğullarına zarar vermiyeceği vaadinde bulunur. Hak kökü, örnektende açıkça takip edileceği gibi “kural” anlamında kullanılmıştır.

ÖRNEK 4:

טז כִּי-יָהִי לָהֶם דְּבַר, בָּא אֵלַי, וְשִׁפְטֹתַי, בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ;
וְהוֹדַעְתִּי אֶת-הַקֵּי הָאֵלֹהִים, וְאֶת-תּוֹרַתִּי.

οταν γαρ γενηται αυτοις αντιλογια και ελθωσι προσ με διακρινω εκαστον και συμβιβαζω αυτους τα **προσταγματα** του θεου και τον νομον αυτου

“Cumque acciderit eis aliqua disceptatio veniunt ad me ut iudicem inter eos et ostendam **praecepta** Dei et leges eius.”

“Ne zaman bir sorunları olsa, bana gelirler. Ben de taraflar arasında karar veririm; **Tanrı'nın kurallarını**[הַקֵּי הָאֵלֹהִים (*HukeyHaAlohim*), **προσταγματα** (*Prostagmata*), **praecepta**], yasalarını onlara bildiririm³⁶.”

Musa (a.s) kavminin bütün mahkemelerine tek başına yargıçlık yapmaktadır. Kayınpederi bunu görünce kendisine kavminin seçkinlerinden yargıç atamasını ve küçük davalara onların, büyük davalara ise Musa(a.s) bizzat kendisinin bakmasını teklif eder. Musa(a.s) bu teklifi kabul eder ve yargıçlarının da yardımı ile Tanrının kural ve ilkelerini işleterek gelen davalara bakarlar. Bu örneğimizde de hak kökü «kural» anlamında kullanılmıştır.

³⁶ Çıkış 18;16

ÖRNEK 5:

וּשְׁמַרְתֶּם, וְעָשִׂיתֶם--כִּי הוּא תְּכַמְתְּכֶם וּבִינְתְּכֶם, לְעֵינֵי הָעַמִּים: אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן, אֵת כָּל-
הַחֻקִּים הָאֵלֶּה, וְאָמְרוּ רַק עַם-תְּכֶם וַנְּבוֹן, הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה

και φυλαξεσθε και ποιησετε οτι αυτη η σοφια υμων και η συνεσις εναντιον παντ
ων των εθνων οσοι εαν ακουσωσιν **παντα τα δικαιωματα** ταυτα και ερουσιν ιδου
λαοσ σοφος και επιστημων το εθνοσ το μεγα τουτο

“Et observabitis et implebitis opere haec est enim vestra sapientia et intellectus
coram populis ut audientes universa **praecepta** haec dicant en populus sapiens et
intellegens gens manga.”

“Onlara sımsıkı bağlanın. Çünkü ne denli bilge ve anlayışlı olduğunuzu uluslara
bunlar gösterecek. Bu **kuralları**[חֻקֵי הַחֹק (Ha Hukim), **παντα τα δικαιωματα**(*Panta ta
dikaymata*), **praecepta**] duyunca, uluslar, “Bu büyük ulus gerçekten bilge ve anlayışlı bir
halk!” diyecek³⁷.”

İsrailoğulları Tanrının yardımıyla ve elçisi Musa(a.s)’ın önderliğinde Mısır’da
Firavun’un zulmünden kurtulmuşlardı. Artık onlar için yeni bir dönem başlamıştı. Bu yeni
dönemde kendilerine vaad edilen toprakları mülk edinecekler ve nesillerini gelecek
kuşaklara taşıyacaklardı. Bu arada uluslar sahnesine bir ulus olarak çıkacaklar ve onlar
içerisindeki yerlerini alacaklardı. Tabiki bütün bunlar, eskiden olduğu gibi yine Rabbin
kurallarına bağlanmakla ve Musa (a.s) önderliğini itaat ederek sürdürmekle mümkün
olacaktı. Bu kurallar, uluslar sahnesine yeni çıkmış bağımsız İsrailoğulları’nın da ulus
tanımı olacaktı. Hak kökü bu örneğimizde de “kural” anlamını korumaktadır.

³⁷ Tesniye 4; 6

ÖRNEK 6:

ח ומי גוי גדול, אשר-לו חקים ומשפטים צדיקים, ככל התורה הזאת, אשר אנכי נתן לפניכם היום.

και ποιον εθνος μεγαλω εστιν αυτω δικαιωματα και κριματα δικαια κατα παντα τον νομον τουτον ον εγω διδωμι ενωπιον υμων σημερον

“Quae est enim alia gens sic inclita ut habeat caerimonias iustaque **iudicia** et universam legem quam ego proponam hodie ante oculos vestros.”

« Bugün size verdiğim bu yasa gibi adil **kuralları** [חקים] (*Hukim*), **δικαιωματα** (*Dikaymata*), **iudicia**], ilkeleri olan başka bir büyük ulus var mı^{38?} »

Bir önceki örnekte olduğu gibi, İsrailoğulları Tanrının yardımını ve yasalarıyla uluslar arasında seçkin bir ulus olarak yerini alma fırsatı yakaladığı, eski ahitte böyle vurgulanmıştır. Kural anlamında hak kökünün kullanıldığını görmekteyiz.

ÖRNEK 7:

מה אלה, העד'ת, והחקים, והמשפטים--אשר דבר מ'שה אל-בני ישראל, בצאתם ממצרים.

ταυτα τα μαρτυρια και τα δικαιωματα και τα κριματα οσα ελαλησεν μουσησ τοις υιοις ισραηλ εν τη ερημω εξελθοντων αυτων εκ γησ αιγυπτου

“Et haec testimonia et **caerimoniae** atque iudicia quae locutus est ad filios Israhel quando egressi sunt de Aegypto.”

³⁸ Tesniye 4:8

“Mısır`dan çıktıktan sonra Musa`nın İsraililer`e bildirdiği yasalar, **kurallar** [וְהַחֻקִּים] (*Ve Ha Hukim*), **δικαιώματα** (*Dikaymata*), **caerimoniae**], ilkeler bunlardır³⁹.”

“Musa Erde`nin öte tarafında gün doğusuna doğru üç şehir ayırdı. Ta ki, kendi komşusuna karşı önceden nefreti olmayıp, bilmeyerek onu öldüren adam oraya kaçsın ve böylelikle sağ kalsın.”Şehirlerin yerlerini tarif ettikten sonra, yukardaki yer verdiğimiz cümle eski ahitte yerini alarak bu anlatılanların bir yasa olduğunu açıklamaktadır. Hak kökü burada “yasa” anlamında kullanılmıştır.

ÖRNEK 8:

כּ פִּי-יִשְׁאָלְךָ בְּנֵךְ מִחָר, לֵאמֹר: מָה הָעֵדוּת, וְהַחֻקִּים הַמְּשֻׁפָּטִים, אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, אֲתָם.

και εσται οταν ερωτηση σε ο υιος σου αυριον λεγων τι εστιν τα μαρτυρια και τα **δικαιωματα** και τα κριματα οσα ενετειλατο κυριος ο θεος ημων ημιν

“Cum interrogaverit te filius tuus cras dicens quid sibi volunt testimonia haec et **caerimoniae** atque iudicia quae praecepit Dominus Deus noster nobis.”

“Gelecekte çocuklarınız size, `Tanrımız RAB`bin size verdiği yasaların, **kuralların**[וְהַחֻקִּים] (*Ve Ha Hukim*), **δικαιώματα** (*Dikaymata*), **caerimoniae**], ilkelerin anlamı nedir? Diye sorunca⁴⁰,”

Tanrının yasalarının hikmetini bulmak için İsrailoğullarının dikkatleri tarihlerine çekilmektedir. Mısırdaki kölelikten peygamber Musa(a.s)nın öncülüğünde kurtulup, bağımsızlığa nasıl kavuştuklarını tedebbür etmeleri ve yeni nesile Tanrının yasalarının sevdirelerek ilerlemenin devam ettirilmesi tavsiye edilmektedir. İsrailoğullarının içinde

³⁹ Tesniye 4:45

⁴⁰ Tesniye 6:20

kendi tanımlarını bulacakları Tanrının “yasa”larını anlatırken, eski ahit Hak kökünü kullanmaktadır.

ÖRNEK 9:

טו וַיִּמְאַסּוּ אֶת-הַקִּיּוֹ, וְאֶת-בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר כָּרַת אֶת-אֲבוֹתָם, וְאֵת עֵדוֹ תְּיוֹ, אֲשֶׁר הֶעִיד בָּם; וַיִּלְכוּ
אֶתְּרֵי הַהֶבֶל, וַיִּהְבְּלוּ, וְאֶתְּרֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סָבִיב תָּם, אֲשֶׁר צָנָה יְהוָה אֵת לְבַלְתִּי עֲשׂוֹת כְּהֵם.

και τα **μαρτυρια** αυτου οσα διεμαρτυρατο αυτοις ουκ εφυλαξαν και επορευ
θησαν οπισω των ματαιων και εματαιωθησαν και οπισω των εθνων των περι
κυκλω αυτων ων ενετειλατο αυτοις του μη ποιησαι κατα ταυτα

“Et abiecerunt legitima eius et **pactum** quod pepigit cum patribus eorum et
testificationes quibus contestatus est eos secutique sunt vanitates et vane egerunt et secuti
sunt gentes quae erant per circuitum eorum super quibus praeceperat Dominus eis ut non
facerent sicut et illae faciebant.”

“Tanrı'nın **kurallarını**[**הקיו**(*Hukayu*), **μαρτυρια** (*Marturia*), **pactum**] uyarılarını
ve atalarıyla yaptığı antlaşmayı hiçe sayarak değersiz putların ardınca gittiler, böylece
kendi değerlerini de yitirdiler. Çevrelerindeki uluslar gibi yaşamamaları için RAB
kendilerine buyruk verdiği halde, ulusların törelerine göre yaşadılar⁴¹.”

“Yahuda kiralı Ahazın on ikinci yılında Elanın oğlu Hoşea Samiriyye de İsrail
üzerine kiral oldu ve dokuz yıl kiralılık yaptı. Rabbin gözünde kötü olanı yaptı.
Kendisinden önceki İsrail kiralıları gibi değildi.” “İsrail oğulları Allahları olan Rabbe karşı
suç işlemişlerdi ve başka İlahlardan korkmuşlardı.” “Allahları Rabbe karşı doğru olmayan
işleri gizlice yaptılar ve bütün şehirlerinde, bekçiler kulesinden duvarlı şehre kadar
kendilerine yüksek yerler yaptılar. Her yüksek tepe üzerinde, her yeşil ağaç altında
kendileri için dikili taşlar ve aşerler yaptılar.” Kısaca Tanrının kurallarıyla hayat bulan bir
ulus, aynı kurallara ihanet ile başka uluslar içerisinde asimile olma veya yurtsuz kalma
tehlikesiyle yüz yüze geldi. Bu örneğimizde de Hak kökü “ kural” anlamında
kullanılmıştır.

⁴¹ 2.Kırallar 17;15

ÖRNEK 10:

לִּזְמַן-הַהֵמָּשָׁפֵּטִים וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת, אֲשֶׁר כָּתַב לְכֶם--תִּשְׁמְרוּן לְעֲשׂוֹת, כָּל-הַיָּמִים;
וְלֹא תִירְאוּ,

και τα δικαιωματα και τα κριματα και τον νομον και τας εντολασ ασ εγραψεν υμ
ιν φυλασσεσθε ποιειν πασασ τας ημερασ και ου φοβηθησεσθε θεουσ ετερουσ

« **Caerimonias** quoque et iudicia et legem et mandatum quod scripsit vobis
custodite ut faciatis cunctis diebus et non timeatis deos alienos. »

“Sizler için yazmış olduğu kuralları [**הַחֻקִּים (Ha Hukim)**, **δικαιωματα (Dikaymata)**, **Caerimonias**], ilkeleri, yasaları, buyrukları her zaman yerine getirmeye özen gösterecek ve başka ilahlara tapmayacaksınız⁴².”

« Her millet kendi putunu yapmaya ve tapmaya başlamıştı. Ancak Allahınız ;Rabden korkacaksınız ve sizi bütün düşmanlarınızın elinden o kurtaracak.Fakat dinlemediler ve kendilerinden öncekiler gibi yaptılar.Bu milletler Rab'den korkuyorlar ama oyma putlara kulluk ediyorlardı. Ataları nasıl yaptılarsa, oğulları, oğullarının oğulları da bugüne kadar öyle yapıyorlar⁴³. »Tanrı'nın İsrailoğulları için yazmış olduğu kurallar,ilkeler ve yasalara itaat uyarısı muhatablarınca yeterince cevap bulmamıştı.Burada Hak kökünün kural anlamında kullanıldığını görmekteyiz.Aşağıda gelen örneklerimizde de hak kökü « kural,yasa » anlamını korumaktadır.

⁴² 2.Kıralar 17;37

⁴³ 2.Kıralar 17;39,40,41

ÖRNEK 11:

כּוּ וַיִּשָּׂם אֱתֵּהּ יוֹסֵף לְחֵק עַד-הַיּוֹם הַזֶּה עַל-אֲדָמַת מִצְרַיִם, לְפָרְעֵה--לַחֲמֹשׁ: רַק אֲדָמַת
הַכֹּהֲנִים, לְבָדָם--לֹא הִתְּהָה, לְפָרְעֵה.

και εθετο αυτοις ιωσηφ εις **προσταγμα** εως της ημερας ταυτης επι γην αιγυπτου
τω φαραω αποπεμπτουσ χωρισ της γης των ιερεων μονον ουκ ην τω φαραω

“Ex eo tempore usque in praesentem diem in universa terra Aegypti regibus quinta pars solvitur et factum est quasi in **legem** absque terra sacerdotali quae libera ab hac condicione fuit.”

“Yusuf ürünün beşte birinin firavuna verilmesini Mısır`da toprak **yasası** [**חֵק (Hok)**, **προσταγμα (Prostagma)**, **legem**] yaptı. Bu yasa bugün de yürürlüktedir. Yalnız kâhinlerin toprağı firavuna verilmedi⁴⁴.”

ÖRNEK 12:

כּ הִתְּחַבְּרָךְ, פֶּסַא הוֹוֹת; יִצָּר עֲמָל עַל־יְחֵק.

Yunancası bulunamadı.

“Numquid particeps erit tui thronus insidiarum fingens laborem in **praecepto**.”

“Yasaya [**חֵק (Hok)**, **praecepto**] dayanarak haksızlık yapan koltuk sahibi Seninle bağdaşır mı⁴⁵”

Eski ahitte « kural, yasa » manasında kullanılan diğer lafızlar ise şunlardır:

⁴⁴ Yaratılış 47:26

⁴⁵ Zebur 94; 20

1.2.1.1. Piggod : Eski ahitte “kural” anlamında en çok“hak” kökü kullanılmıştır. Öyle ki 24 kez kullanılan “piggod” kökünde, 21 kez koşul, 2 kez buyruk, anlamı varken, sadece 1 kez kural anlamı ile kullanılmıştır.

1.2.1.2. Kyam : Yine “kyam” kökünün de -yukarda olduğu gibi- kural anlamında ki kullanımı sadece 1 yerdedir.1 kez de sınır anlamında olmak üzere eski ahitte ki “kyam”kökünün toplam kullanımı 2 dir.

1.2.1.3. Mitsuvah : Eski ahitte toplam 185 kez kullanılmıştır.Bu kök; 1 kez “ilke”, 177 kez emirler, 4 kez koşul, 2 kez buyruk, 1 kez yasa, anlamlarında kullanılmıştır

1.2.1.4. Mişmarat : Eski ahitte toplam 78 kez kullanılmıştır.Bu kök; 3 kez “ilke”, 50 kez uyarı , 9 kez sorumlu olma, 7 kez gözetim , 7 kez tapınak , 3 kez kural, 1 kez yer, 1 kez korumak anlamlarında kullanılmıştır.

1.2.1.5. Mişpat : Eski ahitte toplam 421 kez kullanılmıştır.Bu kök; 11 kez “ilke” 296 kez yargılamak, gerçek, adaletsizlik, 38 kez adalet, 18 kez dürüst, 12 kez dava, 7 kez yasal, 5 kez yönetim,3 kez cezayı hak etme, 3 kez tarz, 2 kez gelenek, 2 kez akl-ı selim olma, 2 kez yasa, 2 kez ölçü, 2 kez buyruk ve 18 kez diğer anlamlarda kullanılmıştır.

1.2.1.6. Dat : Eski ahitte toplam 22 kez kullanılmıştır.Bu kök; 9 kez “yasa”, 9 kez sınır, 2 kez buyruk, 1 kez adalet, 1 kez ferman, anlamlarında kullanılmıştır.

1.2.1.7. Htan: Eski ahitte toplam 33 kez kullanılmıştır. Bu kök; 27 kez “yasa”, 3 kez evlenmek anlamlarında kullanılmıştır.

1. 2. 1. 8. Torah: Eski ahitte toplam 219 kez kullanılmıştır. Bu kökün tamamı “yasa” anlamında kullanılmıştır⁴⁶.

⁴⁶ [http://www.bible.crosswalk.com/Lexicons/Old Testament Hebrew. 2006.](http://www.bible.crosswalk.com/Lexicons/Old Testament Hebrew. 2006)

1.2. 2. Hak kökünün Eski Ahit'te “sınır” anlamına gelen kullanımları

Hak kökünün eski Ahit'teki kullanılan anlamlarından birtanesi de “sınır” dır. Aşağıdaki örneklerimizde bunu göreceğiz.

ÖRNEK 1:

יְהוָה קָטַף אֶת-קֶרְנוֹ, עַל-פְּנֵי-מַיִם-- עַד-תַּכְלִית אֹרֶךְ עַם-הַיִּשְׂרָאֵל.

προσταγμα εγυρωσεν επι προσωπον υδατος μεχρι συντελειασ φωτος μετα σκοτους

“**Terminum** circumdedit aquis usque dum finiantur lux et tenebrae.”

“Suların yüzeyine sınır[קָטַף(*Hok*), προσταγμα (*Prostagma*), terminum] çizer, Işıkla karanlığın ayrıldığı yerde⁴⁷.”

Eyüp Tanrıyla anlatırken; kalın bulutların içine bulutları sardığını ışıkla karanlığı ise suların yüzüne çektiği sınırla ayırdığını edebi bir dille söylüyor. Burada *hak* kökünün “sınır” anlamında kullanıldığını görmekteyiz.

ÖRNEK 2:

יְהוָה שָׁבַר עָלַי חֲקִי; וְאָשִׁים, בְּרִיחַ וּדְלָתַיִם.

εθεμην δε αυτη ορια περιθεισ κλειθρα και πυλασ

“Circumdedi illud **terminis** meis et posui vectem et ostia.”

⁴⁷ Eyüb 26;10

“Sınırını [חֻקִּי (Huki) , ορια (Oria), terminis] koyduğum, Kapılarıyla sürgülerini yerleştirdiğim,⁴⁸”

Eski ahitte Tanrı Eyüb’e cevap veriyor: “buraya kadar geleceksin ve öte geçmiyeceksin. Mağrur dalgaların burada duracak! Dediğim zaman...” Sınır koyduğunu söylerken de hak kökünün kullanıldığını görmekteyiz.

Eski ahitte “sınır” manasında kullanılan diğer lafızlar:

1.2.2.1. Gazar: Eski ahitte toplam 13 kez kullanılmıştır. Bu kök; 2 kez “sınır”, 6 kez Mahrum olma, 3 kez ikiye bölme, 1 kez ağaç kesme, 1 kez yakalamak, anlamlarında kullanılmıştır.

1.2.2.2. Dat: Eski ahitte toplam 22 kez kullanılmıştır. Bu kök; 9 kez “sınır”, 9 kez Yasa, 2 kez buyruk, 1 kez adalet, 1 kez ferman, anlamlarında kullanılmıştır.

1.2.2.3. Ta’am: Eski ahitte toplam 13 kez kullanılmıştır. Bu kök; 1 kez “sınır”, 5 kez tat, 2 kez davranmak, 1 kez nasihat, 1 kez kavrayış, 1 kez buyruk, 1 kez akıllıca, 1 kez sağduyu anlamlarında kullanılmıştır.

1.2.2.4. Ma’amar: Eski ahitte toplam 3 kez kullanılmıştır. Bu kök; 1 kez “sınır”, 2 kez buyruk anlamlarında kullanılmıştır.

1.2.2.5. E’ar: Eski ahitte toplam 7 kez kullanılmıştır. Bu kökün tamamı “sınır” Anlamında kullanılmıştır.

1.2.2.6. Pitgam: Eski ahitte toplam 3 kez kullanılmıştır. Bu kök; 1 kez “sınır”, 1 kez buyruk anlamlarında kullanılmıştır.

1.2.2.7. Gyam: Eski ahitte toplam 2 kez kullanılmıştır. Bu kök; 1 kez “sınır”, 1 kez kural anlamlarında kullanılmıştır⁴⁹.

⁴⁸ Eyüb 38;10

1.2.3.Hak kökünün Eski Ahit'te “pay” anlamına gelen kullanımları

Hak kökü Eski Ahit'te “pay” anlamında kullanılmıştır.

ÖRNEK 1:

כב רק אֲדַמַת הַפְּהִינִים, ל' אֲקַנָּה: פִּי ח' ק לִפְהִינִים מֵאֵת פְּרַעֲהָ, וְאֶקְלוּ
אֶת-הַקָּמָר אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם פְּרַעֲהָ--עַל-כֵּן, ל' אֲמָכְרוּ אֶת-אֲדַמָּתָם.

Septuagint çevrisinde Yunancası bulunamadı.

« Praeter terram sacerdotum quae a rege tradita fuerat eis quibus et statuta cibaria ex horreis publicis praebebantur et idcirco non sunt compulsi vendere possessiones suas. »

“Yalnız kâhinlerin toprağını satın almadı. Çünkü onlar firavundan aylık[
ק' ח(Hok), rege] alıyor, firavunun bağladığı aylıkla geçiniyorlardı. Bu yüzden topraklarını
satmadılar⁵⁰.”

Yusuf (a.s) Mısırda uzun seneler kıtlık baş gösterdiğinde, Firavunun deyim yerinde ise maliye bakanıdır. Yiyecekleri tükenerek kendisine gelenlere daha önceden yaptığı gıda stokundan veriyor, karşılığında da ücret talep ediyordu. Kıtlığın çetin ve uzun geçmesi insanları iyice mağdur etmiş ki; hayvanlarını ve tarlalarını da yiyecek karşılığında Yusuf'a veriyorlardı. Nihayetinde Yusuf bütün Mısırlıların topraklarını Firavun adına satın almıştı. Kâhinlerin durumu farklıydı. Onlar Firavun'dan maaş karşılığı olarak tarla aldıkları için, topraklarını satın alamadı ama yeni bir yasa çıkartarak kendilerine verdiği yiyecek karşılığında ürünlerinin beşte birini almaya başladı. İşte bu örneğimizde eski ahit, “maaş” anlamında *hak* kökünü kullanmaktadır.

⁴⁹<http://www.bible.crosswalk.com/Lexicons/Old Testament Hebrew. 2006>.

⁵⁰ Yarattılış 47;22

ÖRNEK 2:

יג וְאָכְלֶתֶם אֹתָהּ, בְּמָקוֹם קְדוֹשׁ, כִּי חֶקֶךָ וְחֶק-בְּנֵיךָ הוּא, מֵאֲשֵׁי יְהוָה: כִּי-כֹן, צִוִּיתִי.

και φαγεσθε αυτην εν τοπω αγιω νομιμον γαρ σοι εστιν και νομιμον τοις υιοις σου τ
ουτο απο των καρπωματων κυριου ουτω γαρ εντεταλται μοι

« Comeditis autem in loco sancto quod datum est tibi et filiis tuis de **oblacionibus**
Domini sicut praeceptum est mihi.”

“Onu kutsal bir yerde yemelisiniz. Çünkü RAB için yakılan sunulardan senin ve
oğullarının **payıdır**[חֶק (*Hak*), **νομιμον** (*Nomimon*), **oblacionibus**] bu. Bana böyle
buyruk verildi⁵¹.”

İsrail oğullarının Rab için kesmiş olduğu kurbanlardan belli bir bölümü, Musa
tarafından Harun ve çocuklarına ayrılmıştı. Ayrılan bu hisse, Tanrının onlara bağışlanmış
olduğu bir paydı. Hak kökünün burada “pay” anlamında kullanıldığını görmekteyiz.

Aşağıdaki örneklerimizde de hak kökü “pay” anlamını korumaktadır.

ÖRNEK 3:

טו שׁוֹק הַתְּרוּמָה וְחֵזֶה הַתְּנוּפָה, עַל אֲשֵׁי הַחֲלָבִים וְבִיאוּ, לְהַגִּיף תְּנוּפָה, לְפָנַי יְהוָה; וְהִזָּה לְךָ
וּלְבְנֵיךָ אִתְּךָ, לְחֶק-עוֹלָם, כְּאֲשֶׁר, צִוָּה יְהוָה.

τον βραχιονα του αφαιρεματος και το στηθυνιον του αφορισματος επι των καρπ
ωματων των στεατων προσοισουσιν αφορισμα αφορισαι εναντι κυριου και εσται
σοι και τοις υιοις σου και ταις θυγατρασιν σου μετα σου νομιμον αιωνιον ον τρ
οπον συνεταξεν κυριος τω μουση

⁵¹ Levililer 10;13

“Eo quod armum et pectus et adipēs qui cremantur in altari elevaverint coram Domino et pertineant ad te et ad filios tuos **lege** perpetua sicut praecepit Dominus.”

“Bağış olarak sunulan butla sallamalık döşü, yakılacak sunu yağlarıyla birlikte getirip RAB`bin önünde sallamalık sunu olarak sunacaklar. RAB`bin buyruğu uyarınca bunlar sonsuza dek senin ve çocuklarının **payı** [קָהָ (Hak), νομιμον (Nomimon), lege] olacak⁵².”

ÖRNEK 4:

ט וְהִיתָה לְאַהֲרֹן וְלִבְנָיו, וְאָכְלָהּוּ בְּמִקְוֹם קֹדֶשׁ: כִּי קֹדֶשׁ קֹדְשִׁים הוּא לוֹ, מֵאֲשֵׁי הַהֵן--קָהָ--
עוֹלָם. {ס}

και εσται ααρων και τοις υιοις αυτου και φαγονται αυτα εν τοπω αγιω εστιν γαρ
αγια των αγιων τουτο αυτω απο των θυσιαζομενων τω κυριω νομιμον αιωνιον

“Eruntque Aaron et filiorum eius ut comedant eos in loco sancto quia sanctum sanctorum est de sacrificiis Domini **iure perpetuo**.”

“Ve Harun`la oğullarına ait olacak. Onu kutsal bir yerde yiyecekler. Çünkü çok kutsaldır. RAB için yakılan sunulardan onların sürekli bir **payı**[קָהָ (Hak), νομιμον (Nomimon), iure perpetuo] olacak⁵³.”

ÖRNEK 5:

טו וַתִּקֶּם, בְּעוֹד לִילָה--וַתִּתֵּן טָרֶף לְבֵיתָהּ; וַחֲקֹ, לְנִעֲרֹתֶיהָ.

και ανισταται εκ νυκτων και εδωκεν βρωματα τω οικω και εργαταις θ
εραπαινας

⁵² Levililer 10;15

⁵³ Levililer 24;9

“Vav et de nocte surrexit deditque praedam domesticis suis et **cibaria** ancillis suis. »

“Gün ağarmadan kalkar, Ev halkına yiyecek, hizmetçilerine **paylarımı**[ῥ ἦ (*Hok*), βρωματα (*Bromata*), **cibaria**] verir⁵⁴.”

Eski ahitte « pay » manasında kullanılan diğer lafızlar :

1.2.3.1. Hbal : Eski ahitte toplam 60 kez kullanılmıştır. Bu kök; 4 kez “pay”, 10 kez ağrı, 16 kez ip, 7 kez sıra, 4 kez kıyı bölgesi, 3 kez bölge, 3 kez hisse, 3 kez halat, 3 kez topluluk, 2 kez sancı, 1 kez bağ, 1 kez ülke, 1 kez yıkım, 1 kez doğum sancısı, 1 kez tuzak, 1 kez halat anlamlarında kullanılmıştır.

1.2.3.2. Hlak: Eski ahitte toplam 65 kez kullanılmıştır. Bu kök; 1 kez “pay”, 40 kez ikiye bölme, 6 kez yaltaklanmak, 5 kez hisse, 4 kez vermek, 2 kez dağıtmak, 2 kez yumşak, 1 kez verilmiş, 1 kez bahsetmek, 1 kez eş, 1 kez kabul edilen, 1 kez ayırmak, anlamlarında kullanılmıştır.

1.2.3.3. Manah: Eski ahitte toplam 14 kez kullanılmıştır. Bu kök; 10 kez “pay”, 3 kez parça, 1 kez beğenme anlamlarında kullanılmıştır.

1.2.3.4. Manat: Eski ahitte toplam 7 kez kullanılmıştır. Bu kökün tamamı “pay” anlamında kullanılmıştır.

1.2.3.5. Amanah: Eski ahitte toplam 2 kez kullanılmıştır. Bu kök; 1 kez “pay”, 1 kez sağlam anlamlarında kullanılmıştır.

⁵⁴ Özdeyişler 31;15

1.2.3.6. Peh: Eski ahitte toplam 498 kez kullanılmıştır. Bu kök; 2 kez “pay”, 340 kez ağız, 37 kez buyruk, 35 kez yenmek, 22 kez uyarınca, 15 kez kelime, 6 kez Boşluk, 3 kez baştanbaşa, 2 kez belirlemek, 2 kez sanatçı, 2 kez hüküm, 32 kez diğer anlamlarda kullanılmıştır.

1.2.3.7. Şakem: Eski ahitte toplam 22 kez kullanılmıştır. Bu kök; 1 kez “pay”, 17 kez omuz, 2 kez geri, 2 kez benzetmek anlamlarında kullanılmıştır⁵⁵.

1.2.4.Hak kökünün Eski Ahitte “gelenek” anlamına gelen kullanımları

ÖRNEK 1:

לֹט וַיְהִי מִקֶּץ שָׁנִים חֲדָשִׁים, וַתָּשָׁב אֶל-אָבִיהָ, וַיַּעַשׂ לָהּ, אֶת-נְדָרוֹ אֲשֶׁר נָדָר; וַהֲיָא ל' א'-
קְדָעָה אִישׁ, וַתְּהִי-ת' ק' בְּיִשְׂרָאֵל

και εγενετο μετα τελος δυο μηνων και ανεκαμψεν προς τον πατερα αυτησ κ
αι επετελεσεν ιεφθαε την ευχην αυτου ην ηυξατο και αυτη ουκ εγνω ανδρα κ
αι εγενηθη εις **προσταγμα** εν ισραηλ

“Expletisque duobus mensibus reversa est ad patrem suum et fecit ei sicut voverat quae ignorabat virum exinde mos increbuit in Israhel et **consuetudo** servata est.”

“İki ay sonra babasının yanına döndü. Babası da içtiği andı yerine getirdi. Kıza erkek eli değmemişti. Bundan sonra İsrail'de bir **gelenek** [ת' ק' (*Hok*), **προσταγμα** (*Prostagma*), **consuetudo**] oluştu⁵⁶.”

Ammon oğulları, kiral Yeftahın yönetiminde olan İsrail'e saldırmıştı. Yeftah elçiler gönderdi ise de fayda vermedi. Tanrıya yalvardı ve savaşı kazanması halinde kendisini kutlamak için evinden çıkan kimseyi ona kurban edecekti.

Nihayetinde kiral Yeftah savaşı kazandı. Evine dönmekte iken karşılamak üzere ilk çıkan ise tek çocuğu olan kızıydı. Bu duruma çok üzüldü. Durumu öğrenen kız, Tanrıya

⁵⁵ [http://www.bible.crosswalk.com/Lexicons/Old Testament Hebrew. 2006.](http://www.bible.crosswalk.com/Lexicons/Old Testament Hebrew. 2006)

⁵⁶ Hakimler 11:39

verdiği sözü yerine getirmesini babasından rica etti. Eftah sözünü tuttu ve o günden sora İsraililer her yılın dört gününde kurban edilen kız için yas tutmayı “gelenek” haline getirdi. Bu örneğimizde Hak kökü “gelenek” anlamıyla kullanılmıştır.

ÖRNEK 2:

כה נִקְוֶנָה יְרֻמָּהוּ, עַל-יְאֻשִׁיָּהוּ, וַיֵּאמְרוּ כָּל-הַשָּׂרִים וְהַשָּׂרוֹת בְּקִינוּתֵיהֶם עַל-יְאֻשִׁיָּהוּ
עַד-הַיּוֹם, וַיִּתְּנוּם לְחֵק עַל-

και εθρηνησεν ιερεμιασ επι ιωσιαν και ειπαν παντες οι αρχοντες και αι αρχ
ουσαι θρηνον επι ιωσιαν εως της σημερον και εδωκαν αυτον εις προσταγμα
επι ισραηλ και ιδου γεγραπται επι των θρηνων

“Hieremias maxime cuius omnes cantores atque cantrices usque in
praesentem diem lamentationes super Iosia replicant **et quasi lex** obtinuit in Israhel
ecce scriptum fertur in Lamentationibus.”

“Yeremya Yoşiya için bir ağıt yazdı. Kadın, erkek bütün ozanlar bugüne dek
ağıtlarında Yoşiya'yı anarlar. İsrail'de bir
gelenek[קֵן (Hok), **προσταγμα**(Prostagma), **et quasi lex**] haline gelen bu ağıtlar
Ağıtlar Kitabı'nda yazılıdır⁵⁷.”

Eski ahitte Yoşiya, İsrail oğullarının kırıllarındandır. Sekiz yaşında tahta
çıkartılır ve otuz bir yıl ülkesini yönetir. Rabbin gözündeki doğru olanı yapan ve atası
Davud' un yolunda yürüyen bir kırıdır. Mısır kırıalı Neko, Fırat yanında Karkemişe
karşı savaşmak için yola çıkınca; Yoşiya onu engellemek ister. Kılık değiştirerek
onunla savaşır ve ağır yaralanır. Yerusolim'e geri getirilen Yoşiya hasta yatağından
kalkamaz ve ölür.

⁵⁷ 2.Tarihler 35; 25

Halk Yoşiya'yı çok sevdiği için mersiyeler okuyarak yas tutarlar. O günden sonra Yoşiya için mersiye söyleyerek yas tutma gelenek haline gelir. Bu örneğimizde Hak kökünü “gelenek” anlamında görmekteyiz.

Eski ahitte « gelenek » manasında kullanılan diğer lafızlar:

1.2.4.1. Halak: Eski ahitte toplam 3 kez kullanılmıştır. Bu kökün tamamı “gelenek” anlamında kullanılmıştır.

1.2.4.2. Mişpat : Eski ahitte toplam 421 kez kullanılmıştır. Bu kök; 2 kez “gelenek” 296 kez yargılamak, gerçek, adaletsizlik, 38 kez adalet, 18 kez dürüst, 12 kez dava, 11 kez ilke, 7 kez yasal, 5 kez yönetim, 3 kez cezayı hak etme, 3 kez tarz ,2 kez akl-ı selim olma, 2 kez yasa, 2 kez ölçü, 2 kez buyruk ve 18 kez diğer anlamlarda kullanılmıştır⁵⁸.

1.2.5. Hak kökünün Eski Ahit'te “süre” anlamına gelen kullanımları

Hak kökünün Eski Ahit'te “süre” anlamına gelen kulanımlarını aşğıdaki örneklerimizde sıraladık.

ÖRNEK 1:

יג מי יתן, בְּשֵׂאוֹל תִּצְפְּנֵנִי -- תִּסְתִּירֵנִי, עַד-שׁוּב אֶפְרָיִם; תְּשִׁית לִי ח' ק' תְּתַפְּרֵנִי.

ει γαρ οφελον εν αδη με εφυλαξασ εκρυψασ δε με εωσ αν παυσηται σου η οργη και ταξη μοι **χρονον** εν ω μνειαν μου ποιηση

“Quis mihi hoc tribuat ut in inferno protegas me ut abscondas me donec pertranseat furortuus et constituas mihi **tempus** in quo recorderis mei.”

⁵⁸[http://www.bible.crosswalk.com/Lexicons/Old Testament Hebrew. 2006.](http://www.bible.crosswalk.com/Lexicons/Old Testament Hebrew. 2006)

"Keşke beni ölümler diyarına gizlesen, Öfken geçinceye dek saklasan, Bana bir süre[קָן (Hok), χρονον (Hronon), tempus] versen de, beni sonra anımsasan⁵⁹."

Eski ahitte « süre » manasında kullanılan diğer lafızlar bulunamamıştır.

1.2.6.Hak kökünün Eski Ahit'te "kanun koyucu, yönetici" anlamına gelen kullanımları

ÖRNEK 1:

כב פי יהוה ש'פֿטנו, יהוה מֶח'קֶנו; יהוה מֶלְכֵנו, הוא יוֹשִׁיעֵנו.

ο γαρ θεος μου μεγας εστιν ου παρελευσεται με κυριος κριτης ημων **κυριος αρχων** ημων κυριος βασιλευς ημων κυριος ουτος ημας σωσει

"Dominus enim iudex noster Dominus **legifer noster** Dominus rex noster ipse salvabit nos."

"Çünkü yargıcımız RAB'dir; **kanunumuzu koyan**[מֶח'קֶנו (Me Hokkenu), **κυριος αρχων** (Kurios Arhon), **legifer noster**] RAB'dir, Kralımız RAB'dir, bizi O kurtaracak⁶⁰."

ÖRNEK 2:

טו בִּי, מְלָכִים יִמְלֹכוּ; וְרֹזְנִים, יִחַקְקוּ צְדָקָה.

δι... εμου βασιλεις βασιλευουσιν και οι δυνασται γραφουσιν δικαιοσυνην

⁵⁹ Eyüb 14;13

⁶⁰ İşaya 33;22

Per me reges regnant et **legum conditores iusta** decernunt.

“Kırallar sayemde egemenlik sürer, Hükümdarlar adil **kurallar koyar**[חֻקֵי הַמֶּלֶךְ (*Hokku*), **οι δυνασται γραφουσιν** (*Oi dunastai grafusin*)]⁶¹.”

ÖRNEK 3:

ט לְבִי {ר} לְחֻקֵי יִשְׂרָאֵל, {ס} הַמְתַּנְדְּבִים בְּעַם; בְּרָכוּ, {ר} יְהוָה. {ס}

η καρδια μου επι τα **διατεταγμενα** τω ισραηλ οι δυνασται του λαου ευλογειτε τον κυριον

« Cor meum diligit **principes** Israhel qui propria voluntate obtulistis vos discrimini benedicite domino.”

“Yüreğim İsrail'i yönetenlerle [לְחֻקֵי (Le Hokki), **διατεταγμενα** (*Diatetagma*), **principes**] Ve halkın arasındaki gönüllülerledir. RAB'be övgüler sunun⁶²!”

ÖRNEK 4:

יח בְּאֵר הַפְּרוּהָ שָׂרִים, פְּרוּהָ נְדִיבֵי הָעָם, בְּמַחֲקָה, בְּמִשְׁעָנִים; וּמִמְדָּבָר, מִתְּנָה.

φρεαρ ωρυξαν αυτο αρχοντες εξελατομησαν αυτο **βασιλεισ** εθνων εν τη βασιλει α αυτων εν τω κυριευσαι αυτων και απο φρεατος εις μανθαναιν

“Puteus quem foderunt **principes** et paraverunt duces multitudinis in datore legis et in baculis suis de solitudine Matthana.”

⁶¹ Özdeyişler 8;15

⁶² Hakimler 5;9

« O kuyu ki, onu önderlerle[**בְּמַחֲקָה (Be me hokk)**, βασιλεις (*Basileis*), **principes**] Halkın soyluları Asayla, değnekle kazdılar." Bundan sonra çölden Mattana'ya,(...Gittiler)⁶³»

ÖRNEK 5:

כא וַיֵּרָא רֵאשִׁית לּוֹ, כִּי-שָׁם חָלְקַת מַחֲקָה סָפוּן; וַיִּתֵּא, רֵאשִׁי עַם--צִדְקַת יְהוָה עָשָׂה, וּמִשְׁפָּטָיו
עַם-יִשְׂרָאֵל. {ס}

και ειδεν **απαρχην αυτου** οτι εκει εμερισθη γη αρχοντων συνηγμενων αμα αρχηγο
ισ λαων δικαιοσυνην κυριος εποιησεν και κρισιν αυτου μετα ισραηλ

“Et vidit **principatum suum** quod in parte sua doctor esset repositus qui fuit cum principibus populi et fecit iustitias domini et iudicium suum cum Israhel.”

“Kendine ilk toprağı seçti; **Önderlik payı**[**מַחֲקָה (Me hokk)**, **απαρχην αυτου (Aparhen avto)**, **principatum suum**] ona verilmiştir. Halkın önderleri bir araya geldiğinde, RAB’bin doğru isteğini ve İsrail’e ilişkin ilkelerini, O yerine getirdi⁶⁴.”

ÖRNEK 6:

י ל'א-יָסוּר שִׁבְט מִיְהוּדָה, וּמַחֲקָה מִבֵּין רַגְלָיו, עַד כִּי-יָבֹא שִׁילָה, וְלוֹ יִקְהַת עַמִּים.

ουκ εκλειψει αρχων εξ ιουδα και **ηγουμενος** εκ των μηρων αυτου εως αν ελθη τα
αποκειμενα αυτω και αυτος προσδοκια εθνων

“Non auferetur sceptrum de Iuda et **dux** de femoribus eius donec veniat qui mittendus est et ipse erit expectatio gentium.”

⁶³ Sayılar 21; 18

⁶⁴ Yasa kitabı 33 ; 21.

« Sahibi gelene kadar Krallık asası Yahuda'nın elinden çıkmayacak, **Yönetim** [מְהַלְקֵי (Ve me hokk), ηγεμονεως (Hegomenos), dux] hep onunsoyunda kalacak Uluslar onun sözünü dinleyecek⁶⁵. »

Eski ahitte « kanun koyucu » manasında kullanılan başka lafız bulunamamıştır, « yönetici » manasında kullanılan diğer lafızlar ise şunlardır:

1.2.6.1. Alluf: Eski ahitte toplam 69 kez kullanılmıştır. Bu kök; 3 kez“yönetici” , 57 kez dukalık, 4 kez rehber, 2 kez can dostlar, 1 kez yönetici, 2 kez öküz, anlamlarında kullanılmıştır.

1.2.6.2. Maşal: Eski ahitte toplam 81 kez kullanılmıştır. Bu kök; 4 kez“yönetici” , 38 kez egemenlik, 19 kez egemen olan, 8 kez kiral, 7 kez yönetmek, 2 kez yaklaşık hesap, 2 kez izin, 1 kez öyle mi! anlamlarında kullanılmıştır.

1.2.6.3. Nagid: Eski ahitte toplam 44 kez kullanılmıştır. Bu kök; 3 kez“yönetici” , 20 kez egemen, 9 kez kiral, 6 kez kaptan, 4 kez lider, 1 kez soylu, 1 kez yetkin şeyler(sözler) anlamlarında kullanılmıştır.

1.2.6.4. Nasi: Eski ahitte toplam 132 kez kullanılmıştır. Bu kök; 1 kez“yönetici” , 96 kez kiral, 12 kez kaptan, 11 kez şef, 6 kez egemen, 3 kez buhar, 1 kez bulut,1 kez parça, 1 kez prince anlamlarında kullanılmıştır.

1.2.6.5. Gan: Eski ahitte toplam 5 kez kullanılmıştır. Bu kökün tamamı “yönetici” Anlamında kullanılmıştır.

1.2.6.6. Fahah: Eski ahitte toplam 28 kez kullanılmıştır. Bu kök; 17 kez“yönetici” , 9 kez kaptan, 2 kez yardımcı memur anlamlarında kullanılmıştır⁶⁶.

⁶⁵ Yaratılış 49;10.

⁶⁶ <http://www.bible.crosswalk.com/Lexicons/Old Testament Hebrew. 2006>.

1.2.7.Hak kökünün Eski Ahit'te “karar” anlamına gelen kullanımları

ÖRNEK 1:

יָד בְּיַשְׁלִים חֻקִּי; וְכַהֲנָה רַבּוֹת עִמּוֹ.

Septuagint çevirisinde Yunancası bulunamamıştır.

“Cum expleverit in me **voluntatem suam** et alia multa similia praesto sunt ei.

“Benimle ilgili **kararımı**[חֻקִּי(*Huki*), **voluntatem suam**] yerine getirir, Daha nice tasarısı vardır⁶⁷.”

Eski ahitte « karar » manasında kullanılan diğer lafızlar:

1.2.5.5. Ke’e : Eski ahitte toplam 2 kez kullanılmıştır. Bu lafzın tamamı “karar,belirleme,tayin etme” anlamında kullanılmıştır.

1.2.5.6. Muad: Eski ahitte toplam 223 kez kullanılmıştır.Bu kök;12 kez“karar,belirleme,tayin etme” , 150 kez toplamak, 23 kez bayram, 13 kez zaman, 12 kez zaman, 4 kez toplantı, 4 kez dini tören, 2 kez tören, 1 kez günler, 1kez simge, 1 kez havra(mabed) anlamlarda kullanılmıştır.

1.2.5.6. Manah: Eski ahitte toplam 28 kez kullanılmıştır. Bu kök; 4 kez”karar, belirleme, tayin etme” , 14 kez sayı, 5 kez hazırlamak, 3 kez anlatmak, 1 kez kont,1 kez saptamak, anlamlarında kullanılmıştır.

1.2.5.6. Amad: Eski ahitte toplam 521 kez kullanılmıştır. Bu kök; 10 kez”karar, belirleme, tayin etme” , 171 kez ayakta durmak, 137 kez durmak, 42 kez ayakta durmak, 32 kez koymak, 17 kez durmak, 15 kez durgun, 10 durum, 8 tahammül etmek, 8 kez kalmak, 7 kez hazır, 6 kez devam etmek, 6 kez direnmek, 5 kez

⁶⁷ Eyüb 23;14

beklemek, 5 kez tesbit etmek, 42 kez diğer manalarda kullanılmıştır. Zaman, hgar, ykah, ya'ad, kadaş, amar, caman, natsab, muadah, “karar, belirleme, tayin etme” anlamında kullanılan diğer lafızlardır.

1.2.8.Hak kökünün Eski Ahit'te “görevli” anlamına gelen kullanımları

ÖRNEK 1:

יד ויכו, ש'טרי בני ישראל, אשר-שמו עליהם, נ'גשי פרע'ה לאמר: מדוע ל'א כליהם
הקקם ללבן, כהמול שלש'ם--גם-תמול, גם-היום.

και εμαστιγωθησαν **οι γραμματαις του γενους** των υιων ισραηλ οι κατασταθ
εντες επ... αυτους υπο των επιστατων του φαρω λεγοντες δια τι ου συνετελ
εσατε τας συνταξεις υμων της πλινθειας καθαπερ εχθεσ και τριτην ημεραν
και το της σημερον

“Flagellatique sunt qui **praeerant operibus** filiorum Israhel ab exactoribus
Pharaonis dicentibus quare non impletis mensuram laterum sicut prius nec heri nec
hodie.”

“ Firavunun angaryacılarının atadığı İsraili **görevliler**[**הקקם (Hakkem)**,
οι γραμματαις του γενους (Oi grammatais tu genous), **praeerant operibus**], “Niçin
dün ve bugün daha önceki gibi gereken sayıda kerpiç yaptırmadınız?” diyerek
dövüldüler⁶⁸.”

Eski ahitte «görevli » manasında kullanılan diğer lafızlar:

1.2.8.1. Ma: Eski ahitte toplam 23 kez kullanılmıştır. Bu kök; 1 kez“görevli”,12 kez
Angarya, 5 kez vergi veren, 4 kez taabi olan, 1 kez zorunlu işçi anlamlarında
kullanılmıştır.

⁶⁸ Çıkış 5;14

1.2.8.2. Nagaş: Eski ahitte toplam 23 kez kullanılmıştır. Bu kök; 5 kez“görevli”, 7kez zalim, 4 kez zorlamak, 2 kez tehlike, 2 kez haksızlık etmek, 1 kez sürücü,1 kez Zorbalar,1 kez vergiden muaf anlamlarında kullanılmıştır.

1.2.9.Hak kökünün Eski Ahit’te “antlaşma” anlamına gelen kullanımları

ÖRNEK 1:

יט פ'ל תרומ'ת הקדושים, אשר ירימו בני-ישראל ליהוה--נתתי לך ולבניך ולבנותיך
אתך, לְהַק-עוֹלָם: ברית מלח עולם הוא לפני יהוה, לך ולזרעך אתך.

παν αφαιρεμα των αγιων οσα αν αφελωσιν οι υιοι ισραηλ κυριω σοι δεδωκα
και τοις υιοις σου και ταις θυγατρασις σου μετα σου νομιμον αιωνιον διαθ
ηκη αλοσ αιωνιου εστιν εναντι κυριου σοι και τω σπερματι σου μετα σε

« Omnes primitias sanctuarii quas offerunt filii Israhel Domino tibi dedi et filiis ac filiabus
tuis **iure perpetuo** pactum salis est sempiternum coram Domino tibi ac filiis tuis.”

“İsrailliler`in bana sundukları kutsal sunuların bağış kısımlarını sonsuza dek pay
olarak sana, oğullarına ve kızlarına veriyorum. Senin ve soyun için bu RAB`bin önünde
sonsuza dek sürecek bozulmaz bir **antlaşmadır** [Le hak (Le hak
olam), νομιμον αιωνιον (Nomimon aynion), iure perpetuo]⁶⁹.”

⁶⁹ Sayılar 18;19

ÖRNEK 2:

הַהֲרָצָה הַנִּפְּהָה, תַּחַת יְשׁוּבָהּ: כִּי-עָבְרוּ תוֹרַת הַלְּפִי חָק, הִפְּרוּ בְּרִית עוֹלָם.

η δε γη ηνομησεν δια τους κατοικουντας αυτην διοτι παρεβησαν τον νομον και ηλλαξαν τα προσταγματα διαθηκης αιωνιον

“Et terra interfecta est ab habitatoribus suis quia transgressi sunt **leges** mutaverunt ius dissipaverunt foedus sempiternum.”

« Dünyada yaşayanlar onu kirletti. Çünkü Tanrı'nın yasalarını çiğnediler, Kurallarını ayaklar altına aldılar, Ebedi **antlaşmayı** [חָק (Hok), τον νομον (Ton nomon), **leges**] bozdular⁷⁰. »

Eski ahitte «Antlaşma » manasında kullanılan diğer lafızlar:

1.2.9.1. Piggod: Eski ahitte toplam 24 kez kullanılmıştır. Bu kök; 1 kez“antlaşma”, 21 kez kural, 2 kez buyruk anlamlarında kullanılmıştır.

1.2.9.2. Kyam: Eski ahitte toplam 2 kez kullanılmıştır. Bu kök; 1 kez“antlaşma”, 1 kez sınır, anlamlarında kullanılmıştır⁷¹.

⁷⁰ İşaya 24;5

⁷¹<http://www.bible.crosswalk.com/Lexicons/Old Testament Hebrew. 2006>.

1.2.10.Hak kökünün Eski Ahit'te “miktar” anlamına gelen kullanımları

ÖRNEK 1:

יָד וְחֵק הַשְּׁמֶן הַבַּת הַשְּׁמֶן, מֵעֶשֶׂר הַבַּת מִן-הַכֹּר--עֲשֹׂרֶת הַבַּתִּים, חֹמֶר: כִּי-עֲשֹׂרֶת הַבַּתִּים, חֹמֶר.

και το προσταγμα του ελαιου κοτυλην ελαιου απο δεκα κοτυλων οτι αι δεκα κοτυλαι εισιν γομορ

“**Mensura** quoque olei batus olei decima pars chori est et decem bati chorum faciunt quia decem bati implent chorum.”

“Bat ölçüsüne göre istenen zeytinyağı **miktarı** [חֵק] (*Ve hok*), **προσταγμα** (*Prostagma*), **Mensura**], her kordan batın onda biri kadardır. Bir kor on bat ya da bir homere eşittir⁷².”

Eski ahitte « miktar » manasında kullanılan diğer lafızlar:

1.2.10.1. Mişmarat: Eski ahitte toplam 78 kez kullanılmıştır. Bu kök; 3 kez “ilke”, 50 kez uyarı, 9 kez sorumlu olma, 7 kez gözetim, 7 kez tapınak, 3 kez kural, 1 kez yer, 1 kez korumak anlamlarında kullanılmıştır.

1.2.10.2. Mişpat: Eski ahitte toplam 421 kez kullanılmıştır. Bu kök; 2 kez “ölçü”, 296 kez yargılamak, gerçek, adaletsizlik, 38 kez adalet, 18 kez dürüst, 12 kez dava, 11 kez “ilke”, 7 kez yasal, 5 kez yönetim, 3 kez cezayı hak etme, 3 kez tarz, 2 kez gelenek, 2 kez akl-ı selim olma, 2 kez yasa, 2 kez buyruk ve 18 kez diğer anlamlarda kullanılmıştır⁷³.

⁷² Hezekiel 45;14

⁷³ [http://www.bible.crosswalk.com/Lexicons/Old Testament Hebrew. 2006.](http://www.bible.crosswalk.com/Lexicons/Old Testament Hebrew. 2006)

1.2.11.Hak kökünün Eski Ahit'te “yazmak, oymak” anlamına gelen kullanımları

ÖRNEK 1:

כג מי-יתן אפו, ויכתבון מלי: מי-יתן בספר ויחקו.

τις γαρ αν δωη γραφηναι τα ρηματα μου τεθηναι δε αυτα εν βιβλιω εις τον αι
ωναι

“Egressusque est ad eos senex et ait nolite fratres nolite facere malum hoc quia
ingressus est homo hospitium meum et cessate ab hac stultitia.”

"Keşke şimdi sözlerim yazılrsa [ויחקו] (Vayhaku), γραφηναι (Grapsenayi),
ingressus] ,kitaba geçseydi.⁷⁴"

ÖRNEK 2:

ח עתה, בוא כתבה על-לוח אהם--ועל-ספר חקה; ותהי ליום אחרון, לעד עד-עולם.

νυν ουν καθισασ γραψον επι πυξιδου ταυτα και εις βιβλιον οτι εσται εις ημε
ρασ καιρων ταυτα και εως εις τον αιωνα

“Nunc ingressus scribe eis super buxum et in libro diligenter exara illud et erit in
die novissimo in testimonium usque ad aeternum.”

"Şimdi git, söyledigimi onların önündeBir levhaya yazıp [חקה] (Hukah), καθισασ γραψον (Katisas grapson), ingressus scribe] kitaba kaydet ki, gelecekte kalıcı bir tanık olsun⁷⁵."

ÖRNEK 3:

⁷⁴ Eyüb 19;23

⁷⁵ İşeya 30;8

יד ותוסף, אל-תזנוותיה; ותרא, אנשי מחקה על-הקיר, צלמי כשדיים (כשדים), תקקים בנשר.
טו תגורי אזור במתניהם, קרוחי טבולים בראשיהם--מראה שלשים, כלם: דמות בני-בבל
כשדים, ארץ מולדתם.

και προσεθετο προς την πορνειαν αυτησ και ειδεν ανδρασ εξωγραφημενους επι τ
ου τοιχου εικονασ χαλδαιων εξωγραφημενους εν γραφιδι
ζωσμενους ποικιλματα επι τασ οσφυασ αυτων και τιαραι βαπται επι των κεφαλω
ν αυτων οπισ τρισση παντων ομοιωμα υιων χαλδαιων ησ πατριδος αυτων

« Et auxit fornicationes suas cumque vidisset viros depictos in pariete imagines
Chaldeorum **expressas** coloribus. Et accinctos balteis renes et tiaras tinctas in capitibus
eorum formam ducum omnium similitudinem filiorum Babylonis terraeque Chaldeorum in
qua orti sunt. »

“Oholiva fahişeliklerini giderek artırdı. Duvara **oyulmuş**[**תקקים**
(*Hakkim*), **προσεθετο** (*Proseketo*), **expressas**] insan resimlerini -bellerine kuşak,
başlarına geniş sarık bağlamış kırmızı renkli Kildani resimlerini- gördü. Hepsi kökeni
Kildan ülkesine dayanan Babil subaylarına benziyordu⁷⁶.”

Yukarıda vermiş olduğumuz örneklerimizde *hak* kökü; “yazmak, oymak”
anlamlarında kullanılmıştır. Eski ahitte “yazmak, oymak” manasında kullanılan başka
lafız bulunamamıştır.

Hak kökünün Eski Ahitte’ki kullanımlarını yukarda vermiş olduğumuz 11
başlıkta inceledik. Buna göre Hak kökü Eski Ahitte : “kural, yasa, sınır, pay, gelenek,
süre, kanun koyucu, yönetici, karar, görevli, antlaşma, yönetim, miktar, yazmak,
oymak ” anlamlarında kullanılmıştır. Aynı zamanda “*hak*” kökünün birçok kavramla
yakın ilişki içerisinde olduğu gözükmektedir. “ Mişpat, edot, tora, berit, tsaviti”
kavramlarıyla yan yana zikredilmekte ve yakın anlam ifade etmektedirler.

⁷⁶ Hezekiel 23;14,15.

Örneğin hak kökünün Eski Ahitte kural ve yasa anlamlarına gelen kullanımlarında [(Hok)ק'ה] hak kelimesi “kural” anlamında kullanılırken, hemen yanıbaşındaki mişpat [משפט] kelimesi “ilke” anlamında kullanılmaktadır. Buradan anlıyoruz ki “hak” kelimesi bağlayıcı olan bir kelimedir.

MODERN İBRANİCE SÖZLÜKLERDE HAK KÖKÜ

Haim SHACHTER hazırladığı İbranice-İngilizce sözlükte “hak” kökünü aşağıdaki anlamlarda kullanmıştır:

ק'ה (HOK): 1.Kanun, yasa, hukuk 2. Gelenek, adet, alışkanlık, itiyat 3.Yazılmış, tavsiye edilmiş veya tayin edilmiş program. 4.Yasalaştırmak, yönetmek, idare etmek, yönetim, hükümet, saltanat, kural. 5. Kural, kaide, ayarlama, denetleme.

ק'ה-עולם (HAK OLAM): Değişmez, sabit hukuk.

ק'ה (HUKAH): 1.Anayasa, tüzük, nizaname, yapı, bünye. 2.Kanun, yasa.

ק'ה (HUKİ): 1.Yasal, kanuni, hukuki.

ק'ה (HAKİ) 1.Renk, canlılık, bayrak, sancak, boyamak. 2. Madde, malzeme, kumaş.

ק'ה (HAKAK): 1.Hakketmek, kazımak, hakkak, oymacı, gravürcü.
2.Kanun yapmak, yasaçıkarmak. 3.Değerli taşları oymak. 4.Heykel, heykel tıraşlık⁷⁷.

İbrahim el-Malih'in hazırladığı İbranice-Arapça sözlükte “hak” kökünü aşağıdaki anlamlarıyla görmekteyiz.

ק'ה (HOK): 1.Yasa, kanun, hukuk, yüce bir iş, sınır, tayin etme, pay, farz.

ק'ה (HAKAH):1.Farz, yasa, kanun, sünnet, anayasa, gelenek.

⁷⁷ Shachter, Haim, *The New Universal Hebrew- English dictionary*, Tel-Aviv, tsz., I, 259,260.

חֲקַק (HAKOK): 1. Süslemek, oymak, işlemek, kazımak, kanun ve yasa düzenlemek.
2. Kesmek, budamak, resmetmek, şekil vermek, öğretmek.

חֲקַק (HOKEK): 1. Kanun yapmak.

חֲקַק (HAKAK): 1. Parçalamak, yarmak, deşmek, görev, farz (İslam hukukunda), pay, hisse, çentik.

חֲקַק (HEKEK): 1. kanun, yüce bir iş⁷⁸.

Elieser Ben lehuda'nın hazırladığı sözlükte bu kökün anlamı şöyledir:

חֲקַק (HOK): 1. Kanun, yasa, hukuk 2. Yasal, kanuni, hukuki⁷⁹.

Zevi Scharfstein'in hazırladığı İngilizce-İbranice sözlükte bu kökün anlamı şöyledir:

חֲקַק (HOK): 1. Kanun, yasa 2. Hukuk.

מְחַקֵּק (MHOKEK): 1. Kanun koyucu, kanun yapıcısı⁸⁰.

Marcust Jastrow'un hazırladığı sözlükte ise anlam şöyledir:

חֲקַק חֲקַק (HOK, HAKAH): 1. Halkalar çizmek, incelemek. 2. İnsanların geleneklerini örnek almak.

חֲקַק חֲקַק (HAKİKAH): 1. Arayıp çıkarmak, hakaklık, oymacılık.

⁷⁸ El-Malih, İbrahim, *Kamus (İbri ve arabi)*, Hesfir matbaası, Kudüs, 1928, s.156.

⁷⁹ Ben Iehuda, Elieser, *Thesaurus Totius Hebraicitatis et Veteris et Recentioris*, Tel-Aviv, tsz., III, 1715.

⁸⁰ Scharfstein, Zevi, *English-Hebrew Dictionary*, The Dvir Publishing Company, Tel-Aviv, tsz. s.375.

חקק(HAKAK):1.Kanun yapmak ,yasa çıkarmak.2.Oymak, kap konacak hazneye şekil vermek, kazımak, gravürcü⁸¹.

William Gesenius tarafından hazırlanıp, Edvard ROBİNSON'un İngilizceye tercüme ettiği sözlükte "hak" kökü aşağıdaki anlamlarıyla gelmiştir:

חק (HOK): 1.Bir şeyler vermek, tavsiye etmek, tayin etmek, belirtmek. 2. Akla, kanunlara törelere uygun olma. 3.Belirlenmiş görev, tayin edilmiş pay, kanun yapmak, limit belirlemek, yasalaştırmak, resmi emir, karar, İnsan veya Tanrı'nın yasası, kesin karar, saygı, hürmet, genel hukuk, gerçek, şart, koşul, Tanrı tarafından düzenlenmiş sivil yasalar.

חקק(HUKAH):1.Bir şeylerin düzenlenmesi, yasalaştırma, kanun, yasa⁸².

⁸¹ Jastrow, Marcus, A Dictionary of The Targumim, Pardes Publishing House, New York, tsz.s.496,497.

⁸² Gesenius, William, Hebrew and English Lexicon of the Old Testament, Oxford at the clarendon pres, trz. S.349.

İKİNCİ BÖLÜM

YENİ AHİT'TE (İNCİLLERDE) "HAK" KÖKÜ

“İnsanların size nasıl davranmasını istiyorsanız, siz de onlara öyle davranın. Çünkü kutsal yasa'nın [~~νόμος~~ (*nomuso*), νόμος (*nomos*), lex] ve peygamberlerin söylediği budur⁸⁵.”

Bu örneğimiz de yukarıdaki örneklerimiz gibi İsa'nın dağda yapmış olduğu konuşmadan bir kesittir. “ Niçin kardeşinin gözündeki çöpü görürsün de, kendi gözündeki merteği seçmezsin? Yahut nasıl kardeşine: bırak, gözündeki çöpü çıkarayım, dersin? İşte, mertek senin gözünde! Ey ikiyüzlü, önce kendi gözünden merteği çıkar, o vakit çöpü kardeşinin gözünden çıkarmak için iyi görürsün. Dileyin size verilecektir; arayın, bulacaksınız; kapıyı çalın size açılacaktır.” İsa, yukarda ki sözü bu öğütlerin devamında söylüyor. Nasihatlerine dayanak olarak ise, peygamber olduğunu söylemesi itibariyle dini(vahyi), yani “kutsal yasa” yı gösteriyor. Bu örneğimizde de *hak* kökü, “ yasa” anlamında kullanılmıştır.

ÖRNEK 4:

καὶ ἐπηρώτησεν εἰς ἐξ αὐτῶν νομικὸς πειραζὼν αὐτὸν

καὶ ἐπηρώτησεν εἰς ἐξ αὐτῶν νομικὸς πειραζὼν αὐτὸν

διδασκαλε ποία ἐντολὴ μεγάλη ἐν τῷ νόμῳ

Et interrogavit eum unus ex eis legis doctor temptans eum magister quod est mandatum magnum in **lege**.

“Onlardan biri, bir kutsal yasa uzmanı, İsa'yı denemek amacıyla O'na şunu sordu: “Öğretmenim, kutsal yasa`da [~~νόμος~~ (*nomuso*), νόμος (*nomo*), lege] en önemli buyruk hangisidir⁸⁶?”

⁸⁵ Matta 7;12

⁸⁶ Matta 22;35–36

İsa'nın haberini alan gurublar, onu denemek için ona sözcüler gönderiyorlardı. Ferisilerden gelen bir heyetin sözcüsü fakihti. Dini hukuk müdevvenatında uzmandı ve ona yukarıda örneğimize aldığımız soruyu sordu. İsa,“Allah'ın Rabbi, bütün yüreğinle, bütün canınla, bütün fikrinle seveceksin.” diyerek cevap verdi. *Hak* kökünün bu örnekte de “ yasa” anlamında kullanılmış olduğunu açıkça görmekteyiz.

ÖRNEK 5:

כִּי־יָבֹאוּ אֲנֹכִי וְנִשְׁפָּטָה אֶת־הָעָם וְהָיָה צְדָקָתְךָ כִּי־עָשִׂיתָ אֶת־צְדָקוֹתַי וְהָיָה צְדָקָתְךָ כִּי־עָשִׂיתָ אֶת־צְדָקוֹתַי

και οτε πλησθησαν αι ημεραι του καθαρισμου αυτων κατα τον νομον μουσ εως ανηγαγον αυτον εις ιεροσολυμα παραστησαι τω κυριω

Et postquam impleti sunt dies purgationis eius secundum **legem** Mosi tulerunt illum in Hierusalem ut sisterent eum Domino.

“Musa'nın **yasası**'na [כִּי־עָשִׂיתָ (nomuso), νομον (nomon), **legem**] göre arınma günlerinin bitiminde Yusuf ile Meryem, çocuğu Rab`be adamak için Yeruslaim`e götürdüler⁸⁷.”

Yukarıdaki örneğimizde bahsi geçen çocuk İsa'dır. Annesi Meryem'e yeni doğmuş bir erkek çocuğuna uygulanan dini merasim hatırlatılmaktadır. Tabii olarakta bu merasim, Musa'nın dini, yani “yasası”na göre olacaktır. Eski Ahit'in Levililer bölümünde bu merasimin kuralı özetle şöyledir: Bir kadın bir erkek çocuğu dünyaya getirirse yedi gün “temizlenme günü” nü bekleyecek. Kadının bu temizlenme günü beklemesi, adet günlerindeki gibidir. Yedinci gün, çocuk sünnet edilecek. Bunun üzerine kadın, otuz üç gün daha temizlenme günü bekleyecek ve bu süre zarfında mukaddes olan hiçbir şeye dokunmayacak, makdisi ziyaret etmeyecek. Temizlenme günü bittiğinde, çocuğuyla birlikte Yeruslaim'e gelerek, bir yaşında bir kuzu ve güvercin ya da kumru getirerek Rabbe kurban edecek. Görüldüğü gibi hak kökü, bu örneğimizde Musa'nın dini, yani “yasası” anlamında kullanılmıştır.

⁸⁷ Luka 2;22

ÖRNEK 7:

ἡ γῆ ἢ οὐρανὸν ἵσταναι ἢ τὸν νόμον ἑνὸς ἀποπέσειν

ευκοπωτερον δε εστιν τον ουρανον και την γην παρελθειν η του νομου μιαν
κεραιων πεσειν

Facilius est autem caelum et terram praeterire quam de **lege** unum apicem
cadere.

“Yerin ve göğün ortadan kalkması, kutsal **yasa`nın** [ἡ γῆ ἢ οὐρανὸν] (*nomuso*), **νομου** (*nomon*), **lege**] ufacık bir noktasının yok olmasından daha kolaydır⁸⁹.”

Ferisiler parayı seven bir kavimdi. İsa'nın sohbetlerine katılıyorlar ve kendilerince eğleniyorlardı. İsa onlara ve etrafındakilere sadakatsiz bir kâhyanın hikâyesini anlattı. “Azda sadakatsiz olan çoktada sadakatsizdir. Hiçbir hizmetçi iki efendiye hizmet edemez. Çünkü ya birinden nefret eder ötekini sever, ya da birini tutar, ötekini hor görür. Siz Allah'a ve paraya hizmet edemezsiniz. Siz insanların gözünde kendinizi suçsuz çıkararak adamlarsınız. Fakat Allah yüreklerinizi bilir.” dedi. Allah'ın kudretini ve dininin önemini anlatmak için de, örnekte verdiğimiz sözü sarfediyor. Burada da *hak* kökü, “yasa” anlamında kullanılmıştır.

⁸⁹ Luka 16;17

ÖRNEK 8:

רָמַסְתָּ יְהוָה וְעָלְתָּ עָלָינוּ אֶת־הַתּוֹרָה וְלֹא־אֶתְּנוּ עָלֵינוּ מִן־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־נָתַתָּ לָנוּ

ου μωυσησ | εδωκεν | δεδωκεν | υμιν τον νομον και ουδεις εξ υμων ποιει τον νομον τι με ζητειτε αποκτειναι

Nonne Moses dedit vobis **legem** et nemo ex vobis facit legem.

“Musa size kutsal **yasa`y**ı [**רָמַסְתָּ** (*nomuso*), **νομον** (*nomon*), **legem**] vermedi mi? Yine de hiçbiriniz yasa`yı yerine getirmiyor. Neden beni öldürmek istiyorsunuz⁹⁰?”

İsa Galile’de geziyordu, Yahudiler kendisini öldürmek istediği için Yahudiyede dolaşmak istemiyordu. Bu sözleri Yahudilere, mabedde karşılaştınca söyler. Musa’nın yasasını ihlal eden Yahudilere “Size kutsal yasayı Musa vermedi mi? Ve sizden kimse kutsal yasaya uymuyor. Neden beni öldürmeye çalışıyorsunuz.” diyerek serzenişte bulunur. Burada ve aşağıdaki örneğimizde *hak* kökü, “yasa” anlamında kullanılmıştır.

ÖRNEK 9:

וְאִם־כִּי־יִלְבַּח־אֶת־עַצְמוֹ בַּשַּׁבָּת לְמַעַן־לִבֶּטֶחַ־אֶת־הַתּוֹרָה וְלֹא־יִלְבַּח־אֶת־עַצְמוֹ בַּשַּׁבָּת לְמַעַן־לִבֶּטֶחַ־אֶת־הַתּוֹרָה

ει περιτομην λαμβανει | [ο] | ανθρωπος εν σαββατω ινα μη λυθη ο νομος μ ωυσεωσ εμοι χολατε οτι ολον ανθρωπον υγιη εποιησα εν σαββατω

Si circumcisionem accipit homo in sabbato ut non solvatur **lex** Mosi mihi indignamini quia totum.

⁹⁰ Yuhanna 7;19

“Musa`nın Yasası[νόμος (nomoso), νόμος (nomos), lex] bozulmasın diye Şabat Günü biri sünnet ediliyor da, Şabat Günü bir adamı tamamen iyileştirdim diye bana neden kızılıyorsunuz?⁹¹”

ÖRNEK 10:

νόμος ὁ αἰῶνος οὗτος οὐκ ἔγνωσαν

αλλα ο οχλος ουτος ο μη γνωσκων τον νομον επαρατοι εισιν

Sed turba haec quae non novit **legem** maledicti sunt.

“Kutsal yasa`yı [νόμος (nomoso), νόμον (nomon), legem] bilmeyen bu halk lanetlidir⁹².”

İsa halka yönelik etkileyici bir konuşma yapar. Bir kısmı onun peygamber olduğunu söylerken, bir kısmı da Mesih olduğunu söylemektedir. Mesih olduğunu söyleyenlere karşı bir gurup; İsa`nın Galile`den olduğunu, Davut`un soyundan olmadığı için Mesih ve peygamber olamayacağını savunurlar. Yukardaki örneğimizde söylenen söz, Ferisilere aittir. Görevli memurlara İsa`yı neden getirmediıklarını sorunca onlar halkın böyle bir şey istemediğini söylerler. Ferisilerde halkın kutsal yasayı bilmediğini söyleyerek kendilerine dayanak arar. Amaçları İsa`yı tutuklattırıp, öldürtmektir. Daha önce İsa`nın sohbetlerine katılan Nikodim isimli bir adam ise, kutsal yasada dinlenmeden hiç kimseye ceza verilemeyeceğini söyler. Görüldüğü gibi *hak* kökümüz, bu ve aşağıdaki örneğimizde “yasa” anlamında kullanılmıştır.

⁹¹ Yuhanna 7;23

⁹² Yuhanna 7;49

ÖRNEK 11:

הַלְוֹתָנוּ לְפָנֶיךָ הַיְיָ אֱלֹהֵינוּ וְלֹא לְפָנֶיךָ הַיְיָ אֱלֹהֵינוּ וְלֹא לְפָנֶיךָ הַיְיָ אֱלֹהֵינוּ

μη ο νομοσ ημων κρινει τον ανθρωπον εαν μη ακουση πρωτον παρ αυτου και γνω τι ποιει

Numquid **lex** nostra iudicat hominem nisi audierit ab ipso prius et cognoverit quid faciat.

“İçlerinden biri, daha önce İsa`ya gelen Nikodim, onlara şöyle dedi: “Yasamıza [**לְוֹתָנוּ (nomuso)**, **νομοσ (nomos)**, **lex**] göre, bir adamı dinlemeden, ne yaptığını öğrenmeden onu yargılamak doğru mu⁹³?”

ÖRNEK 12:

הַלְוֹתָנוּ לְפָנֶיךָ הַיְיָ אֱלֹהֵינוּ וְלֹא לְפָנֶיךָ הַיְיָ אֱלֹהֵינוּ וְלֹא לְפָנֶיךָ הַיְיָ אֱלֹהֵינוּ

απεκριθη ουν αυτω ο οχλος ημεις ηκουσαμεν εκ του νομου οτι ο χριστος μ ενει εις τον αιωνα και πως λεγεις συ οτι δει υψωθηναι τον υιον του ανθρωπου ου τις εστιν ουτος ο υιος του ανθρωπου

Respondit ei turba nos audivimus ex **lege** quia Christus manet in aeternum et quomodo tu dicis oportet exaltari Filium hominis quis est iste Filius hominis.

“Kalabalık O`na şöyle karşılık verdi: “Kutsal **yasa`dan** [**לְוֹתָנוּ (nomuso)**, **νομου (nomo)**, **lege**] öğrendiğimize göre Mesih sonsuza dek kalacaktır.

⁹³ Yuhanna 7:51

2. 1. ARAMİCE (SÜRYANİCE) SÖZLÜKLERDE HAK KÖKÜ

Simon ATTO'nun hazırlamış olduğu Süryanice-İngilizce sözlükte “hak” kökü aşağıdaki anlamıyla geçmektedir:

ܚܘܟܐ(HAKO):1.Hakikat, gerçek⁹⁶.

J.Payne SMITH' ın hazırladığı sözlükte “hak” kökü aşağıdaki şekilde gelmektedir:

ܚܘܟܐ(HAKİ) , ܚܘܟܐ(HAKO):1.Hakikat, gerçek, hareket, eylem, 2.Kanun, yasa 3.Bölüm, pay.

ܚܘܟܐ(NEHEKE):1. Hareket, eylem 2.Kanun, yasa 3.Bölüm, pay.

ܚܘܟܐ(HOKE), ܚܘܟܐ(HOKO): 1.Geçmek, geçirmek. 2.İleri gitmek, aşmak. .Onaylamak, bitmek, sona ermek. 4.Pay, bölüm.

ܚܘܟܐ(HAKE) , ܚܘܟܐ(HAKİTO): 1.Kapamak, örtmek 2.Saklamak, gizlemek, saklanmak, gizlenmek⁹⁷.

Bu bölümde incelediklerimizden ortaya çıkan sonuç şudur: Hak kökü Süryanice sözlüklerde de asıl anlamını korumaktadır. Hak kökü İncillerde “yasa” anlamında kullanılmaktadır. “Kutsal yasa” ve “Musa'nın yası” terkiplerine sık sık rastlamaktayız. Kökümüz; Matta, Markos, Luka, Yuhanna dışındaki bölümlerde ise “ yasa, yasal, yasa koyucu, nikâh akdi, kural, ilke, töre, yetki ” anlamlarda kullanılmıştır. Hak kökü, Yeni Ahitte ve Süryanice sözlüklerde “yasa, kural, ilke, gelenek, yetki” gibi temel anlamlarını korumakla beraber anlam daralması yaşamıştır.

⁹⁶ Atto, Simon, *Süryanîce-Türkçe Sözlük*, 2. b., Holland, 1990, s. 73.

⁹⁷ Smith, R. Payne, *A Compendious Syriac Dictionary*, Clarendon Pres, Oxford, 1903, s. 153.

Örneğin Eski Ahitte kullanılmış olan “pay, sınır, süre, kanun koyucu, yönetici, antlaşma, görevli, miktar, yazmak, oymak, karar” gibi anlamlara Yeni Ahit’te rastlamıyoruz. Sadece “yasa” anlamıyla İncillerde geçmesi dikkate calıptır. Süryanice sözlüklerde kökümüz “ hakikat, gerçek, eylem, gizlemek, ileri gitmek” gibi yeni anlamları da bünyesine eklemeyi ihmal etmemiştir. Hak kökü “ yasa” gibi önemli bir temel anlamını gerek Süryanice sözlüklerde, gerekse Yeni Ahit’te koruyarak adeta zamana meydan okumuştur.

III. BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE "HAK" KÖKÜ

3.1.HAK KÖKÜNÜN ETİMOLOJİK YAPISI

Hak kökü Arapçada birinci ve ikinci bapta gelmektedir. Muzarisi يَحَقُّ “, *yahikku, yahukku*” masdarı ise حَقًّا “*hakkan*” şeklindedir. Çoğulu حقوق, حَقَّاق, “*hukuk, hukak*”dır. الحق “*el-hakku*” Müekked mastardır, tekrarıyla te’kit ziyadeleşir⁹⁸. Batılın zıddıdır⁹⁹.

حق kelimesinin isim makamında olan masdarı şeddesiz حاق “*hakin*” dir.İsmi faili ise şeddeli olarak gelen حاق “*hakkin*” dir¹⁰⁰.

Kelime الحق “*el-hak*” şeklinde de kullanılmaktadır ve “*Cenab-ı Allah’ın ismi veya sıfatı*” anlamına gelmektedir. Ayrıca “*sözün doğrusu*” , “*şüpheden sonra kesinlik*” anlamlarına da gelmektedir¹⁰¹.

İftial babında احتق “*ihtekka*” olarak kullanıldığında “*davalaşmak*”, “*tartışmak*”¹⁰² anlamlarına gelmektedir. Örneğin Hadane hadisinde; فجاء رجالان ... يحتقان في ولد اي يختصمان... “*Bir çocuk hakkında davalaşan iki adam geldi.*” Davalaşmak anlamında kullanılmıştır¹⁰³.

İstif’al babındaki استحق “*istehakka*” ; “*bir şeyi zorunlu kılma*” anlamına gelmektedir¹⁰⁴.Müfeale babındaki محاقه “*muhakkaten*”, “*husumette galib gelmek*” anlamında kullanılmaktadır¹⁰⁵.

⁹⁸ İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemâluddîn Muhammed, *Lisânu’l-Arab*, Dâru’l-Beyrut, Beyrut, 1955-1956, I, 680, el-Cevherî-İsmail-b.Hammad, el-Sinan, *Tâcu’l-Luga ve Sîhâui’l-Arabiyye*, Dâru’l-Kitabi’l-Arabî, Mısır, Tsz, IV, 1460-1461, el-Ezherî, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu’l-Luga*, Muessesetu’l-Mısrıyyeti’l-Amme, Kahire, 1964-1967, V, 126.

⁹⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 680, el-Ezherî, *a.g.e.*, V, 126.

¹⁰⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 680.

¹⁰¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 680-682 , ez-Zencanî, *a.g.e.*, I, 568, el-Ezherî, *a.g.e.*, V, 126 .

¹⁰² İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 680-682 , ez-Zencanî, *a.g.e.*, I, 568, el-Ezherî, *a.g.e.*, V, 126.

¹⁰³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 680 , el-Ezherî, *a.g.e.*, V, 126.

¹⁰⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 682.

¹⁰⁵ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 682.

3.2.HAK KÖKÜNÜN ANLAM TAHLİLİ

3.2.1. İlk dönem Arapça sözlüklerde *hak* kökü

“*Hak*” kökünün ilk dönem Arapça sözlüklerdeki anlamlarını 13 grupta değerlendirebiliriz.

3.2.1.1. Batılın zıddı “hakikat”, mecazın zıttı “gerçek” ve “sahih” olma anlamları¹⁰⁶

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا

“*Yine de ki: Hak geldi; bâtul yıkılıp gitti. Zaten bâtul yıkılmaya mahkumdu*¹⁰⁷.”

وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“*Hakı batula karıştırmayın ve bile bile hakkı gizlemeyin*¹⁰⁸.”

بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمْ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ

“*Bilakis biz, hakkı bâtulın tepesine bindiririz de o, bâtulın işini bitirir. Bir de bakarsınız ki, bâtul yok olup gitmiştir. (Allah'a) yakıştırdığınız sıfatlardan dolayı yazıklar olsun size!*¹⁰⁹”

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ

“*Keza Hak yalnız Allah'tır; O'nu bırakıp taptıkları sadece batıldır. Doğrusu Allah yücedir büyüktür*¹¹⁰.”

¹⁰⁶ Ragıb el-İsfehâni, *Mu'cemu'l-Elfâz'l-Kur'an*, Hey'etu'l-Mısrıyye el-'Amme li't-te'lifi ve'n-Neşr, Mısır, 1970, I, 288-289, İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 680, Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Mukarrî, *el-Misbâhu'l-Munîr*, Matbaatu Mustafa el-Babî, Mısır, 1931, I, 156.

¹⁰⁷ İsra 81, İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 680.

¹⁰⁸ Bakara 42, İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 680.

¹⁰⁹ Enbiya 18, İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 680, el-Cevherî, *a.g.e.*, IV, 1460-1461.

¹¹⁰ Hac 62.

111. Batılın zıttı حَقُّ : الحَقُّ(ج) حُقُوق و حَقَاقُ

Senin hak olan davetine icabet ettim,yani batıl olmayan¹¹².

Onun yanındaki haber hak oldu, yani doğru(sahih) çıktı.

Hakikat, mecazın zıttıdır.Bir adamın, himaye etmesi üzerine vacib olan şeydir.فلان حامي الحقيقة¹¹³.”

Hakikat; lugatte vaz ma اقر في الاستعمال علي اصل وضعه والمجاز ماكان بضد ذلك edildiği asıl(anlam) üzere kullanılan şeydir.Mecaz ise bunun zıttıdır.Üç mana ile mecaz , hakikatin yerine geçer: tevsî,tekit ve teşbih. Bu vasıflardan biri olmadığında (anlam) elbette hakiki olur. Fakihler ve kelimcilerin hakikat tarifine gelince şöyledir; lugattin aslında kendisi için vaz edilen manada (Gerçek anlamda)kullanılan lafızdır¹¹⁴.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْبِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةٌ فَمَّا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ

“Allah gerçeği açıklamak için bir sivrisineği, hatta onun ötesinde olan bir şeyi misal getirmekten çekinmez. İman edenler onun Rablerinden gelen gerçek(doğru-sahih)

¹¹¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 680, el-Cevherî, *a.g.e.*, IV, 1460-1461, ez-Zebîdî,Muhibbiddin Ebi Feyz Es-Seyyit Muhammed MurtazaEl-Hüseyni El-Vasiti,*Tac'ul-Arus Min Cevahir'il-Kamus*,Dar'ul-Fikir,Tarihsiz XIII, 80, El-Feraheydi,Ebi Abdirrahman El Halil bin Ahmed,*Kitab'ul-Ayn*, Müesseset'ül-A'lami,Beyrut-Lübnan,III,6, İbn-i Esir, Meciddin Ebi Saadet El-Mübarek bin Muhammed bin Muhammed El-Cezeri, *En-Nihaye fi ğarib'il-Hadis*,Matbaat'ül-Hayriyye,Mısır-Kahire,Tarihsiz,I,277, Firuzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Yakup, *Kamusu'l-Muhît*, Muessesetu'r-Risale, Beyrut, 1987, III,s .221, ez-Zemahşerî, Cârullah Ebi'l-Kasim Muhammed b. Ömer, *Esâsu'l-Belâga*, Matbaatu'd-Dâri'l-Kutubi'l-Mısır, Kahire, 1922-1923, I, 187-188.

¹¹² İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 680 İbn-i Esir, Meciddin Ebi Saadet El-Mübarek bin Muhammed bin Muhammed El-Cezeri, *En-Nihaye fi ğarib'il-Hadis*,Matbaat'ül-Hayriyye,Mısır-Kahire,Tarihsiz,I,277.

¹¹³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 682, el-Cevherî, *a.g.e.*, IV, 1461, ez-Zencânî-Muhammed b. Ahmed, *Tezhibu's-Sihah*, Daru'l-Meârif, Mısır, 1952, I, 568 Ragıb el-İsfehâni, *a.g.e.*, I, 290 ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 188-189 Firuzâbâdî, *a.g.e.*, III, s. 221, İbn-i Esir, *a.g.e.*,I,278.

¹¹⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 680, ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XIII, 82 ,er-Râġıbu'l-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Mufredât fi Ğaribi'l-Kur'an*, Daru'l-Mârife, Beyrut, tsz., s. 126.

olduğunu bilirler. Kâfirler ise «Allah böyle misal vermekle ne kastediyor» derler. Allah bu misal ile birçoklarını şaşırtır, yine onunla bir çoklarını yola getirir; ancak bununla fâsıklardan başkasını şaşırtmaz¹¹⁵.”

3.2.1.2. “Sabit” olmak(var olmak), “vacib” olmak, “kesin”(yakın) olmak ile ilgili anlamları

حَقُّ : الحَقُّ (ج) حَقُّوق و حِقَاقُ Hak oldu, sabit oldu.Ezheri şöyle dedi:Vacib oldu manasındadır.حق عليه القول و احققته انا. Söz sabit oldu,onu(sözü) bizzat ben sabit kıldım¹¹⁶(ben söyledim).

Kur’an-ı Kerim’de şöyle geçiyor;

قَالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَغْوَيْنَا أَغْوَيْنَاهُمْ كَمَا غَوَيْنَا تَبَرَّأْنَا إِلَيْكَ مَا كَانُوا إِيَّانَا يَعْبُدُونَ

“(O gün) aleyhlerine söz (hüküm) **hak** olanlar: Rabbimiz! Şunlar azdırdığımız kimselerdir. Biz nasıl azmışsak onları da öylece azdırdık (yoksa onları zorlayan bir gücümüz yoktu. Onların suçlarından) berî olduğumuzu sana arzederiz. Zaten onlar aslında bize tapmıyorlardı (kendi arzularına tapıyorlardı), derler¹¹⁷.”

Aleyhlerine söz hak oldu yani sabit oldu. Zeccac şöyle dedi: onlar şeytanlar ve cinlerdir.

وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُوهَا فَتَحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَبْلُغُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا قَالُوا بَلَىٰ وَلَٰكِن حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَىٰ الْكَافِرِينَ

“O küfredenler, bölük halinde cehenneme sürülür. Nihayet oraya geldikleri zaman kapıları açılır, bekçileri onlara: Size, içinizden Rabbinizin âyetlerini okuyan

¹¹⁵ Bakara 26

¹¹⁶ İbn Manzûr, a.g.e., I, 680.

¹¹⁷ Kasas 63

ve bugüne kavuşacağınızı ihtar eden peygamberler gelmedi mi? derler. «Evet geldi» derler ama, azap sözü kâfirlerin üzerine **hak**(vacib) olmuştur¹¹⁸.”

Yani sabit olmuştur, vacib olmuştur¹¹⁹.

لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَىٰ أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

“Onların çoğunun hakkında ilahî hüküm **hak** olarak kesinleşti. Artık imân etmezler onlar¹²⁰.”

Her iki ayette de Cenab-ı Allh onu(sözünü) sabit kıldı ve katında kesinleşmiş oldu. Yakın hal üzere bir iş olmuş ise şöyle dersin; **حققت الامر** işi bizzat gerçekleştirdim. **حققت الرجل** İşi ben yaptım, **حققت الرجل** Ayağı sabitledim. İnkârı mümkün olmayan; sabit ve mevcut olan(Var olan)¹²¹.

يحق عليك ان تفعل كذا و انت حقيق على ان تفعله Sana şöyle yapman gerekir(vacibtir),ve sen onu yapmaya mecbursun¹²².

حققت الخبر فانا ا حقه Haberin hakikatine (yakinen) vakıf oldum¹²³.

حق بهم العذاب Azap onlar için vacib oldu¹²⁴.

حق و قولك حق Vacib olma yönü ve ölçüsü ile vaki olmuş söz,fiil ve vakit için kullanılır. **حققت كذا** Yani onu şöyle isbat ettim , kesinleştirdim veya onun

¹¹⁸ Zümer 71

¹¹⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 680, İbn-i Esir, Meciddin Ebi Saadet El-Mübarek bin Muhammed bin Muhammed El-Cezeri, *En-Nihaye fi ġarib'il-Hadis*, Matbaat'ül-Hayriyye, Mısır-Kahire, Tarihsiz, I, 277, Ragıb el-İsfehani, *Mu'cemu'l-Elfâz'l-Kur'an*, Hey'etu'l-Mısriyye el-'Amme li't-te'lifi ve'n-Neşr, Mısır, 1970, I, 288.

¹²⁰ Yasin 7

¹²¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 680, el-Cevherî, *a.g.e.*, IV, 1460-1461, ez-Zebîdî, Muhibbiddin Ebi Feyz Es-Seyyit Muhammed Murtaza El-Hüseyni El-Vasiti, *Tac'ul-Arus Min Cevahir'il-Kamus*, Dar'ul-Fikir, Tarihsiz XIII, 80, Firuzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Yakup, *Kamusu'l-Muhit*, Muessesetu'r-Risale, Beyrut, 1987, s. 221.

¹²² El-Feraheydi, Ebi Abdirrahman El Halil bin Ahmed, *Kitab'ul-Ayin*, Muesseset'ül-A'lami, Beyrut-Lübnan, III, 6.

¹²³ ez-Zemahşerî, Cârullah Ebi'l-Kasım Muhammed b. Ömer, *Esâsu'l-Belâga*, Matbaatu'd-Dâri'l-Kutubi'l-Mısır, Kahire, 1922-1923, I, 187-188.

¹²⁴ el-Ezherî, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed, *Tehzibu'l-Luga*, Muessesetu'l-Mısriyyeti'l-Amme, Kahire, 1964-1967, V, 126.

varlığına hükmettim.Hakkın gerçekleşmesi iki yönde olur. Birincisi, delillerin ortaya çıkması iledir, ikincisi ise; şeraitin tamamlanması iledir¹²⁵.

وَكَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ

“İnkârcuların cehennemlik olduklarına dair hüküm böylece **kesinleşti**¹²⁶.”

وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا وَلَكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ

“Eğer dileseydik bütün insanlara hidâyet verir, doğru yola koyardık. Lâkin «Cehennemi cinlerden ve insanlardan bir kısmıyla dolduracağım» hükmü kesinleşmiştir¹²⁷.”

Bir şey vacib ve sabit olduğunda (El -Hak) ولهدا يقال لمراقق الدار: حقوقها kullanılır. Bunun için evin ihtiyaçlarına “Evin hukuku” denilmiştir¹²⁸.

3.2.1.3. “Doğru” olmak(sıdk), “husumet(iddalaşmak)”, “Allah(c.c)ın ismi, sıfatı” gibi anlamları

Onun sözünü ve zannını حَقَّقَ قَوْلَهُ وَظَنَّهُ تَحْقِيقًا وَكَلَامًا مُحَقَّقًا doğruladı.Doğrulanmış(sağlam) söz. Doğru söz¹²⁹.

Beni rüyasında her kim görmüşse من راني فقد راي الحق اي رؤيا صادقة hakkı(Doğru) görmüştür.Yani sadık(Doğru)rüya¹³⁰.

Ondan gerçeğe daha yakın olduğunu iddia etti, onunla حاققه في الامر محاققه وحقاقا iddalaştı, Ona galib geldi¹³¹.

¹²⁵ er-Râgıbu'l-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Mufredât fi Garibi'l-Kur'an*, Daru'l-Mârife, Beyrut, tsz., s. 125.

¹²⁶ Mümin 40

¹²⁷ Secde 13

¹²⁸ Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Mukarrî, *el-Misbâhu'l-Munîr*, Matbaatu Mustafa el Babî, Mısır, 1931, I, 156.

¹²⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 680-682, El-Feraheydi, *a.g.e.*, III,7, ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XIII, 80, el-İsfehani, *Mucem.*, I,288, Firuzâbâdî, *a.g.e.*, III, s. 221.

¹³⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 680-682, İbn-i Esir, *a.g.e.*, I, 277.

¹³¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 680-682, el-Cevherî, *a.g.e.*, IV, 1460-1461, El-Feraheydi, *a.g.e.*, III,7, Firuzâbâdî, *a.g.e.*, III, s. 221.

حاقفته فحقته Onunla hak hususunda tartışım ve ona galib geldim¹³².

الحق Allah(c.c)ın ismi ve sıfatlarındandır,İçerdiği hikmet sebebiyle mucide ve mucede denir; dolayısıyla Allah (c.c) ve fillerine denir¹³³.

3.2.1.4. “Egemenlik(Milk)”, “bayrak” , “Allah(c.c)ın kitapları ve onun içindeki akideler, kanunlar ve hakikatler” gibi anlamları

الحق Egemenlik(Milk),Egemen¹³⁴.

الحقيقة: الراية، قال عامر بن الطفيل: لقد علمت عليا هوازن انني انا الفارس الحامي الحقيقة جعفر Bayrak.Amir b. Tufeyl şöyle dedi; Hevazin in büyükleri benim caferin bayrağının hamisi olan suvari olduğumu bildiler¹³⁵.

الحق:Allah(c.c)’ın kitapları ve onların içerisindeki akideler,kanunlar ve hakikatler,Kur’an-ı Kerim¹³⁶.

3.2.1.5. “İslam, sahih ilim, adalet”, “hikmet, diriliş” , “ölüm, mal” gibi anlamları

الحق: İslam, sahih ilim, adalet¹³⁷.

الحق: Fiilin kendisi için yapıldığı hikmettir. Diriliş¹³⁸.

الحق: Ölüm, mal¹³⁹.

¹³² el-İsfehani, *Müfredat.*, 126, Feyyûmî, *a.g.e.*, I, 156, ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 187-188.

¹³³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 680-682, ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XIII, 80, el-İsfehani, *Müfredat.*, 126, el-İsfehani, *Mucem.*, I,288, Firuzâbâdî, *a.g.e.*, III, s .221, İbn-i Esir, *a.g.e.*,I,277.

¹³⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 680-682, ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XIII, 80, Firuzâbâdî, *a.g.e.*, III, s .221.

¹³⁵ el-Cevherî, *a.g.e.*, IV, 1460-1461, İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 680-682, ez-Zencânî, *a.g.e.*, I, 568.

¹³⁶ el-İsfehani, *Mucem.*, I,288, , Firuzâbâdî, *a.g.e.*, III, s .221, ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XIII, 80.

¹³⁷ ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XIII, 80, el-İsfehani, *Mucem.*, I,288, Firuzâbâdî, *a.g.e.*, III, s .221.

¹³⁸ el-İsfehani, *Mucem.*, I,288.

¹³⁹ Firuzâbâdî, *a.g.e.*, III, s .22, ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XIII, 80.

3.2.1.6. “Kıyamet”, “kutsallık(hurmet)”, “açık(vazih),mutabakat” gibi anlamları

الحاقّة: Kıyamet¹⁴⁰.

الحقيقة: Kutsallık, saygı (hurmet)¹⁴¹.

الحق : Açık(vazih)¹⁴².

الحق : Mutabakat, muvafakat. Kapının ayağının, istikameti üzere dönmesi için (ayağın yerleştiği) çukurcuğa mutabakatı, uygunluğudur¹⁴³.

3.2.2. Son dönem Arapça sözlüklerde *hak* kökü

3.2.2.1 Batılın zıttı “hakikat”, mecazın zıttı “gerçek” ve “doğru” olmak (sıdk), “doğrulamak” anlamları

الحقُّ (ج) حُقوق: Batılın zıttıdır¹⁴⁴.

الحقيقة (ج) حقا ع: Mecazın zıttıdır¹⁴⁵.

حق يحق من باب قتل وضرب: Doğru olmak (sıdk), bir işi doğrulamak¹⁴⁶.

3.2.2.2 “Sabit” olmak (var olmak), “vacib” olmak, “kesin”(yakın), vakıf olmak

حق يحق من باب ضرب: Sabit olmak (var olmak), vacib olmak, kesin (yakın), bir işe vakıf (yakın) olmak¹⁴⁷.

¹⁴⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 680-682, el-Cevherî, *a.g.e.*, IV, 1460-1461, ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XIII, 80, el-İsfehâni, *Mucem.*, I, 300, el-İsfehâni, *Müfredat.*, 126.

¹⁴¹ ez-Zencânî, *a.g.e.*, I, 568.

¹⁴² el-İsfehâni, *Mucem.*, I, 300.

¹⁴³ el-İsfehâni, *Müfredat.*, 126.

¹⁴⁴ Maluf, Louis, el-Muncid, el-Matba‘atu’l-Katulikiyye, Beyrut, 1949, s.144, Feyyûmî, *a.g.e.*, I, 156.

¹⁴⁵ Maluf, Louis, *a.g.e.*, s.144.

¹⁴⁶ Cubsân, Mes‘ud, er-Râ‘id, *Mu‘cemu’l-Lugaviyyun Asriyyun*, Daru’l-İlmi’l-Melayin, Beyrut, 1967, I, s.580.

¹⁴⁷ Cubsân, Mes‘ud, *a.g.e.*, I, s.580, Maluf, Louis, *a.g.e.*, s.144, Feyyûmî, *a.g.e.*, I, 156.

3.2.2.3 Husumet (iddalaşmak) ve galip gelmek, ispat etmek, mal, mülk, ölüm:

Husumet (iddalaşmak) ve galip gelmek, ispat etmek¹⁴⁸.
حق يحق من باب قتل وضرب

Mal, mülk حُقوق (ج) الحَقُّ: Ölüm¹⁴⁹.

3.2.2.4. Kıyamet, bol ilim, adalet, anayasa, pay(nasip):

Adalet, bol ilim, pay (nasip) حُقوق (ج) الحَقُّ¹⁵⁰.

حق يحق من باب قتل (Hakka, yahukku) Adalet, medeni; şehir kanunlarının toplamı (anayasa), kanuni; kilise kanunlarının toplamı.

الحاقَّة: Kıyamet¹⁵¹.

3.2.2.5. Sağlamaştırmak, orta (vasat), ihtiyaç, mevcut(var olan), gerçekleşmiş iş, layık olma, boğum, doğru söz:

حق يحق من باب قتل (Hakka, yahukku) Mükemmel bir şekilde sağlamaştırmak. Orta; yolun ortasından yürüdü¹⁵².

Ev ihtiyaları, mevcut(var olan), gerçekleşmiş iş, layık olma, boğum, doğru söz حُقوق (ج) الحَقُّ¹⁵³.

3.2.2.6. Asıl, nihayet, korunması vacib olan şeyler, çukur, kâmil:

حق حقا (ج) الحقيقة: Bir şeyin aslı, nihayeti, sonu, bir insana korunması vacib olan şeyler¹⁵⁴.

Omuz başındaki çukur حَق (ج) حَقاق¹⁵⁵.

¹⁴⁸ Cubsân, Mes'ud, a.g.e., I,s.580, Maluf, Louis, a.g.e., s.144.

¹⁴⁹ Cubsân, Mes'ud, a.g.e., I,s.580,

¹⁵⁰ Cubsân, Mes'ud, a.g.e., I,s.580, Maluf, Louis, a.g.e., s.144.

¹⁵¹ Maluf, Louis, a.g.e., s.144.

¹⁵² Cubsân, Mes'ud, a.g.e., I,s.580, Maluf, Louis, a.g.e., s.144.

¹⁵³ Cubsân, Mes'ud, a.g.e., I,s.580, Maluf, Louis, a.g.e., s.144, Feyyûmî, a.g.e., I, 156.

¹⁵⁴ Maluf, Louis, a.g.e., s.144.

¹⁵⁵ Maluf, Louis, a.g.e., s.144, Cubsân, Mes'ud, a.g.e., I,s.580.

رجل شجاع حاق: Bir şeyde kamil olma,(tam olma) şöyle denir: الحاق و الحاقّة
رجل حاقّة الرجل Tam cesur adam! Yani cesareti kâmil(tam) adam. Tam
adam!(adam gibi adam, adamın hası)yani adamlık yönünden kâmil¹⁵⁶.

3.2.3. Arapça-Türkçe sözlüklerde *hak* kökü

Hak köküne Arapça-Türkçe sözlüklerde şu anlamlar yüklenmiştir:

3.2.3.1. حق يحق من باب قتل وضرب: (*Hakka, yahukku, yahikku*) Galip gelmek, vacip ve sabit kılmak, olmak, vakıf olmak, yakinen idrak etmek, layık olmak, yolun ortasından yürümek, yaraşmak, gerçek olmak, doğru olmak¹⁵⁷.

3.2.3.2. حقق تحقيقاً: (*Hakkaka, yuhakkiku, tahkikan*)Gerçekleştirmek, teyid etmek, pekiştirmek¹⁵⁸.

3.2.3.3. حاق يحاق محاكاة: (*Haakka, yuhaakku, muhaakkaten*) iki kişiden her birinin “ben haklıyım” iddiasında bulunması, iddialaşması. Münakaşa etmek¹⁵⁹.

3.2.3.4. الحاقّة (ج) حواق: (*El-Haakkatü, havaaggu*)Kıyamet, musibet, bela, mükemmel, her şeyin iyisi, ortası¹⁶⁰.

3.2.3.5. الحق (ج) حقوق حقا ق: (*El-Hakku, Hukukun, hikaakun*)Allah (c.c) ın ismi. Kur’an-ı Kerim, yakın, şüphe olmayan gerçek, hüküm, fasıl, gerçekleşmiş iş, doğru, adalet, sabit, nasip, pay, mal, mülk, tam, ölüm, hüküm giymiş nesne, ödev¹⁶¹.

¹⁵⁶ Maluf, Louis, *a.g.e.*, s.144.

¹⁵⁷ Sarı, Mevlüd, *el-Mevarid*, Bahar Yay., İstanbul, 1982, s. 327,328; Atay, Hüseyin ve diğ., *Arapça-Türkçe Büyük Lügat*, Hilal Matbaası, Ankara, 1968, s. 397; Karaman, Hayreddin ve diğ., *Arapça-Türkçe yeni Kâmus*, İstanbul, 1975, s. 65,66.

¹⁵⁸ Sarı, Mevlüd, *a.g.e.*, s. 327,328, Atay, Hüseyin, *a.g.e.*, s. 397, Karaman, Hayreddin ve diğ., *a.g.e.*, s. 65,66.

¹⁵⁹ Sarı, Mevlüd, *a.g.e.*, s. 327,328, Atay, Hüseyin, *a.g.e.*, s. 397.

¹⁶⁰ Sarı, Mevlüd, *a.g.e.*, s. 327,328, Atay, Hüseyin, *a.g.e.*, s. 397, Karaman, Hayreddin ve diğ., *a.g.e.*, s. 65,66.

¹⁶¹ Sarı, Mevlüd, *a.g.e.*, s. 327,328, Atay, Hüseyin, *a.g.e.*, s. 397, Karaman, Hayreddin ve diğ., *a.g.e.*, s. 65,66.

3.2.3.6. الحقيقة(ج)حقائق: (*El-Hakikatu, hakaiku*)Şüphesiz gerçek olan şey, bayrak, asıl anlam, mecazın zıttı gerçek, bir şeyin hakikatı, insanın koruması gereken şey, doğruluk, sıhhat, şahsiyet¹⁶².

3.2.3.7. الحق(ج)احقاق حقوق حقاق Omuz başında olan çukur, örümcek yuvası, pazı ucu, omuzun başa kavuştuğu yer, küçük cam v.s. kabı, uyluk başı kemiğinin bulunduğu yer, yuvarlak yer, kadın¹⁶³.

3.2.3.8. استحقاق Hak etme, ehliyet, değer¹⁶⁴.

3.2.3.9. حقيقي Hakiki, sahih, gerçek, doğru, halis, batılın zıttı gerçek¹⁶⁵.

3.2.3.10. محقق (*Muhakkikun*)İnceleyen, araştıran, tetkik eden, soruşturma hâkimi¹⁶⁶.

3.2.3.11. الحق الحقّة (ج) احق و حقاق (*El-Hikku, el-hikkatü, ehukku, hikakun*)Dört yaşına girmiş deve, yaşlılıktan dişleri dökülen deve¹⁶⁷.

3.2.4. Türkçe sözlüklerde *hak* kökü

Hak kökü, Türkçeye Arapçadan geçmiş birçok kökten sadece bir tanesidir. Bugün elimize aldığımız herhangi bir Türkçe sözlükte *Hak* kökü “Allah(c.c)’ın ismi”, “Hakikat, gerçek, doğru, adalet” gibi temel anlamlarını koruyarak kullanılmıştır. Zamanla bir anlam daralması ve yer yer bazı anlamlarının daha fazla ön plana çıktığı gözükse de, açıkça bir anlam kaymasına rastlanmamaktadır. Lafzı ve içerdiği manalar itibar ile insan hayatının vazgeçilmez dengesi olan bu kök, milletimizin hafızasındaki yerini, tarihe meydan okuyarak sağlıklı bir şekilde korumayı başarmıştır.

¹⁶² Sarı, Mevlüd, *a.g.e.*, s. 328, Atay, Hüseyin, *a.g.e.*, s. 398, Karaman, Hayreddin ve diğ., *a.g.e.*, s.66.

¹⁶³ Sarı, Mevlüd, *a.g.e.*, s. 328, Atay, Hüseyin, *a.g.e.*, s. 398, Karaman, Hayreddin ve diğ., *a.g.e.*, s.66.

¹⁶⁴ Sarı, Mevlüd, *a.g.e.*, s. 328, Atay, Hüseyin, *a.g.e.*, s. 398, Karaman, Hayreddin ve diğ., *a.g.e.*, s.66.

¹⁶⁵ Atay, Hüseyin, *a.g.e.*, s. 398.

¹⁶⁶ Sarı, Mevlüd, *a.g.e.*, s. 328, Atay, Hüseyin, *a.g.e.*, s. 398.

¹⁶⁷ Sarı, Mevlüd, *a.g.e.*, s. 328, Atay, Hüseyin, *a.g.e.*, s. 398, Karaman, Hayreddin ve diğ., *a.g.e.*, s.66.

Hak kökü, Türkçe sözlüklerde “Allah(c.c)’ın ismi¹⁶⁸”, “İslam¹⁶⁹”, “Hakikat, gerçek, doğru, doğruluk¹⁷⁰”, “Adalet¹⁷¹” anlamlarına geldiği gibi “Hisse, pay, emek¹⁷²”, “Kıyamet, müsibet, bela¹⁷³”, “layık, münasip¹⁷⁴”, “kanun ve geleneğin gereği¹⁷⁵”, ve “öç almak, cezalandırmak¹⁷⁶”, “sabit, zorunlu¹⁷⁷” gibi anlamlara da gelmektedir. Buna göre;

Hakaikiyye: Kerramiyye mezhebinin üç kolundan biri¹⁷⁸,

Hakikat: Tasavvuf dilinde gerçekliğe ulaşma aşaması, hayali olmayan, görülen, mevcut olan, asıl, esas, vefa, sadakat, sürekli bağlılık¹⁷⁹,

Hakk-el-yakin: Tasavvuf dilinde, Tanrılık gerçeğe ulaşılan en üst aşama, tasavvuf anlayışına göre bu anlayışa ulaşan Tanrıda yok olur¹⁸⁰,

Hakikaten: Gerçekten, doğrusu, doğru olarak¹⁸¹,

Hakikatli: Vefakâr, sadık¹⁸²,

Hakiki- hakikiye: Gerçek olan, gerçekten, sahih, sahici, mecazi olmayan, realite¹⁸³,

¹⁶⁸ T.D.K., *Türkçe Sözlük*, Ankara, 1959, s.926-927; Meydan Lorraine, *Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, “Hak”, İstanbul, V, 528; Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Birlik Yayınları, Ankara, 1981, s. 383-384; Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1970, s. 375; Hançerlioğlu, Orhan, *İslam İnançları Sözlüğü*, İstanbul, 1984, s. 129.

¹⁶⁹ Meydan Lorraine, *a.g.e.*, V, 528-529; Hançerlioğlu, Orhan, *a.g.e.*, s. 129.

¹⁷⁰ Meydan Lorraine, *a.g.e.*, V, 528-529; T.D.K., *a.g.e.*, s. 926-927; Devellioğlu, Ferit, *a.g.e.*, s. 375; Doğan, Mehmet, *a.g.e.*, s. 383-384.

¹⁷¹ T.D.K., *a.g.e.*, s. 926-927; Doğan, Mehmet, *a.g.e.*, s. 383-384.

¹⁷² T.D.K., *a.g.e.*, s. 926-927; Doğan, Mehmet, *a.g.e.*, s. 383-384, Devellioğlu, Ferit, *a.g.e.*, s. 375.

¹⁷³ Devellioğlu, Ferit, *a.g.e.*, s. 375.

¹⁷⁴ T.D.K., *a.g.e.*, s. 926-927; Devellioğlu, Ferit, *a.g.e.*, s. 375.

¹⁷⁵ Doğan, Mehmet, *a.g.e.*, s. 383-384.

¹⁷⁶ Doğan, Mehmet, *a.g.e.*, s. 383-384.

¹⁷⁷ Meydan Lorraine, *a.g.e.*, V, 528-529.

¹⁷⁸ Hançerlioğlu, Orhan, *a.g.e.*, s. 129-130.

¹⁷⁹ Hançerlioğlu, Orhan, *a.g.e.*, s. 129-130, Doğan, Mehmet, *a.g.e.*, s. 384.

¹⁸⁰ Hançerlioğlu, Orhan, *a.g.e.*, s. 129-130, Meydan Lorraine, *a.g.e.*, V, 528-529.

¹⁸¹ Doğan, Mehmet, *a.g.e.*, s. 383-384.

¹⁸² Doğan, Mehmet, *a.g.e.*, s. 383-384.

¹⁸³ Doğan, Mehmet, *a.g.e.*, s. 383-384.

Hâkim: Hükmeden, hüküm altında tutan, buyuran, hükümdar, baskın çıkan, üstün gelen, şariat hükümlerini işlerini yürüten kimse, yüksekte gören, yüksekte bulunan; denize hâkim bir ev, hüküm veren, kanunlar çerçevesinde davaya bakan kimse¹⁸⁴,

Hâkimiyet: Hâkim olma hali, hükümlerlik, bir ülke ve halk üzerinde devlet iktidarı, baskınlık¹⁸⁵.

Hakk-ı amiriyet: Amirlik hakkı,

Hakk-ı şefe: Su içme hakkı,

Hakk-ı şüreb: Bir tarla sahibinin her gün bir saat yahut haftada bir gün bir nehirden tarlasını sulama hakkı¹⁸⁶.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; *hak* kökü Türkçeye temel anlamlarını koruyarak geçmiştir. *Hak* kökünün“Allah(c.c) ın ismi, İslam, adalet, hakikat, doğruluk” gibi anlamları Türkçe sözlüklerde ön plana çıkmakla birlikte, “ölüm, diriliş, vasat, iddialaşmak, teyit etme” gibi anlamlarına Arapça-Türkçe sözlüklerde rastlanmamaktadır.

Bu da gösteriyor ki, kökümüz zamanla az da olsa bir anlam daralmasına uğramış, yalnız kırılma(anlam kayması) olmamıştır. Hak kökünün içerdiği anlamlar, insan hayatının ve dolayısıyla hafızasının vazgeçemeyeceği kavramları barındırdığından olsa gerek, Türkçe’imizdeki hayatında gayet sağlıklı ve dinçtir.

¹⁸⁴ Doğan, Mehmet, *a.g.e.*, s. 383-384.

¹⁸⁵ Doğan, Mehmet, *a.g.e.*, s. 383-384.

¹⁸⁶ Haçerlioğlu, Orhan, *a.g.e.*, s. 129-130.

3.3. KUR'AN-I KERİM'DE HAK KÖKÜ

3.1. Hak Kökünün Kur'an-I Kerim'de “gerçek”, “gerçekleşmek”, “doğru” anlamına gelen kullanımları

Hak kökünün, Eski ve yeni ahitten sonra Kur'an-ı Kerim'deki kullanımlarını araştırdığımızda karşımıza yeni bir anlam caddesi çıkmaktadır. Daha önceki dolaştığımız yerlere benzemekle beraber ayrışan, daralan ve zaman zaman da genişleyen anlamlara rastlamamız mümkün oldu. Kur'an-ı Kerim'de 247 yerde geçen hak kelimesi, ayetlerin çoğunda batılın zıttı:“Gerçek”, “gerçekleşmek”, “doğru” olarak kullanılmıştır¹⁸⁷.

ÖRNEK 1:

إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“Şüphesiz bu (İsa hakkında söylenenler), **doğru**(الحق) haberlerdir. Allah'tan başka ilâh yoktur. Muhakkak ki Allah, evet O, mutlak güç ve hikmet sahibidir¹⁸⁸.”

Yukarıdaki örneğimizde Hıristiyanların, Hz. İsa ile ilgili verdikleri haberler düzeltilmektedir. Öncesinde geçen ayetlerde Hz. İsa'nın Hz. Adem gibi topraktan yaratıldığı, Tevrat'ı doğrulayıcı aynı zamanda yeni hukuki düzenlemeler getirme yetkisi olan bir peygamber olduğu ve bizzat Allah tarafından öldürülüp katına yükseltildiğine dair bilgiler verilmektedir. Hz. Muhammed(s.a.v)'in getirdiği bu bilgiler, Hıristiyan öğretisindeki ile çelişmekteydi. Binaenaleyh Hıristiyanlar kendi bilgilerinin savunurken yeni Peygamber tebliğ ettiği bu ayetlerle vermiş olduğu bilgilerin asıl gerçek bilgiler olduğunu ifade ediyor. Çelişen iki iddiadan bir tanesinde tercihe gidiliyor ve diğeri eleniyor. Böylece ayette geçen hak kökü “doğru” anlamında kullanıyor.

¹⁸⁷ Çağrııcı Mustafa, “Hak” , DİA, 1997, XV, 137.

¹⁸⁸ Al-i İmran 62

ÖRNEK 2:

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنَ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا

“İnsanlar arasında Allah’ın sana bildirdiği şekilde hükmetmen için Biz sana kitabı **gerçeğin**(**بِالْحَقِّ**), hakkın ta kendisi olarak indirdik. Artık hainlerin müdafacısı (avukatı) olma¹⁸⁹.”

İnsan oğlu yaptığı işin sonuna kadar doğru olduğunu önceden bilmek ister. Bir işe koyulup, mesafeleri geride bırakmaya başladığında; o işin güclüğü nedeniyle yalnızlığa düşebilir ve kendisine bir destek araması doğaldır. Toplumlarını ilk etapta karşılarına alan Peygamberler, Kâşifler ve Filozofların da çoğu zaman karşılaştıkları sıkıntı budur. Hz. Muhammed (s.a.v) ise ne zaman başı sıkışsa, Allah(c.c) ona görevli olduğunu, doğru yolda olduğunu ve daha yapacak işlerinin olduğunu hatırlatarak onu desteklemiştir. Ayrıca insanlar arasında çıkan davaları adil bir şekilde karara bağlamak dinlerin ve peygamberlerin başlıca görevi olduğu için, hukukun mesnedi olan vahyin orijinal olması son derece önemlidir. Burada Hak kökü bu gerçekliği vurgulamak için “gerçek” anlamında kullanılmıştır.

ÖRNEK 3:

وَأْتَلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ

“Onlara Adem’in iki oğlunun kıssasını **doğru**(**بِالْحَقِّ**) olarak anlat. Hani ikisi birer kurban sunmuşlardı da; birininki kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti. O: Andolsun seni öldüreceğim, deyince, (kardeşi) : Allah, ancak muttakilerden kabul eder, demişti¹⁹⁰.”

Olmuş veya olması mümkün olayları nakletmek ve bu nakli eksiksiz yapmak bir hikâyenin inandırıcılığı açısından önemlidir. Hele birde bu insanlığın tarihinin

¹⁸⁹ Nisa 105

¹⁹⁰ Maide 27

başlangıcı olan gerçek bir olayın haberi ise, durum daha da bir ciddiyet ve önem kazanır. Yahudi, Hıristiyan gurupların da bulunduğu Medine toplumunda son yeni dinin söylemleri elbette oldukça iddialı olacaktı. Hz. Âdem' in kıssasını son kez birinci kaynaktan dünyanın doğru olarak dinlemesi gerekmektedir. Hülasa hak kökünün bu ayette “doğru” anlamında kullanıldığını görmekteyiz.

ÖRNEK 4:

أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَلَا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

“İyi bilin ki göklerde ne var, yerde ne varsa Allah’ındır. İyi bilin ki Allah’ın vaadi **gerçektir**(حَقُّ), fakat insanların çoğu bunu bilmezler¹⁹¹.”

Söz; gerçekliğine, sahibine, muhatabına, muhitine, zamanına ve zeminine göre anlam elbisesi giyer. İddia ya dönüşerek gerçekleşmesi sabırsızlıkla beklenen “vaat” ise; sözün babasıdır. Vaat, babalığını katıksız gerçekliğinden alır. Allahın vaatleri ise diğer bütün vaatlerin bacaklarını titretir. Hak kökü bu ve aşağıdaki ayetlerde açıkça “gerçek” anlamında kullanılmıştır.

ÖRNEK 5:

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا

“Yine de ki: **Hak**(الْحَقُّ) geldi; bâtil yıkılıp gitti. Zaten bâtil yıkılmaya mahkumdur¹⁹².”

Hak kökünün Kur’an-ı Kerim’deki en çok kullanıldığı anlamlardan biri ; batılın zıttı olan “gerçek” tir. Son vahyin inmesiyle Cenab-ı Hak, gerçekliği insan oğluyla bir kez daha buluşturarak onu hayal ve sahte alemlerden çıkmaya davet etmiştir.

¹⁹¹ Yunus 55

¹⁹² İsra 81

ÖRNEK 6:

الْحَاقَّةُ * مَا الْحَاقَّةُ * وَمَا أُذْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ * كَذَّبْتَ تَمُودُ وَعَادُ بِالْفَارِعَةِ *

“Gerçekleşecek olan! (الْحَاقَّةُ) (Evet) nedir o gerçekleşecek olan? Gerçekleşecek olanın (kıyametin) ne olduğunu sen nereden bileceksin? Semûd ve Âd kavimleri, kapılarını çalacak felâketi (kıyameti) yalan saymışlardı¹⁹³.”

ÖRNEK 7:

فَذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ فَمَاذَا بَعَدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ فَأَنَّى تُصِرُّونَ

“İşte O Allah sizin gerçek Rabbinizdir. Gerçeğin ötesinde sapıklıktan başka ne vardır? O halde (sapıklığa) nasıl çevriliyorsunuz?¹⁹⁴”

Bu ayet-i kerimede *hak* kökü, ilk ve son dönem Arapça sözlüklerdeki anlamlarına paralel olarak “Allah’ın ismi ve sıfatı” anlamında “gerçek “ olarak kullanılmıştır.

3.2. Hak Kökünün Kur’an-ı Kerim’de “layıkıyla”, “gereği gibi”, anlamına gelen kullanımları

Aşağıdaki örneklerde *hak* kökü; “layıkıyla”, “gereği gibi”, anlamlarında geçmektedir.

ÖRNEK 1:

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمَا لِكِتَابٍ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

“Kendilerine verdiğimiz kitabı, **layık olduğu şekilde (حَقَّ)** okuyup izleyenler var ya, işte onlardır onu tasdik edenler. Kim onu inkâr ederse, işte onlar hüsrana uğrayacakların ta kendileridir¹⁹⁵.”

¹⁹³ Hakka 1-2-3-4

¹⁹⁴ Yunus 32

¹⁹⁵ En’am 20

İlahi dinlerin tarih boyunca en büyük sorunu “tahrif” olmuştur. Dış düşmanlarından daha fazla peygamberleri; riyakâr, işbirlikçi ve ikiyüzlü münafıklar uğraştırmıştır.

Peygamberlerin vefatından sonra ise yozlaşan din adamları aynı yıkıcı etkiyi göstermiştir. İçerden gelen bu tehlikenin yöneldiği en büyük hedefler ise tâbi ki vahiy metinleri olmuştur. Gerek lafzında gerekse manasında değişikliğe giderek kendi zamanlarının güç odaklarını memnun etmeye ve bundan nemalanmaya çalışan din adamları, ilahi dinleri işlevsiz kılmada çoğu zaman başarılı olmuşlardır.

Yukarıdaki ayette de vahyi doğru okumaya dikkat çekilerek söz konusu tahrif tehlikesi son ilahi mesajda da gündemde tutulmuş ve lafzının koruma altına alınmasıyla bu tehlike kısmen bertaraf edilmiştir. “Doğrusu Kitab'ı Biz indirdik, onun koruyucusu elbette biziz!..¹⁹⁶” Dolayısıyla Hak kökü burada “layık olduğu şekliyle, gereği gibi” anlamlarında kullanılmıştır.

ÖRNEK 2:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُونَنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

“Ey iman edenler! Allah'tan, O'na **yaraşır şekilde**(حَقَّ) korkun ve ancak Müslümanlar olarak can verin¹⁹⁷.”

Gerçeklik, insanlığın en büyük sorunudur. Gerçekten var kalamadığı hayatta insan, düşüncesinde, söyleşinde, duyuşunda, hissedişinde hep rol ile gerçek arasında gelip giderken; ruhu onu dayanılmaz bir açıklıkla kalıcı olmaya ve böylelikle büyük gerçekliğe çağırır. Ruhunun açıklığını rollerle bastıranlar, filimin bitmesine tahammül edemezler. Bunun için gerçekten insan olmak, gerçekten bir anne-baba olmak, gerçekten bir olan Allah'ın kulu olmak büyük bir savaştır. Sahteliği yenenler, gerçekle buluşmayı başaranlar güruhuna çoktan dâhil olmuşlardır. Ayette geçen Hak

¹⁹⁷ Al-i İmran 102

kökü, insanoğlundan gerçeğe ama en büyük gerçeğe yaraşır ve yakışır bir gerçekliği istemektedir. Bu gerçeklik, geçen örneklerde hak köküyle ifade edilmiştir.

ÖRNEK 3:

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِّن شَيْءٍ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِّلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قُرْآنًا يُنذِرُونَهَا وَيُخَفُونَ كَثِيرًا وَعَلَّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنَّكُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلْ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ

“(Yahudiler) Allah'ı **gereği gibi (حق)** tanımadılar. Çünkü «Allah hiçbir beşere bir şey indirmede» dediler. De ki: Öyle ise Musa'nın insanlara bir nûr ve hidayet olarak getirdiği Kitab'ı kim indirdi? Siz onu kâğıtlara yazıp (istediğinizi) açıklıyor, çoğunu da gizliyorsunuz. Sizin de atalarınızın da bilemediği şeyler (Kur'an'da) size öğretilmiştir. (Resûlüm) sen «Allah» de, sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oynayadursunlar¹⁹⁸!”

3.3. Hak kökünün Kur'an-ı Kerim'de “borç”, “alacak”, anlamına gelen kullanımları

ÖRNEK 1:

وَالْمُطَلَّاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ

“Boşanmış kadınların geleneklere uygun bir şekilde geçimlerini sağlamak, takva sahiplerinin boynuna **borçtur (حقاً)**¹⁹⁹.”

“Boşanmış kadınlar için de şer'i bakımdan ve gelenekler açısından uygun şekilde bir mal, bir intifa hakkı (faydalanma hakkı) vardır ki, verilmesi, Allah'tan korkanlara, takvanın en geniş manasıyla müminlere vacibdir. Koca onu vermeli;

¹⁹⁸ En'am 91

¹⁹⁹ Bakara 241

vermezse, Müslümanların hâkimleri alıvermelidir. Bu mal, gerdeğe girmiş olanlar için iddet nafakası, girmemiş olanlar için de bir bağıştır (müt'adır). Fakat müt'a, daha önceki ayetlerde geçmiş bulunduğundan burada asıl konunun iddet nafakası olacağı açıktır.

Bunun geleneklere uygun olanı da kocanın gücüne göre, karının durumuna uygun olmasıdır. "Hiç bir kimse, gücünün yettiğinden başkasıyla mükellef tutulmaz." (Bakara, 2/233), "Eli geniş olan kendi gücüne göre, eli dar olan da kendi gücüne göre"²⁰⁰."

İddet nafakasının miktarı ilgili ayetlerdeki kıstasları da dikkate alarak örf belirler. Hukuki bir yükümlülük olan nafaka, bu ayette hak köküyle "borç" anlamında kullanılarak ifade edilmiştir.

ÖRNEK 2:

حَقِيقٌ عَلَىٰ أَنْ لَا أَقُولَ عَلَىٰ اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ

"Allah hakkında gerçekten başkasını söylememek benim üzerime **borçtur**(حَقِيقٌ). Size Rabbinizden açık bir delil getirdim; artık İsrail oğullarını benimle bırak!²⁰¹"

Musa(a.s)'nın Firavun ile diyalogundan alınan yukarıdaki kesitte; bir peygamberin görevinin gereklerini, yükümlülüklerini açıklarken görmekteyiz. Hak kökünün açıkça "borç" anlamında kullanıldığı görülmektedir.

ÖRNEK 3:

ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا كَذَلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنَجِّ الْمُؤْمِنِينَ

"Biz, sonra peygamberlerimizi ve aynı şekilde iman edenleri kurtarıyoruz. İnananları üzerimize bir **borç**(حَقًّا) olarak kurtaracağız"²⁰²."

²⁰⁰ Yazır, Elmalılı M.Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim dağıtım, İstanbul, Tarihsiz, II, 131.

²⁰¹ Araf 105

Önceki ayetler şöyle geçmektedir: “Eğer rabbin dileyseydi, yeryüzündekilerin hepsi ama hepsi inanırdı; o halde sen, [bu gerçeğe rağmen] yinede inanmaları için insanlara baskı mı uygulayacaksın.[Gerçek şu ki], Allah’ın izni olmadıkça, hiç kimse inanmaz. Böylece o, akıllarını kullanmayanları [inkâr] pisliğine sürükler.[Onlara] de ki; göklerde ve yerlerde olanlara bir bakın! Ancak inanmayacak olan bir halka, mucizelerin ve uyarıların ne gibi bir yararı olabilir ki? O halde onlar kendilerinden önce gelip geçmiş olanların başlarına gelen [felaket] günlerinin kendilerinin başına da mı gelmesini bekliyorlar? [Onlara] de ki; o halde bekleyin, çünkü ben de sizinle birlikte bekliyorum!²⁰³”

Anlaşıyor ki cenab-ı Allah açık davetini peygamberi vasıtasıyla yaptıktan sonra icabet etmeyenlerin katlanacakları kötü sonuçları da açıklıyor. İmana ve onu sahiplenenlere ise büyük bir değer atfediyor. Yaratacağı bir felaketten müminleri kurtarmayı, Cenab-ı Allah’ın bizzat üzerine bir borç olarak alması, inananlara olan sevgi ve sahiplenmesinin açık bir tezahürüdür. Bu ve aşağıdaki örneğimizde Hak kökü, “borç” anlamında kullanılmıştır.

ÖRNEK 4:

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَاءُواهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَاذْتَمَنَّا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمُوا وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا

نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ

“Ey Resulüm! Biz senden önceki ümmetlere de elçiler gönderdik. O peygamberler ümmetlerine parlak deliller getirdiler, ama çoğu iman etmedi. Biz de o suçlulardan intikam aldık. Çünkü müminleri desteklemek, Bize düşen bir **borç**(حَقًّا) idi²⁰⁴.”

²⁰² Yunus 103

²⁰³ Yunus 101–102

²⁰⁴ Rum 47

ÖRNEK 5:

وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ

“Onların mallarında muhtaç ve yoksullar için bir **hak**(حَقٌّ) vardı, onu verirlerdi²⁰⁵.”

“Sail, isteyen, dilenen, Mahrum, iffetinden dolayı zengin zannedildiği için sadakadan dahi mahrum bulunan muhtaç demektir. Resul-i Ekrem (s.a.v)'den rivayet edilmiştir ki: "Miskîn bir yemek iki yemek ve bir lokma iki lokma ve bir hurma iki hurma, kendisini savacak olan değil" buyurmuş. O halde miskin kimdir? demişler, "Miskin; öyle bir kimsedir ki, bulamaz ve bilinip kendisine sadaka da verilemez." buyurmuş. İbn-i Abbas'tan bir rivayette: Kazanamayan bedbaht denilmiş, bazıları da rızık sebepleri kendisine yaklaşmış olduğu halde uzaklaşmış, mahrum kalmış olan düşkün diye tefsir etmişler ise de önceki daha kapsamlıdır. "Hak" deyimini zahiren bunun vacib olduğunu ifade eder. Onun için Kâdî Münzir İbnü Saîd, bunun farz olan zekat olduğu kanaatine varmıştır. Fakat bu sûrenin Mekkî, ve zekatın Medine'de farz kılınmış olması dolayısıyla çokları bunu nafîle sadaka olarak anlamışlar, ve zekattan ayrı olarak kendilerinin taahhüt ettikleri "bol bir nasip" diye tefsir etmişlerdir. İslam toplumunun yükselmesinde çok büyük önemi olan bu noktanın özellikle dikkat çekici olduğunu hatırlatmaya gerek yoktur.²⁰⁶”

Merhum Elmalî ayeti böyle açıklıyor. Hak kelimesinin geçmesiyle olayın hukuki bir yaptırım arz ettiğini ifade ediyor. Ayetin Türkçe çevirisinde, Hak kelimesini direkt vermek yerine çevirinin; “Onların mallarında muhtaç ve yoksulların bir **alacağı** vardı ve onu verirlerdi.” şeklinde yapıldığında daha yerinde olacağı kanaatindeyiz. Dolayısıyla bu örnekte Hak kökünün “alacak” anlamında kullanıldığını görmekteyiz.

²⁰⁵ Zariyat 19

²⁰⁶ Yazır, Elmalılı M.Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim dağıtım, İstanbul, Tarihsiz, VII, 255–256.

3. 4. Hak kökünün Kur'an-ı Kerim'de "kesinleşmek" ve te'kit için "kesin" anlamına gelen kullanımları

ÖRNEK 1:

قَرِيبًا هَدَىٰ وَقَرِيبًا حَقًّا عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ إِنَّهُمْ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ

“O, bir kısmınızı doğru yola ulaştıracaktır; ancak bir kısmınızın doğru yoldan sapması **kaçınılmaz olacaktır**(حَقًّا). Çünkü onlar Allah'ı terk edip şeytanları kendilerine dost edinecekler ve buna rağmen onlar kendilerinin doğru yolda olduklarını sanacaklardır²⁰⁷.”

Kur'an-ı Kerim'in Türkçe meallerinin çoğunda, Hak kökünün Türkçeye genelde tam olarak, çevrilmediğine şahit olduk. Çoğu zaman kelime “hak, müstehak v.b” gibi orijinal halleriyle meallerdeki yerini korumuş ve eksik bir çeviri olmuştur. Çalışmamızda kaynak olarak kullandığımız Salih AKDEMİR'in “Son Çağrı Kur'an” isimli meali dışında incelediğimiz eserlerde bu ayet Türkçe'ye şöyle çevrilmiştir:

“O, bir gurubu doğru yola iletti, bir guruba da sapıklık **müstehak** oldu. Çünkü onlar Allah'ı bırakıp şeytanları kendilerine dost edindiler. Böyle iken kendilerinin doğru yolda olduklarını sanıyorlar²⁰⁸.”

“Allah bir kısmına hidayet etti, bir kısmına da sapıklık **layık oldu**.Çünkü onlar Allah'ı bırakıp şeytanları dost edinmişlerdi.Kendilerinin de doğru yolda olduklarını sanıyorlardı²⁰⁹.”

²⁰⁷ Araf 30

²⁰⁸ (Prof.Dr. Hayrettin Karaman,Prof.Dr.Ali Özek,Prof.DR.İbrahim Kafi Dönmez,Prof.Dr. Mustafa Çağrı,Prof.Dr.Sadrettin Gümüş,Doç.Dr. Ali Turgut),*Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*,Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,Ankara,2002,152 Bu meal,bundan sonra da “heyet” ismiyle kaynak gösterilmeye devam edilecektir.

²⁰⁹ Komisyon (Doç.Dr.Halil Altuntaş,Dr.Muzaffer Şahin),*Kur'n-ı Kerim Meali*,Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,Ankara,2003,152.Bu meal,bundan sonra da”Komisyon” ismiyle kaynak gösterilmeye devam edilecektir.

“(O) bir topluluğu doğru yola iletti, bir topluluğa da sapıklık **hak oldu**. Çünkü onlar, şeytanları Allah'tan başka dostlar tuttular ve kendilerinin de doğru yolda olduklarını sanıyorlar²¹⁰.”

“Allah, insanların bir kesimini doğru yola iletti, bir kesimi de sapıklığı **hak etti**. Çünkü onlar Allah'ı bir yana bırakarak şeytanları dost edindiler ve (buna rağmen) doğru yolda olduklarını sanıyorlar²¹¹.”

“Bir kısmını hidayete erdirdi, bir kısmına da sapıklık **hak oldu**. Çünkü onlar; Allah'ı bırakıp şeytanları kendilerine dostlar edindiler. Ve onlar; kendilerinin doğru yolda olduklarını sanıyorlardı²¹².”

“Bir cemaate hidâyet etti, bir cemaatin üzerlerine de dalâlet **hak oldu**. Çünkü onlar Allah Teâlâ'yı (O'na ubûdiyeti) bırakıp şeytanları dostlar ittihaz ettiler. Ve zannederlerki, onlar hidâyete ermişlerdir²¹³.”

“Bir kısmına hidayet verdi, bir kısmı da sapıklığı **hak etti**. Çünkü bunlar, Allah'ı bırakıp şeytanları veli edinmişlerdi. Ve gerçekten onları doğru yolda saymaktadırlar²¹⁴.”

Hak kökü bu ve benzeri ayetlerde “kesin, kesinleşti, kaçınılmaz oldu” olarak Türkçeye aktarılsaydı, anlam daha açık olurdu. Muhatap kitlenin seviyesine göre meallerde kullanılan Türkçe, farklı tonlarda olmalıdır. Yüksek lisans ve doktora düzeyindeki bir ilahiyatçı ile sade bir vatandaşın okuyacağı Kur'an mealinin Türkçesindeki ıstılah kullanımları, elbette ki aynı olamaz. Dolayısıyla bu sahanın

²¹⁰ Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim dağıtım, İstanbul, Tarihsiz, IV, 27.

²¹¹ Kutub, Seyyid, *Fi Zilal-il Kur'an*, çev: Salih Uçan, Vahdettin İnce, Mehmet Yolcu, İbrahim Tüfekçi, İbrahim Türklü, Dünya yayıncılık, İstanbul, 1991, IV, 289–290.

²¹² İbn-i Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Çev: Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, Çağrı yayınları, İstanbul, 1989, İstanbul, VI, 2931–2935.

²¹³ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, Bilmen yayınevi, İstanbul, 1985, II, 1010.

²¹⁴ Mevdudî, Ebu'l-Alâ, *Tefhimu'l-Kur'an (Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri)*, çev: Muhammed Han Kayanî, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş, İnsan Yayınları, İstanbul, 1991, II, 26.

uzmanları yeni meallerinde yaş, öğrenim vb. özellikleri dikkate alarak yeni Kur'an-ı Kerim mealleri hazırlamalılar.

ÖRNEK 2:

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَن يَمُوتُ بَلَىٰ وَعَدًّا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

“Onlar var güçleriyle yemin ederek: «Allah, ölen kimseyi diriltmez!» dediler. Hayır, diriltecek! Bu O'nun verdiği kesin(حَقًّا) bir sözdür, fakat insanların ekserisi bunu bilmezler²¹⁵.”

Yüce Allah'ın insanlara peygamberlerini gönderip onlara iyiliği emretmeleri, kötülükten sakındırmaları, diriliş ve hesap gününde Allah'a verecekleri hesaptan korkmaları gerektiğini söyledikleri günden beri, diriliş meselesi toplumlarca inanç problemi yapılmıştır. Kureyş müşrikleri de var güçleriyle Allah'a yemin ederek Allah'ın ölenleri diriltmeyeceğini iddia ediyorlardı! Onlar Allah'ın varlığını kabul ediyorlardı. Fakat Allah'ın ölüleri kabirlerden kaldırıp diriltmesini reddediyorlardı.

Öldükten, toprak olup kemikleri ve kemiklerinin yapısında yer alan hücreler dağıldıktan sonra dirilmeyi çok güç bir iş olarak görüyorlardı. Bunlar, ilk hayat mucizesinden habersiz... İlahi kudretin yapısından habersiz... Bu kudretin insanın düşünceleri ve güçleri ile karşılaştırılamayacağını, bir şeyi yaratmanın bu kudrete zor gelmeyeceğini, ilahi iradenin o nesneye yönelmesinin, olması için yeterli olduğunu bilmiyorlar. Aynı şekilde Allah'ın diriliş konusundaki hikmetinden de habersizdirler. Bu dünyada her şeyin tamamlanmadığını anlamıyorlar. İnsanlar hak-batıl, doğruluk-sapıklık, iyilik-kötülük konusunda değişik tutumlar benimsemektedirler. Yeryüzünde ayrılığa düştükleri bu konularda kesin bir sonuç alamadıkları da olmaktadır. Çünkü Allah'ın iradesi bazı insanlara uzun süre tanımış ve kesin azabının bu dünyada verilmemesini dilemiştir. Cezasının ahirette verilmesini ve orada her şeyin tamamlanmasını istemiştir.

²¹⁵ Nahl 38

Surenin akışı içinde bu inkârcı düşünce reddediliyor. Onların kalplerinde bu düşünceyi kuşatan şüpheleri de ortaya koyup, önce şu gerçeği yerleştiriyor: "Hayır öyle değil. Ölüleri diriltmek, Allah'ın üstlendiği kesin bir vaaddir." Allah ne zaman vadetmişse, vadettiği şey, hiçbir şekilde geri kalmamıştır: "Fakat çoğu insanlar bunu bilmezler." Allah'ın vaadinin gerçek olduğunu bilmezler. Bunun da bir hikmeti vardır: "İnsanlar arasındaki tartışmalı konular Allah tarafından açıklığa kavuşturulsun ve kâfirler, yalan söylediklerini öğrensinler diye ölümler tekrar diriltilecektir." Doğru yolda olduklarını iddia edişlerinde, peygamberlerin yalan söylediklerini ileri sürmelerinde ve ahireti inkâr edişlerinde kısaca bütünüyle içinde buldukları inançlarında yalancı idiler. Bozguncu idiler. Bundan sonra iş kolaydır: "Biz bir şeyin olmasını isteyince söyleyeceğimiz tek söz ona "ol" dememizdir, o da hemen oluverir." Diriliş de işte bu basit işlerden biridir. Allah'ın iradesi ona yönelir yönelmez gecikmeksizin hemen meydana gelir. Burada inkarcı kâfirlerin karşısında yer alan, ilahi mesajı doğrulayan mü'minlerden bir nebze söz ediliyor. Bunlar Allah'a ve ahirete ilişkin kesin inançlarından dolayı yurtlarını ve mallarını Allah için ve Allah'ın yolu İslâm için feda edenlerdir²¹⁶." Cenab-ı Hakkın vermiş olduğu sözün gerçekliğini ve geçerliliğini anlatırken; *hak* kökünü "kesin" anlamında kullandığını görmekteyiz.

ÖRNEK 3:

وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ* قَالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ
الَّذِينَ أَغْوَيْنَا أَغْوَيْنَاهُمْ كَمَا غَوَيْنَا تَبَرَّأْنَا إِلَيْكَ مَا كَانُوا إِيَّانَا يَعْبُدُونَ*

"O gün Allah müşriklere: Nerede Benim ortaklarım olduğunu iddia ettiğiniz şerikler?» diye seslenir. Kendileri hakkında azap hükmü **kesinleşmiş**(**حَقَّ**) olanlar: Ulu Rabbimiz! İşimiz meydanda, azdırdığımız kimseler işte karşımızda, inkâr edemeyiz. Ama sırf kötülük olsun diye değil, kendimiz azdığımız gibi onları da

²¹⁶ Kutub, Seyyid, *a.g.e.* , VI, 531–532.

azdırdık. Onları zorlamadık. Onların iddiaları ile, onların bizi putlaştırmaları ile hiçbir ilişkimiz olmadığını ilan ediyoruz, Sana sığınıyoruz. Zaten aslında onlar bize tapmıyorlardı, kendi hevalarına tapıyorlardı²¹⁷.”

Mahşerden getirilen bir mahkeme sahnesinde; zalim liderler ve takipçileri arasındaki diyaloktan bir kesit sunuluyor. Müşrik takipçiler, kendilerinin liderleri tarafından sanki putlaştırmaya mecbur bırakıldıklarını ve böylelikle suçsuz olduklarını iddia etmek istemektedirler. Putlaştırılan liderler ise takipçilerini hiçbir şekilde zorlamadıklarını, onların kendi hür iradeleriyle ve hevalarının neticesinde şirk günahına bulaştıklarını söylemektedirler. Her iki gurupta, en büyük günah olan şirkten yargılanmış ve haklarındaki hüküm kesinleştikten sonra son tartışmalarını yapmaktadırlar. *Hak* kökünü bu örneğimizde “kesinleşmiş” manasında görmekteyiz.

ÖRNEK 4:

أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ أَفَأَنْتَ تُنقِذُ مَنْ فِي النَّارِ

“Hakkında azap hükmü **kesinleşmiş**(حَقَّ) kimseyi, ateşte olan kimseyi sen mi kurtaracaksın²¹⁸?”

“Burada hitap Peygamberimize yöneltilmektedir. Onları içinde buldukları ateşten Peygamber dahi kurtaramayacağına göre O'nun dışında kim kurtarabilir?

Ateşe girecek olanlar, oranın azabını hak ettikleri için sanki şimdi ateş içindedirler. Oraya girecek olanların bu sahnesinin önüne Rabb'lerinden sakınan ve Allah'ın kendilerini korkuttuğu şeylerden korkanların sahnesi yerleştiriliyor²¹⁹.”

Bazen insanlar öyle bir yola girerler ki geri dönüşü yoktur. Bu yol kötü veya iyi olsun fark etmez. İman da derinleşeni canı pahasına da olsa küfre bulaştıramayacağınız gibi, maalesef küfürde derinleşeni de canını alacak olsanız yine Müslüman edemezsiniz. Ayet kendi tercihlerini belirlemiş ve bunda büyük mesafeler kat etmiş birisinin artık geri dönüşünün olmadığı gerçeğini vurgularken hak kökünü “kesin” anlamıyla kullanıyor.

²¹⁷ Kasas 62-63

²¹⁸ Zümer 19

²¹⁹ Kutub, Seyyid, *a.g.e.*, VIII, 579.

3.5. Hak kökünün Kur'an-ı Kerim'de "pay" anlamına gelen kullanımları

ÖRNEK 1:

وَأْتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا

“Bir de akrabaya, yoksula, yolcuya **hakkımı**(حَقَّهُ) ver. Gereksiz yere de saçıp savurma²²⁰.”

“Kur'an'ı Kerim'in akrabaların, yoksulların, yolda kalmışların, imkânları olanlar üzerinde bir hakkı olduğunu ve insanın boynuna borç bir yardım türü olarak kabul ettiğini anlıyoruz. Bu bir insanın başka birine lütfen yaptığı bir yardım değildir. Bu, Allah'ın farz kıldığı, belirlediği kulluk ve tevhid ilkesiyle birlikte ele aldığı bir haktır. Mükellefin vermekle kendi görevini yaparak kendisini kurtardığı, o sadece Allah'ın kendisine farz kıldığı bir görevi yerine getirmesine rağmen kendisi ile yardımı alan arasında bir sevgi ortamı oluşturan bir haktır. Kur'an saçıp savurmaya yasaklıyor. Saçıp savurma (İbn-i Mes'ud ve İbn-i Abbas'ın da açıkladığı gibi) "doğru olmayan yerlere harcamada bulunmaktır." Mücahid der ki: Bir insan malının hepsini Allah yolunda harcasa, "saçıp savurmuş" olmaz. Bir avuç dahi doğru olmayan yerlere harcasa "saçıp savurmuş"lardan olur²²¹.”

İslam, bir müslümanın ekonomik dengelerini belirlerken; terazinin her iki kefesini de gözetmektedir. Bir taraftan pintiliği yasaklarken, diğer taraftan da müsrifliği yasaklamaktadır. Pintiliğe yazdığı reçetede; akrabaya, yoksula ve yolcuya vermeyi tedavi vasıtası olarak zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluğu hak kavramıyla ifade ederek karşı tarafın alacağı bir “pay” olduğunu ve tercihe bırakılmadığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla burada hak kökünün “pay” anlamında kullanıldığını görmekteyiz.

ÖRNEK 2:

قَاتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ ذَلِكَ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يُرِيدُونَ
وَجْهَ اللَّهِ وَأَوْلِيكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

²²⁰ İsra 26

²²¹ Kutub, Seyyid, *a.g.e.* ,VII, 31–32.

“ O halde sen, akrabaya, yoksula, yolda kalmışa **hakkımı**(حَقَّة) ver. Allah'ın rızasını isteyenler için bu, en iyisidir. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir²²².”

Bu örneğimizde de *hak* kökü “pay” anlamında kullanılmıştır.

ÖRNEK 3:

قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَمَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ

“Dediler ki: Senin kızlarında bizim bir **hakkımız**(حَقِّ) olmadığını biliyorsun. Ve sen bizim ne istediğimizi elbette bilirsin²²³.”

“Lut Kavminin bu cevabı, onların ahlaksızlığın gayyasına nasıl düştüklerini, nasıl arsız bir suratla dişiler yerine erkekleri isteyebildiklerini açıkça göstermektedir. Bu durum onların temizliğin doğal yolunu bırakıp pisliğin doğal olmayan yolunu seçmekle kalmayıp, tatminin doğal yoluyla tüm ilgilerini kestiklerinin deliliydi. Bu tür bir ahlak sefaleti, manevi çöküşün belirtisidir, zira geride iyi adına hiçbir şey bırakmamıştır. Şer'i olmayan davranışların müptelası olmuş, fakat aynı zamanda yaptıklarının çekinilmesi gereken yanlış davranışlar olduğunu bilen bir kimse düşünün. Hakkında "bu adam ahlaksızdır" dedirtecek denli iflah olmaz biri olsa bu kimsenin her şeye rağmen ıslah olma umudu vardır. Diğer taraftan şer'i hükümlerle hiçbir ilgisi olmayan ve bu yüzden kendini gayr-i şer'i davranışlara bütünüyle kaptırmış olan murdar kimselerin ise insan sayılmaya bile liyakatları yoktur ve dolayısıyla kökleri kazanmalıdır. Nitekim Allah Lut kavminin yeryüzünden bütünüyle silinmesini ferman buyurmuştur²²⁴.”

Yeni dünya, eskisinin bu sapkınlığını maalesef hala muhafaza etmektedir. Avrupa'nın önde gelen ülkelerinden biri olan İngiltere'de erkeğin erkekle evlenmesi yasal hale gelmiştir. Özgürlük adına özünden uzaklaşan insanlığın varabileceği daha kötü bir nokta acaba hangisi olabilirdi? Sorusu, düşünen insanların kafasını çokça kurcalasa gerek. Hak kökü bu örneğimizde “pay” anlamında kullanılmaktadır.

²²² Rum 38

²²³ Hud 79

²²⁴ Mevdudî, Ebu'l-Alâ, *a.g.e.* ,II, 415

3.6. Hak kökünün Kur'an-ı Kerim'de "adalet" anlamına gelen kullanımları

ÖRNEK 1:

ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الدُّلَّةُ أَيْنَ مَا نُقِفُوا إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ اللّٰهِ وَحَبْلِ مِّنَ النَّاسِ وَبَآؤُوا بِغَضَبٍ مِّنَ اللّٰهِ
وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ذَلِكَ بِمَا
عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ

“Onlar (yahudiler) nerede bulunurlarsa bulunsunlar, Allah'ın ahbine ve insanların (müminlerin) himayesine sığınmadıkça kendilerine zillet (damgası) vurulmuştur; Allah'ın hışmına uğramışlar ve miskinliğe mahkûm edilmişlerdir. Çünkü onlar, Allah'ın ayetlerini inkâr ediyorlar ve **adaletsizce** (بِغَيْرِ حَقٍّ) peygamberleri öldürüyorlardı. Bu da, onların isyan etmiş ve haddi aşmış bulunmalarındandır²²⁵.”

“İbn-i Mes'ud, Resulullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet eder: "İsrailoğulları günaha dalınca âlimleri onları nehyettiler; fakat onlar dinlemediler. Âlimler de onlarla düşüp kalktılar ve yiyip içtiler. Allah da bazısının kalbini bazısına çarptı. Davut'un, Süleyman'ın ve Meryem oğlu İsa'nın dilinden onlara lanet etti. -Sonra Resulullah oturup şöyle dedi: `Hayır. Nefsim elinde olana yemin ederim ki; siz onları hakka döndürünceye kadar uğraşsınız' Yani şefkat gösterir çevirirsiniz." (Ebu Davud ve Tirmizi)

Gerek kökten inkâr etmek, gerekse hükmüne başvurmayıp pratik hayatta uygulamamak suretiyle Allah'ın ayetlerine küfretmek, Peygamberleri ve surenin bir başka ayetinde değinildiği gibi insanlardan adaleti emredenleri haksız yere öldürmek, isyan ve taşkınlık Allah'ın gazabına uğramanın, yenilginin alçaklık ve miskinliğin sebepleri olan meziyetlerdir²²⁶.”

İsrail oğullarının inkâr ve peygamber öldürme suçları ömür boyu aşağılanma cezasıyla neticeleniyor. Bir peygamber görevini kötüye kullanmadığı halde, üstelik

²²⁵ Al-i İmran 181

²²⁶ Kutub, Seyyid, *a.g.e.* , II, 279–280.

takipçileri tarafından fil hal peygamber olduğu bilinmesine rağmen, hunharca öldürülmesine bütün dünya geçmişte şahit olmuştur. Adaletin yaratıcısı, sahibi, işleticisi ve ebediyen ayakta tutucusu olan Allah(c.c), kendi elçisi hakkında bile bu kelimeyi *hak* köküyle telaffuz ederek ne kadar adil bir Rab olduğunu bir kez daha âleme göstermiştir. Bu örneğimizde *hak* kökü “adaletsiz” anlamında kullanılmıştır.

ÖRNEK 2:

لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلُهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ
وَتَقُولُ دُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ

“Allah fakirdir biz ise zenginiz» diyenlerin sözlerini Allah elbette işitmiştir. Ama Biz onların dedikleri bu sözü ve peygamberleri **haksız**(بِغَيْرِ حَقٍّ) yere öldürmelerini yazacağız Ve «Tadın bakalım o yakıcı cezayı!» diyeceğiz²²⁷.”

Bu tehditvâri sakındırma, yahudilerin Muhammed'e (salât ve selâm üzerine olsun) iman etmemelerindeki bahanelerini ortaya çıkarmak için olduğu kadar yüce Allah'a karşı takındıkları edepsiz tavra bir cevap olup bahanelerini yalanlamak için de nazil olmuştur. Beraberinde, kendisinden önceki peygamberlerin kavimlerinden gördüklerinin anlatılması ile onların yalanlamaları karşısında peygambere bir destekte inmiştir. Bu peygamberler arasında İsrailoğulları'nın tarihinde bilindiği gibi, kendilerine kanıtlar ve mucizeler getirdikleri halde yahudiler tarafından öldürülen Beni İsrail peygamberleri de yer almaktadır²²⁸.

“Yahudiler bu sözü Bakara suresinin 245. ayetinin nazil olması üzerine söylemişlerdir: "Aranızda Allah'a güzel bir borç verecek olan kimse..." Onlar bu sözü alaya aldılar ve şöyle dediler: "Ah, evet! Allah servetini kaybetti, şimdi de kullarından borç istiyor." Bu, Yahudiler tarafından Allah'a yöneltilen bir iftira ve yalandır; çünkü, Allah böyle bir şeyden beridir. Kitab-ı Mukaddes'te yakılmış kurbanlardan bahsedilmesine rağmen, bunlar, peygamberliğin asıl işaretlerinden kabul edilmezler. Bunlar sadece Allah'ın kurbanları kabul ettiğini gösteren sembollerdir. (Bkz. Hakimler, 6:20-21, 13-19-20; Leviler, 9;24 II, Tarihler, 7:1-2).

²²⁷ Al-i İmran 181

²²⁸ Kutub, Seyyid, a.g.e. , II, 279–280.

Bu isteğin Hz. Muhammed'in (s.a) peygamberliğini reddetmek anlamına geldiği ortadadır. Onların samimi olmadıklarının bir delili olarak, onlara yakılmış kurbanı bir işaret olarak gösteren kendi peygamberlerinden bazılarını da öldürdükleri hatırlanmalıdır. Hz. İlyas'ın (s.a) durumu bir örnek olarak gösterilebilir; "Ashab, kendinden önceki bütün krallardan daha çok Tanrı'yı (Eternal) önemsememeye başlayınca, İlyas ona gitti ve Tanrı'ya karşı gelerek İsrail'i bozduğunu söyledi. Tabii ki Baal'ın (eski Sami ırkının tanrılarında biri -çev-) "Peygamberleri" imtihanı kaybettiler. Allah'ın nuru kurbanı yaktı ve bütün İsrail bunu seyretti. Yine de İlyas'a karşı çıktılar ve O, hayatını kurtarmak için kaçmak zorunda kaldı." (Ayrıntılı bilgi için bkz. I Krallar, 18 ve 19)²²⁹”

Hak kökünü bu ayette de “adaletsizce” anlamıyla görmekteyiz.

ÖRNEK 3:

يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ
اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ

“Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında **adaletle**(**بِالْحَقِّ**) hükmet. Hevâ ve hevese uyma, sonra bu seni Allah'ın yolundan saptırır. Doğrusu Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır²³⁰.”

Bu uyarı nedeniyle Hz. Davud tövbe etmiş ve Allah da onun bu tövbesini kabul ederek mertebesini yükseltmiştir. Bundan anlaşıldığına göre, Hz. Davud'un davranışında nefsanî bir zaafın payı vardı ve ayrıca -muhtemelen- hükümdar oluşu sebebiyle gücünü adil olmayan bir biçimde kullanmıştı. Oysa bu şekilde davranmak bir hükümdara yakışmazdı. Bu bağlamda aklımıza üç soru geliyor. 1) Hz. Davud ne yapmıştı? 2) Allah Teâlâ, onun bu davranışını niçin açıkça değil de imalı bir şekilde zikretmiştir? 3) Bu olaydan ne gibi bir ders çıkarabiliriz?²³¹”

²²⁹ Mevdudî, Ebu'l-Alâ, a.g.e. , I, 313.

²³⁰ Sad 26

²³¹ Mevdudî, Ebu'l-Alâ, a.g.e.,V, 68.

Ayetteki Hak kökü görüldüğü üzere “adalet” anlamında kullanılmıştır.

ÖRNEK 4:

وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

“Mahşer yeri Rabbinin nûru ile ışıltılı aydınlanır. Amel defterleri, hesap kitap ortaya konur, derken... peygamberler ve şahitler getirilir. Haklarında tam **adaletle**(**بِالْحَقِّ**) hükmedilir ve onlara asla haksızlık yapılmaz²³².”

Yeryüzü, Rabb'inin nuruyla aydınlanır." Bu yer, duruşmanın yapılacağı mahşer alanıdır. Rabb'inin nuru ile, orada kendisinin nurundan başka kimsenin nurunun olmadığı Allah'ın nuru ile aydınlanır. "Kitap açılır" Kulların yaptıkları işleri kaydeden kütüktür bu. "Peygamberler ve şahitler getirilir". Bildikleri gerçek sözü söylesinler diye. Bu sahnede, bütün sürtüşmeler ve tartışmalar atlanmıştır. Böylece mahşerin genel havasını kuşatan saygı ve heybet havası ile tam bir uyum sağlanmıştır. Mahşer sahnesinden bir kesit verildiği bu cümlelerde, Hak kökü “adalet” anlamında kullanılmıştır.

²³² Zümer 69

SONUÇ

Araştırmamızın giriş bölümünde, Kur'an-ı Kerîm'in, Hz. Muhammed(s.a.v) döneminde anlaşıldığı şekilde anlaşılması için, Kur'an-ı Kerîm'deki köklerin vahiy geleneğinde, art süremlili semantik bir araştırmaya tabi tutulmasının gereğini ve önemini ortaya koyduk.

Birinci bölümde *Hak* kökünün Eski Ahit'teki kullanımlarını tespit ettik ve şu sonuca vardık: *Hak* kökü Eski Ahit'te de kök anlamını(kural, yasa, gelenek, antlaşma, pay, sınır, süre, yönetici, miktar, yazmak) büyük ölçüde korumuştur. Buna göre Eski Ahit'te toplam 127 kez geçen Hak kökü 87 kez “kural”, 9 kez “kaide”, 9 kez “sınır”, 7 kez “pay”, 4 kez “yasa”, 2 kez “gelenek”, 1 kez yazmak, 1 kez “buyruk” ve 7 kez de diğer anlamlarda kullanılmıştır. Daha sonra bu kökün modern İbranîce sözlüklerdeki karşılıklarını inceledik ve bu kökün günümüz İbranîce sözlüklerinde hâlâ kök anlamını koruduğunu gördük.

Araştırmamızda Eski Ahit'in çevirilerinden yararlandık. Bu çevirilerden en önemlisi M.S. 405 yılında St. Joreme tarafından yapılan Latince “Vulgate” çevirisidir

İkinci bölümde, İncillerdeki anlamlarını tespit ettik. Buna göre *hak* kökü, İncil'lerde ve Yeni Ahit'in diğer bölümlerinde; “yasa, yasal, yasa koyucu, nikâh akdi(yasa), kural, ilke, gelenek(töre), yetki” gibi anlamlarda kullanılmıştır. Bu kökün İncillerdeki kullanımlarının tamamı Eski Ahit'te de olduğu gibi “yasa” anlamındadır. Daha sonra bu kökün günümüz Süryanîce (Aramîce) sözlüklerinde *hak* kökünü inceledik ve *hak* kökünün günümüz Süryanîce sözlüklerinde de anlamının “gerçek, yasa, hareket, pay” olduğunu gördük. Bu bulgular bize gösterdiği; *hak* kökü Yeni Ahit'te bir anlam daralmasına uğramış ama bir anlam kaymasına uğramamıştır. Üçüncü ve son bölümümüzde hak kökünü Kur'an-ı Kerim, Arapça, Türkçe-Arapça ve Arapça-Türkçe sözlüklerde inceledik. Hak kelime kökü Kur'an-ı Kerim'de “gerçek, gerçekleşmek, doğru, layıkıyla gereği gibi, borç, alacak, kesinleşmek, pay, ”anlamlarında kullanılmıştır. İlk dönem ve son dönem Arapça sözlüklerde kökümüz “ batılın zıttı; hakikat, mecazın zıttı; gerçek, doğru, sabit olma, kesin, Allah(c.c)'ın

ismi ve sıfatı, egemenlik, İslam, ölüm, diriliş, ilim, adalet, hikmet, mal, bayrak, kıyamet, pay” anlamlarında kullanılmıştır. Bu bölümde hak kökünün Eski ve Yeni Ahit’teki birçok anlamını kaybettiğini gördük. Kur’an-ı Kerim’de hak kelime kökünün en çok kullanıldığı anlamlar; “gerçek, gerçekleşmek ve doğru ” dur. Hak kökünün Süryanice sözlüklerdeki “gerçek, hakikat” anlamları Kur’an-ı Kerim’de de kullanılan ağırlıklı anlamdır. Hak kökünün “pay” anlamı ise; Eski Ahit, Süryanice sözlükler, Kur’an-ı Kerim, Arapça, Türkçe-Arapça ve Arapça-Türkçe sözlüklerde değişmeyen ve yıllara meydan okuyan tartışmasız tek anlamıdır. Sonuç olarak; hak kelime kökü her ne kadar, Kur’an-ı Kerim’de; Eski ve Yeni Ahit’teki birçok anlamını kaybetmiş olmasına rağmen, tam anlamıyla bir anlam kaymasına uğramamış, ancak bir anlam daralması yaşamıştır.

Bu çalışmanın amaçlarından biri de vahiy sürecini bir bütün olarak ele almanın göz ardı edilmemesi gerektiğini ortaya koymaktır. Bu çalışma, vahiy sürecini bir bütün olarak ele almanın, Kur’an’ın ve hatta vahiy sürecinin anlaşılmasında ne denli önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Peygamberler birbirilerini tamamlarlar ve dinde devamlılık esastır. “ Sana kitabı, gerçeğin ta kendisi ve daha önce indirilen kitapları tasdik edici olarak indiren O’dur. Bundan önce de, insanlara doğru yolu göstermek için Tevrat ve İncil’i indirmişti.”Ali İmran 3. ayette kitabın hak(doğru) olarak Allah(c.c)’tan indirildiğine ve böylelikle H.z Muhammed (s.a.v)’in resmen peygamber olduğu söylenirken; kendisinden önceki ve kendisi gibi peygamber olup kitap indirilmişlere de atıfta bulunarak “tasdiketme-doğrulama” misyonuna da vurgu yapılmaktadır. Kökleri derin ve sağlam bir maziye dayanan yeni din İslam’ın atıya ulaşan uzun soluklu ve son çağrısı bütün insanlığı kuşatmaktadır. Dolayısıyla Kur’an-ı Kerim, Eski ve Yeni Ahit tefsirleri birbirilerinden bigane olamaz.

Burada şunu söylemekte yarar var: Kur’an tefsirinin gelenekleşmiş bir usulü vardır. Anlamı kapalı gelen bir ayet; varsa Rasulullah’ tan gelen bir rivayete , Arap dili ve belâgatına, siyakına, sibakına, nüzul sebebine bakılarak, akl-ı selim ve hulus-i kalp ile tefsir edilir.Bizim çalışmamızda kullandığımız art süremlî semantik metot, yukarıdaki zikrettiğimiz Arap dilinin ve belâgatının Kur’an tefsirindeki katkısını

güçlendirerek dilin rolünü arttırmıştır. Bunun da tefsir usulüne yeni bir ufuk açtığı kanaatindeyiz. Bilindiği üzere Arapça, İbranice, Süryanice(Aramice) Sami dil gurubundan olup kardeş dillerdir.

Hülasa; Kur'an'da geçen bir kelimenin hayat hikâyesinin milattan önceki dönemlere kadar gittiğini görebiliriz ve günümüze kadar olan anlam hareketini sağlıklı bir şekilde inceleme fırsatı yakalayabiliriz. Cenab-ı Hakk'ın muradını anlama çabasında; kelimelerdeki anlam kaymaları, daralmaları veya genişlemelerini doğru zamanda doğru yerde tespit edebilirsek, anlam çeşitliliği içerisinde tercihe gitmemiz daha kolay ve rahat olacaktır.

KAYNAKÇA

- A. Aksoy, Yunanca Türkçe Konuşma Klavuzu, *İstanbul*, 1994, s. 382
- *Abdubâkî, Muhammed Fu'âd*, el-Mu'cemu'l -Mufehres li Elfâzi'l Kur'âni'l - Kerîm, *İst.* 1992,
- Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 1979.
- Akdemir, Salih, *Kur'an Çevirilerinde Yöntem Sorunu*, Basılmamış Kitap.
- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Anlambilim*, T.D.K., Ankara, 1990.
- Aptourachman, Alie, *Vahiy Geleneğinde Emr Köküünün Semantik Açından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. Sos. Bil. Enst. Ankara, 2001
- Atay, Hüseyin ve diğ., *Arapça-Türkçe Büyük Lügat*, Hilal Matbaası, Ankara, 1968.
- Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerîm ve Yüce Meali*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul.
- Atto, Simon, *Süryanîce-Türkçe Sözlük*, 2. b., Holland, 1990.
- Aytaç, Bedrettin, *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler*, İstanbul, 1994
- Banarlı, Nihat Sami, *Türkçe'nin Sırları*, İstanbul, 1997
- Ben Iehuda, Elieser, *Thesaurus Totius Hebraicitatis et Veteris et Recentioris*, Tel-Aviv, tsz.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, Bilmen yayınevi, İstanbul, 1985
- Buhl, Frants, *Wilhelm Gesenius' Hebraisches und Aramaisches Handwörterbuch Über Das Alte Testament*, Berlin, 1962
- Cebrail Kardahi el-Halebi el-Lubnani, *Al-Lubâb*, Beyrut, 1891
- Cer, Halil, *Sözlük*, Paris, 1973
- Cevherî-İsmail-b.Hammad, el-Sinan, *Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-Arabiyye*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Mısır, Tsz.
- Cündioğlu, Düccane, *Kur'an Çevirileri Dünyası*, *İst.*, 1999.
- Çanga, Mahmut, *Kur'an-ı Kerim Lugati*, İstanbul, 1989.
- Çağrıçı Mustafa, T.D.V İslam ansiklopedisi; "Hak", DİA, İstanbul.
- D.İ.B., *Kur'an-ı Kerîm Meali*, Hazırlayanlar: Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2001.

- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1970.
- Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Birlik Yayınları, Ankara, Kasım 1981.
- El-Malih, İbrahim, *Kamus(İbri ve arabi)*, Hesfır matbaası, Kudüs, 1928.
- El-Feraheydi, Ebi Abdırrahman El Halil bin Ahmed, *Kitab'ul-Ayin*, Müesseset'ül A'lami, Beyrut-Lübnan
- Emin el-Hûli, *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod*, Çev: Mevlüt Güngör, Ankara, 2001, 2.b.,s. 93-95.
- Ezherî, Ebu Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-Luga*, Muessesetu'l-Mısıryeti'l-Amme, Kahire, 1964-1967.
- ez-Zebîdî, Muhibbiddin Ebi Feyz Es-Seyyit Muhammed Murtaza El-Hüseyni El-Vasiti, *Tac'ul-Arus Min Cevahir'il-Kamus*, Dar'ul-Fikir, Tarihsiz.
- ez-Zencânî-Muhammed b. Ahmed, *Tezhibu's-Sihah*, Daru'l-Meârif, Mısır, 1952.
- Feyyumî, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Mukarri, *el-Misbâhu'l-Munîr*, Matbaatu Mustafa el-Babî, Mısır, 1931.
- Firuzabadî, Mecduddîn Muhammed b. Yakup, *Kâmusu'l-Muhît*, Muesseretu'r-Risale, Beyrut, 1987.
- Gesenius, William, *Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*, Oxford at the clarendon pres, trz.
- Guraud, Pierre, *Anlam Bilim*, Çev: Berke Vardar, İstanbul, 1999.
- Hançerlioğlu, Orhan, *İslam İnançları Sözlüğü*, İstanbul.
- Heyet, *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meali*, Hazırlayanlar: Ali Özek, Hayreddin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrıçı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, Medine-i Münevvere, 1992.
- Hicâzî; Mahmud, *Furkan Tefsiri*, (Çev. M. Keskin), İst., 1989
- Hûli, Emin, *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod*, Çev: Mevlüt Güngör, Ankara, 2001
- Jastrow, Marcus, *A Dictionary of The Targumim, The Talmud Bablı and Yerushalmı, and the Midrashic Literature*, New York, 1950,
- <http://www.bible.crosswalk.com/Lexicons/Old Testament Hebrew.2006>.
- <http://www.blueletterbible.com.2006>.
- <http://www.incil.com.2006>.
- <http://www.mechon-mamre.org.2006>.

- <http://www.peshitta.org>.2006.
- <http://www1.snunit.k12.il/kodesh/bible/mbras.html>. 2006.
- İbn Dureyd, Ebi Bekir Muhammed b. Hasan, Cemheretu'l-Luğa, 1. Baskı, 1987.
- İbn-i Esir, Meciddin Ebi Saadet El-Mübarek bin Muhammed bin Muhammed El-Cezeri, *En-Nihaye fi ğarib'il-Hadis*, Matbaat'ül-Hayriyye, Mısır-Kahire, Tarihsiz.
- İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*, çev: Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, Çağrı yayınları, İstanbul.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed, *Lisanu'l-Arab*, Daru'l Beyrut, Beyrut, 1955-1956.
- İsfehani, Ragıb, *Mu'cemu'l-Elfazı'l-Kur'an*, Hey'etu'l-Mısriyye el-Amme Li Te'lifi ve'n-Neşr, Mısır, 1970.
- İzutsu, Toshihiko, Kur'anda Allah ve İnsan, Çev: Süleyman Ateş, İstanbul, s. 15.
- *Kamusu Rum-i Osmanlıca – Yunanca Sözlük*, 1898.
- Karaman, Hayrettin ve diğ., *Arapça-Türkçe yeni Kâmus*, İstanbul.
- Komisyon, *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Meali*, Hazırlayanlar: Hasan Karakaya, Kadir Kabakçı, Mehmet Süslü, Kerim Aytekin, Kenan Seyithanoğlu, Hikmet Yayınları, İstanbul.
- Korkmaz, Alaaddin – Müjgan Korkmaz; TDK Sözlüğü.
- Kutub, Seyyid, *Fîzılâli'l-Kur'an*, çev: M. Emin Saraç, Bekir Karlığa, İ. Hakkı Şengüler, Hikmet Yay., İstanbul.
- M. Cohn, Marc, *Français-Hebrew/Hebrew-Français Lexique*, Achiasaf Publishing House, Tel-Aviv, 1997.
- Maluf, Louis, *el-Muncid*, el-Matbaatu'l-Katulikiyye, Beyrut, 27. Baskı, 1986.
- Mevdudî, Ebu'l-Alâ, *Tefhimu'l-Kur'an (Kur'an'ın Anlamı ve Tefsîri)*, çev: Muhammed Han Kayanî, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş, İnsan Yayınları, İstanbul, 1991.
- Meydan Lorraine, *Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, İstanbul.
- Mutçalı, Serdar; *Arapça- Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1995.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Surelerin İniş Sırasına Göre Kur'an-ı Kerîm Meali*, Yeni Boyut Yay, İstanbul, 1999.
- Ragıbu'l-İsfehanî, Ebu'l-Kasım el-Huseyn b. Muhammed, *el-Mufredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Marife, Beyrut, tsz.

- Râzî, *Tefsiri Kebîr, Mefâtihi'l-Gayb*, (Çev. S. Yıldırım, İ. Cebeci, S. Kılıç, S. Doğru). I. Baskı, Ank., 1988.
- Roy A. Rosenberg, *Judaisim: History, Practice*, Fatih, USA 1991, 45, zikr: Adam, Baki, *Yahudi Kaynaklara Göre Tevrat*, Pınar Yay., 1.b., İstanbul, 2001.
- Sami, Şemsettin, *Kamus-i Türki*.
- Sarı, Mevlüd, *el-Mevarid*, Bahar Yay., İstanbul, 1982.
- Shachter, Haim, *The New Universal Hebrew- English dictionary*, Tel-Aviv, tsz.
- Smith, R. Payne, *A Compendious Syriac Dictionary*, Clarendon Pres, Oxford, 1903.
- T.D.K., *Türkçe Sözlük*, Ankara, 1959.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l- Beyân an Te'vili'l-Kur'an*, 2. Baskı, 1954.
- Theodore H. Robinson, *Paradigms And Exercises in Syriac Grammar*, 4. Baskı, Oxford, 1962.
- Vardar, Berke, *Dilbilimin Temel Kuralları ve İlkeleri*, İstanbul, 1998.
- Yakıt, İsmail, Doğru bir Kur'an tercümesinde semantik metodun Önemi, 1. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Sadeleştirilenler: İsmail Karacan, Emin Işık, Nusrettin Boelleli, Abdullah Yücel, Zehraveyn Yay., İstanbul.
- *Yeni Ardala Sözlüğü*, İstanbul, 1936.
- Zemahşerî, Carullah Ebi'l-Kâsım Muhammed b. Ömer, *Esâsu'l-Belâga*, Matbaatu'd-Dâri'l-Kutubi, Mısır, Kahire, 1922–1923.

**Kumru, Mustafa, Vahiy sürecinde hak kökünün semantik açıdan incelenmesi,
Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Salih Akdemir, 112 s.**

TEZ ÖZETİ

Vahiy sürecinde hak kökünün semantik açıdan incelenmesi isimli tezimizde; hak kelime kökünün anlamları üç semavi dinin temel kaynağında incelenmiştir. Üç büyük dinin, birbirilerini tamamlaması yönüyle olan din akrabalığının yanında, dil akrabalığının da mevcudiyeti tezimizin mihengini oluşturmuştur. Eski Ahit tercümelerindeki İbranice, Yeni Ahit tercümelerindeki Süryanice ve Kur'an-ı Kerim'in orijinindeki Arapça Sami dil gurubundan olup kardeş dillerdir. Tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde hak kelime kökümüzü Eski Ahit'te inceledik ve elde ettiğimiz anlamları 11 başlıkta altında topladık. Hak kökü Eski Ahit'te; “kural, yasa, sınır, pay, gelenek, süre, kanun koyucu, yönetici, karar, görevli, antlaşma, miktar, yazmak, oymak” anlamlarında kullanılmıştır. Bu anlamlar içerisinde hak kelime kökünün Eski Ahit'te en çok kullanılan anlamı; “kural ve yasa”dır. Araştırmamız İbranice sözlüklerde de devam etti ve hak kökünün “kural, kanun, yasa, hukuk, gelenek, yazılmış, yönetmek, pay, farz, oymak” anlamlarına ulaştık. Hak kökünün Eski Ahit ve İbranice sözlüklerde kullanılan anlamları arasındaki mutabakat, bize bu kökün bu bölümde anlam kaymasına uğramadığını açıkça göstermiştir. İkinci bölümde ise, hak kökünü Yeni Ahit'te; İncil'lerde inceledik. Sonuçları heyecan vericiydi... Hak kökünün, Yeni Ahit'te; İncil'lerde sadece “yasa” anlamıyla kullanıldığını gördük. Süryanice sözlüklerdeki araştırmamızda ise kökün “yasa, hakikat, gerçek, pay, kanun, hareket, eylem, saklamak, gizlemek, sona ermek” anlamlarına geldiğini gördük. Bulgular heyecan vericiydi, çünkü Eski Ahit'te en çok kullanılan “kural, yasa” anlamı Yeni Ahit'te kökün kullanıldığı tek anlam olmuş. Bu sonuç bize hak kökünün Yeni Ahit'te bir anlam daralmasına uğradığını ama bir anlam kaymasına uğramadığını göstermiştir. Üçüncü ve son bölümümüzde hak kökünü Kur'an-ı Kerim, Arapça, Türkçe-Arapça ve Arapça-Türkçe sözlüklerde inceledik. Hak kelime kökü Kur'an-ı Kerim'de “gerçek, gerçekleşmek, doğru, layıkıyla gereği gibi, borç, alacak, kesinleşmek, pay” anlamlarında kullanılmıştır. İlk dönem ve son dönem Arapça sözlüklerde kökümüz “batılın zıttı; hakikat, mecazın zıttı;

gerçek, doğru, sabit olma, kesin, Allah(c.c)’ın ismi ve sıfatı, egemenlik, İslam, ölüm, diriliş, ilim, adalet, hikmet, mal, bayrak, kıyamet, pay” anlamlarında kullanılmıştır. Bu bölümde hak kökünün Eski ve Yeni Ahit’teki birçok anlamını kaybettiğini gördük. Kur’an-ı Kerim’de hak kelime kökünün en çok kullanıldığı anlamlar; “gerçek, gerçekleşmek ve doğru ” dur. Hak kökünün Süryanice sözlüklerdeki “gerçek, hakikat” anlamları Kur’an-ı Kerim’de de kullanılan ağırlıklı anlamdır. Hak kökünün “pay” anlamı ise; Eski Ahit, Süryanice sözlükler, Kur’an-ı Kerim, Arapça, Türkçe-Arapça ve Arapça-Türkçe sözlüklerde değişmeyen ve yıllara meydan okuyan tartışmasız tek anlamdır. Sonuç olarak; hak kelime kökü her ne kadar, Kur’an-ı Kerim’de; Eski ve Yeni Ahit’teki birçok anlamını kaybetmiş olmasına rağmen, tam anlamıyla bir anlam kaymasına uğramamış, ancak bir anlam daralması yaşayarak çok uzun ömürlü, dinç, diri ve etkin çehresiyle insanlık hafızasında hatırı sayılır bir yere sahiptir.

Kumru, Mustafa, The semantic study of the root “hak” in the process of revelation, Postgraduate thesis, Adviser: Prof. Dr. Salih Akdemir, 112pages.

ABSTRACT OF THE THESIS

The meanings of the root “hak” are examined on the basis source of the three holy religions in our thesis, the semantic study of the root “hak” in the process of revelation. In addition to the religional relationship of the three religions from the standpoint of their completing to each other, the presence of a linguistic relationship also constitutes the criterion of the thesis. Hebrew in the Old Testament translations, the Turoyo language in the New Testament translations and the Arabic in the origin of the Holy Qur’an are all Semitic and sister languages. Our thesis is established in three parts. In the first part, the root “hak” is studied in the Old Testament and the meanings obtained are gathered under eleven headings. The root “hak” meant in the Old Testament as; “rule, law, limit, share, tradition, period, lawmaker, manager, decision, official, agreement, amount, to write, to engrave”. Out of these meanings, the most used meaning of the root “hak” in the Old Testament is “rule and law”. We continued with Hebrew dictionaries and got the meanings of the root “hak” as “rule, law, regulation, civil law, tradition, written, to govern, share, obligation, to carve”. The agreement between the meanings of the root “hak” used in the Old Testament and Hebrew words shows us, in this part, evidently that there didn’t occurred a semantic shift. In the second part, we studied the root “hak” in the New Testament; in the Bibles. The outcome was exciting...We witnessed that the root “hak” is used in the New Testament; the Bibles only with the meaning “law”. As for the studies made in the Aramaic, the meanings for the root “hak” such as; “law, the truth, the real, share, rule, action, activity, to hide, to conceal, to end” involved in. The findings was again exciting, because “law,rule”the mostly used meaning in the Old Testament has transformed into the root’s only meaning used in the New Testament. This result has showed us that the root “hak” has undergone a semantic narrowing in the New Testament, but not a semantic shift. And in the third and last part of our study, the root “hak” is studied on the basis of The Holy Qur’an, in the Arabic, Turkish-Arabic and Arabic-Turkish dictionaries. The root “hak” is used in the Holy

Qur'an as in the meanings such as; "the real, to come true, true, deserving, as needed, debit, loan, to become definite, share". The root is used in the first and last-term Arabic dictionaries as; " opposite to untrue, the real, opposite to figurative, reality, true, to be constant, definite, a name and an adjective to Allah, sovereignty, Islam, death, resurrection, science, justice, wisdom, goods, flag, doomsday, share". In this part we've seen that the root "hak" has lost many meanings in the Old and New Testament. The mostly used meanings of the root "hak" in The Holy Qur'an are " the real, to come true, and the truth". The "real and the reality" meanings of the root "hak" in the Turoyo language have seen to be commonly used in The Holy Qur'an as well. As for the "share" meaning of the root "hak", no doubt, is the mere time-challenging meaning in the Old Testament, Turoyo dictionaries, The Holy Qur'an, Arabic, Turk-Arab and Arab-Turk dictionaries. As a result; though the root "hak" has undergone many semantic losses in The Holy Qur'an, Old and New Testaments, it is not a real semantic shift but only by a narrowing, has a a significant place in the minds of humanity with its long-lived, strong, vigorous and active appearance.